Psihologie practică

Coordonarea colecției:
Vasile Dem. Zamfirescu

Gérard Apfeldorfer

Arta de a cultiva relaţii durabile

În dragoste, prietenie şi profesie

Traducere din limba franceză de

Nicolae Baltă

3
TREI

Editori:
SILVIU DRAGOMIR
VASILE DEM. ZAMFIRESCU

Director editorial:
MAGDALENA MĂRCULESCU

Coperta colecției:
FABER STUDIO

Director producție:
CRISTIAN CLAUDIU COBAN

Descrierea CIP a Bibliotecii Nationale a României
GÉRARD, APFELDORFER
Arta de a cultiva relații durabile : în dragoste, prietenie și profesie / Gérard Apfeldorfer ; trad.: Nicolae Baltă - București : Editura Trei, 2007
Bibliogr.
ISBN 978-973-707-128-6

I. Baltă, Nicolae (trad.)

159.922.1

Titlul original: *Les relations durables*
Autor: Gérard Apfeldorfer

Copyright © Odile Jacob, 2004

Copyright © Editura Trei, 2011,
pentru prezenta ediție

C.P. 27-0490, București
Tel./Fax: +4 021 300 60 90
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN 978-973-707-128-6

Cuprins

Introducere.....9

Cap. I. A da și a primi: bazele relației sociale.....13
A da îl îndatorează pe cel ce primește.....17
Ce nu se cumpără se dă.....21
Sentimentele nu au preț și nu îndatorează cu nimic.....25
În Occident, sistemul datoriei
funcționează în mod ascuns.....28
Atenție la cadourile otrăvite.....34
E greu să îi întorci darul cuiva care dă prea mult.....36
Sclavii datorează totul și nu li se datorează nimic.....39
Cum să instituim schimburi echitabile.....45
Caritatea: să fie primit.....47
Mama dăruiește copilului tot,
tatăl remediază această situație.....53
Părinții care depind afectiv de copiii lor îngroașă nota..56
Circulația schimburilor sociale
permite fiecăruia să simtă că există.....60
A te exprima nu înseamnă a comunica.....66
Când întrerupi circulația darurilor,
pierzi onoarea și îți degradezi *persona*.....69
Îmi etalez *persona*, îmi povestesc mie însumi eul.....73

Elogiile minciunii și ale ipocriziei 76
Să trecem din nou în revistă
credințele iraționale despre relațiile umane 83

Cap. II. Seducție și empatie 88
Sunt empatic: înțeleg sentimentele
și punctele de vedere ale celorlalți 90
Străini, extratereștri și hiperempatici 93
Le fac cadouri dușmanilor mei 96
Seducția începe printr-o violență 101
Seducția și empatia sunt
două moduri de comunicare ireductibile 107
Seducția este o captură 111
Seducția este o înșelătorie diabolică 115
Seducem printr-o amăgeală 120
Perverșii seduc, dar sunt de compătimit 122
Seducătorii nu se mărginesc să seducă,
și de asta sunt iubiți 126
Histrionii nu seduc chiar așa de mult 132
Dictatori, guru și publicitari 136
Îmi fac propria mea publicitate 142
Frumusețe diabolică, frumusețe angelică 146
Frumusețea este o marfă 154
Frumusețea e determinată 157
E ușor să seduci datorită defectelor 163
Poți seduce prin toate mijloacele 165
Să revedem credințele iraționale
legate de seducție 172

Cap. III. Ca să terminăm cu Marea Dragoste 176
Când ești cuprins de dragoste… 177
Dragostea adevărată trebuie să fie nefericită 182
Dragostea-pasiune este un roman frumos 185
De la iubirea romantică la happy-end 193
Îndrăgostit de Dragoste 196
Sentimentul de dragoste nu este Marea Dragoste 200

Să revedem credințele iraționale
despre Marea Dragoste....203

Cap. IV. Cupluri și familii durabile....207
Familii patriarhale și matriarhat fără tată și nici soț 208
Ideologia independenței te face să devii singuratic 212
Mă definesc prin apartenențele mele....216
Nu sunt independent, dar sunt autonom 220
Comercializarea sentimentelor 223
Cum să faci perechea....226
Cuplurile fără istorie au o istorie 232
Când cuplul devine totalitar 235
Când un bărbat și o femeie nu mai constituie singura rețetă pentru alcătuirea unei familii 240
Familiile descompuse se recompun 242
Să mai trecem o dată în revistă
credințele iraționale despre cuplurile durabile....246

Concluzie....251

Mulțumiri....265

Note....267
Introducere....267
Capitolul I A da și a primi: bazele legăturii sociale 267
Capitolul II Seducție și empatie....271
Capitolul III Ca să terminăm cu marea Dragoste....279
Capitolul IV Cupluri și familii durabile....280
Concluzie 283

Introducere

Ideile greșite despre relațiile umane pot strica o viață. Sau, fără a merge până acolo, pot strica viața. Și uneori e suficient să schimbăm perspectiva pentru ca relațiile pe care le avem cu semenii noștri să fie ameliorate considerabil[1]. Idei greșite? Să spunem mai curând credințe neadaptate, nu foarte raționale, pe care ne bazăm pentru a încerca să păstrăm relații cât mai bune cu cei din jur.

Nu e neapărat nevoie să căutăm în profunzimile *psyché*-ului: aceste presupoziții despre relațiile omenești nu ni le-am făurit singuri și izolați, fiindcă nu am fi fost în nici un caz în stare. Nu, le-am moștenit, și ele fac parte integrantă din cultură. Aceste credințe eronate, ancorate în străfundurile eului, sunt suficiente pentru a genera eșecuri relaționale: de exemplu, mulți cred că, dacă manifestăm mai mult interes față de ceilalți, și ei ne vor arăta un interes similar. Adevărul ne obligă să spunem că se întâmplă exact invers: cu cât ne străduim mai mult pentru cineva, cu atât această persoană ne ocolește. Cu cât alergi mai mult după ceilalți, cu atât aceștia fug încotro văd cu ochii.

Mulți sunt și cei care cred că dacă dăm mai mult, primim mai multă recunoștință. Nu numai că lucrurile nu stau deloc așa, dar vine un moment când, în loc să ni se mulțumească pentru generozitate, suntem tratați cu ostilitate și ocoliți. Unii totuși se străduiesc, dând dovadă de gentilețe și serviabilitate; atunci, de ce nu sunt iubiți? Sau, mai curând, sunt apreciați, dar ca prieteni de mâna a doua. Nu stârnesc nici o pasiune, nici un entuziasm. Oamenii țin la ei, atâta tot. Cât despre dragoste... Cu cât se arată mai simpatici, cu atât trezesc mai puțin pasiunea. Trebuie să existe fără îndoială o greșeală pe undeva. Vom reveni însă mai încolo asupra a ceea ce multora li se par niște paradoxuri de neînțeles.

Pasiunea, dorința? Și ele par paradoxale. Ca să o spunem cu cuvintele de azi, cum să le gestionăm? Trebuie să le căutăm, sau dimpotrivă să ne ferim de ele? Trebuie să ne lăsăm guvernați de pasiuni, să ne lăsăm pradă dorințelor noastre? Cum să stârnim dorința celuilalt, cum să o întreținem? Și Marea Dragoste, care e locul ei?

Dorința implică o seducție, care nu este inocentă și care reprezintă adesea cauza multora dintre decepțiile cuplurilor aflate în formare sau în stadiul de supraviețuire artificială. Câte nu se povestesc despre subiectul acesta: a seduce e bine, dar a seduce e rău. A seduce e necesar, obișnuit, dar imoral. Procesele de seducție constituie fără îndoială un element considerabil ignorat al societăților noastre, și cecitatea noastră față de mecanismele lor le face cu atât mai eficiente.

Cât despre dragoste, lucrurile nu stau nici aici mai bine: ne scăldăm în ea, și e tratată în toate felurile. Cum să ieși din siropul ăsta în care până la urmă te îneci? Credințele elaborate de-a lungul secolelor despre felul în

care trebuie să se desfășoare relațiile amoroase intoxică și nimicesc destule cupluri.

Fără a mai pune la socoteală faptul că, în timp ce ne spunem povești despre pasiune și dragoste, uităm de ceea ce, împreună cu seducția, constituie esențialul relațiilor umane: relațiile empatice, care ne îngăduie să înțelegem sentimentele celuilalt, să concepem lumea așa cum o concepe el. Cum de reușim să uităm de ele?

Așadar, nu avem de ce să ne bucurăm: ideile legate de libertatea individuală, de independență, credințele despre ceea ce suntem îndreptățiți să întrebăm și să așteptăm de la unii și de la alții duc uneori la suferințe de o violență nemaipomenită. Cum de s-a ajuns într-o asemenea situație și, mai ales, cum să ieșim din ea?

Ca psihiatru și psihoterapeut clinician, văd zi de zi persoane încurcate în strategii relaționale care le duc la eșec. Deopotrivă însă, ca cetățean, citindu-mi ziarul, privind în jur, văd aceleași erori relaționale comise de unii și de alții, care nu se duc totuși la psihiatru. Văd o lume în care oamenii nu se înțeleg și nu se iubesc, în care toți dau dovadă de o stângăcie relațională uimitoare, uneori cu cele mai bune intenții de pe lume. Această stângăcie produce efecte la toate nivelurile: individual, în primul rând, deoarece izolarea și singurătatea sunt caracteristicile marilor metropole. În oraș și în țară, din moment ce toată lumea se înfruntă cu toată lumea, într-o cacofonie îngrijorătoare, iar „dialogul social“ a ajuns sinonim cu „a-ți arăta mușchii“. Această stângăcie relațională se face simțită și în domeniul geopolitic, unde, în relațiile internaționale, se constată o uimitoare incapacitate de-a înțelege punctul de vedere al străinului, cel care este diferit de tine, și unde

oamenii nu par cu mult mai civilizați decât în epoca de piatră.

Cunoștințele psihiatriei sunt insuficiente pentru a permite conceptualizarea mecanismelor implicate, proveniența și motivele persistenței lor. A trebuit deci să împrumut date și modele de înțelegere de la neurofiziologi, etologi, antropologi, psihanaliști, sociologi, istorici. Știu că tuturor acestora nu le prea place să pui mâna, fără a avea abilitarea adecvată, pe tezaurele de cunoștințe pe care le adună. Am încercat să o fac așa cum trebuie și sper că nu am înșelat intențiile nimănui. Sunt totuși îndatorat față de toți acești oameni pe umerii cărora mă urc ca să reușesc să pot vedea mai departe. Și nu uit acest lucru.

I

A da și a primi: bazele relației sociale

„Totuși, Tosillos îi spuse lui Sancho:

— Nu e nici o îndoială, prietene Sancho, că stăpânul tău e nebun.

— Cum așa? replică Sancho: el nu datorează nimic nimănui, fiindcă plătește, și cu atât mai mult când e în monedă de nebunie."

Cervantes, *Don Quijotte*[1]

Marina este o tânără fermecătoare care se crede lipsită de farmec. Astfel încât nu farmecă într-adevăr pe nimeni. Dat fiind că familia ei locuiește în sudul Franței, iar ea se află în regiunea pariziană din motive profesionale, Marina este izolată, fără vreun prieten adevărat, fată sau băiat. Cât despre a avea un iubit... Cel mult ea are relații de muncă și de vecinătate. Are de ce să se simtă deprimată, și chiar așa se și simte. „Să nu credeți că nu încerc să-mi fac prieteni: fac tot soiul de eforturi ca să fiu amabilă, simpatică, să-i ajut pe ceilalți. Dar e ceva în mine care probabil că displace. Un defect, o tară, nu știu ce exact. E vorba fără îndoială de fizicul meu: nu sunt suficient de drăguță, după criteriile valabile acum la Paris. Prea rotofeie, prea

brunetă, nu îndeajuns de înaltă. Și apoi, par provincială. Nu reușesc să vorbesc ca parizienii, sec și afectat, mai ales când sunt emoționată, accentul meu iese din nou la iveală. Și apoi, nici nu sunt cultivată, nici interesantă, nu știu să port o conversație, nu am idei personale. Se vede limpede când vorbesc: orice aș spune, nu interesez pe nimeni. Așa că rămân în colțul meu și nimeni nu-mi dă atenție."

Cum Marina nu reușește să lege relații satisfăcătoare cu semenii ei, caută motivul în ea însăși. Nu sunt așa cum vor ceilalți. Trebuie să devin alta, o alta mai frumoasă, mai interesantă, mai amabilă și care va fi deci mai iubită.

În vremurile noastre, primul gând care îți vine este să-ți ameliorezi înfățișarea fizică: trebuie să ții regim ca să-ți subțiezi silueta. Cine ar putea fi sedus în zilele noastre de o femeie rotofeie, își zice lumea. Și chiar, ce tânără normal constituită ar avea chef să aibă ca prietenă o persoană dolofană? Uneori însă, să te pui la regim nu e de ajuns, fiindcă ești deja subțire, dacă nu slabă. Nu îți mai rămâne atunci decât să-ți pui necazurile pe seama unei dizgrații mai precise, și să contribui la îmbogățirea magazinelor de produse cosmetice, a saloanelor de frumusețe, a sălilor de gimnastică și a chirurgilor plasticieni.

Unii aspiră la o plastică ireproșabilă, o frumusețe desăvârșită, absolută, căreia nu-i lipsește nimic. Sunt dezolați că nu au un corp asemănător celui din reclamele pentru produsele de frumusețe, pentru parfumuri, corpul manechinelor, al starurilor de cinema, al cântăreților și al cântărețelor. Un corp veșnic tânăr, suplu, statuar.

Imposibilitatea unui asemenea obiectiv trădează faptul că ceva e în neregulă. Cum să nu te întrebi atunci

dacă această căutare frenetică și angoasată, această dorință de-a te ridica la înălțimea unei opere de artă nu constituie manifestarea vizibilă a unei slăbiciuni ascunse, dacă nu servesc drept paravan pentru un disconfort profund?

Dar de ce trebuie să ne temem de această dorință cât se poate de rezonabilă, legitimă, care constă în a vrea pur și simplu să fii „normal", ca toată lumea, pentru ca să te faci acceptat, pentru ca ceilalți să nu mai fie obnubilați de Defect și să fie interesați în sfârșit de persoană, de adevăratul eu, mascat de acest defect. Ridurile acelea mici, cearcănele un pic prea accentuate, nasul prea lung sau de o formă nepotrivită, urechile sau bărbia aceasta care nu corespund canoanelor frumuseții, pieptul prea mic, sau prea mare, burta aceasta prea proeminentă, coapsele și fesele celulitice și nu îndeajuns de zvelte sunt niște defecte care sar în ochi și te împiedică să fii perceput de către ceilalți ca un alter ego. Oamenii cred că o dată ce aceste defecte vor fi eliminate, ceilalți nu vor putea decât să fie interesați de persoana actualmente mascată de defectul în chestiune.

Unii, fără îndoială mai puțin obnubilați de focalizarea ambiantă asupra înfățișării corporale, nu își acuză corpul, ci lipsa lor de conversație. Poate că lumea îi vede, dar nu îi ascultă. Atunci se apucă să citească ziarele ca să se țină la curent cu actualitatea, bântuie muzeele și galeriile de artă, urmează cursuri serale sau tocesc cărți și enciclopedii.

Dar despre ce trebuie să vorbim ca să stârnim interesul celorlalți? Și cum se face că suntem subjugați de anumite persoane, deși, dacă le ascultăm cu atenție, ne dăm repede seama că nu au mare lucru de spus? Ciudat,

sunt alții care enunță recomandări avizate, păreri pertinente, fraze frumoase, replici spirituale și amuzante, dar care predică în pustiu. Cum pot fi oamenii atât de frivoli?

Această convingere, conform căreia dacă între tine și ceilalți lucrurile nu merg bine, aceasta e din cauza unei imperfecțiuni a propriei tale persoane, a unui defect legat de înfățișare, a unei lipse de cultură sau de spirit este una dintre aceste idei invizibile, deopotrivă iraționale și subterane, care ne dirijează comportamentul fără ca măcar să ne dăm seama. Când suntem confruntați cu tot felul de dificultăți, aceste convingeri și scheme cognitive inconștiente ne orientează spre o soluție inadecvată înainte chiar de-a ne fi dat seama de dificultatea cu care ne confruntăm. Găsim răspunsul (greșit) înainte de-a fi identificat problema.

Care este problema în acest caz? Între ceilalți și mine totul merge prost. E din vina celorlalți? E din vina mea? Cele două versiuni se pot susține la fel de bine. Fără îndoială că Marina nu ar trebui să fie prea mult îndemnată ca să îi acuze pe oamenii din nordul țării. La ce poți să te aștepți de la parizienii ăștia mohorâți, reci ca o dimineață de decembrie, amabili precum ușile unei închisori? Dar, nu, Marina preferă autoflagelarea: eu nu sunt cum trebuie. Nu sunt îndeajuns de „pariziană", îndeajuns de drăguță, de inteligentă, de simpatică.

Și dacă problema ar proveni din aceea că, raționând astfel, nu am pune problema la nivelul care trebuie? Parizienii sunt cum sunt: grosolani, prost-crescuți, vindicativi fără îndoială, dar cu o inimă cât toate zilele. Și să-ți reproșezi felul cum ești pentru a aspira să devii un altul constituie o căutare amară, întotdeauna fără sfârșit, și

prin aceasta chiar în stare să-ți chinuie mintea până la moarte.

Iat-o deci, prima noastră convingere irațională, cauză a multor suferințe, ducând la eforturi zadarnice: *dacă totul merge prost între mine și ceilalți, e din vina mea sau a lor*.

Totul devine diferit din momentul în care punem problema, nu la nivelul naturii persoanelor, ci la nivelul relației. Dacă, între mine și acest altul, lucrurile nu se desfășoară așa cum doresc, nu e din cauză că unul sau altul din noi e defectuos, ci fiindcă noi (eu, celălalt, amândoi) nu procedăm așa cum trebuie.

Nu e nevoie așadar să ne schimbăm firea, ci felul de-a proceda, sistemul relațional.

A da îl îndatorează pe cel ce primește

Să revenim la Marina: e amabilă. Generoasă și serviabilă. Normal, își zice ea: cum nu prea am farmec, ca să fiu acceptată, și chiar și numai ca să se observe că exist, nu-mi mai rămâne decât să mă fac utilă. Tot făcându-mă indispensabilă, se va vedea până la urmă că sunt aici, și chiar, în timp, o să ajung să fiu ceva mai mult decât o cantitate neglijabilă.

Totuși, nimic nu se petrece așa cum e de dorit: când, la serviciu, Marina face mai mult decât e nevoie, colegii ei devin treptat suspicioși. Ce vrea asta? „Nimic, o fac doar din prietenie, ca să vă fac plăcere, le explică Marina celor mai suspicioși. O fac din inimă, nu-mi datorați nimic."

Unii nu o cred și își zic că trebuie să aibă ea o intenție ascunsă, mai mult sau mai puțin machiavelică, și cu

cât dă mai mult, cu atât se feresc de ea. Alții o cred, dar nu numai că nu manifestă mai multă prietenie față de ea, ci o și disprețuiesc.

Iată-ne deci în prezența unei a doua idei iraționale generatoare a destule dificultăți relaționale: *cu cât dai mai mult, cu atât primești mai mult*; ca să existe interes față de mine, trebuie să dau fără nici o reținere, să fac servicii, să mă fac indispensabilă în ochii celorlalți. Vom vedea cum această idee, care li se pare multora atât de evidentă, duce la inversul a ceea ce vrem să obținem.

Și pentru început, trebuie să precizăm regulile care definesc schimburile dintre ființele omenești, indiferent că e vorba de bunuri materiale, de servicii date și primite sau de simple amabilități.

Erau odată în Vest cowboy și indieni. Într-o bună zi, un cowboy drăguț de felul lui se duce la indieni, ca să facă cunoștință și să întrețină prietenia dintre popoare. Indienii, curioși și neavând încă prilejul de-a vedea mulți albi, îl primesc cât se poate de bine. „Ce chestie frumoasă ai", zic ei arătând pușca oaspetelui. „A, asta? E o pușcă", spune cowboyul drăguț. Și ca să-și întărească spusele, se grăbește să facă o demonstrație publicului său cucerit care, în vremurile acelea de demult, nu cunoaște decât arcul și săgețile.

Pușca aceasta, cu care puteai omorî un coiot cu o săgeată invizibilă, de la douăzeci de metri, repetând încercarea doar de patru sau cinci ori, e într-adevăr ceva extraordinar, mai ales dacă binevoiești să faci abstracție de poluarea sonoră, spun indienii, care constituie un bun public. Cuprins de o inspirație subită, cowboyul drăguț se întoarce spre șeful indian: „Dacă vă place așa de mult, poftim, mare Sachem, v-o fac cadou. O să-mi

cumpăr alta de la prăvălie, care nu e prea departe și, oricum, mai am revolverul. Haideți, luați-o, nu vă codiți, nu e decât o amărâtă de pușcă și, oricum, curajos cum sunt, dar nu și temerar, o să vă las doar câteva cartușe".

Moment solemn. Sachem-ul, cu chipul împietrit, nu spune nici da, nici ba și se retrage cu ai lui în cort pentru un pow-pow improvizat.

O oră mai târziu, iată-i că reapar. Marele Sachem înaintează și spune în esență următoarele: „Primesc generosul dar de la omul alb. Și iat-o, în schimb, pe fiica mea, Perlă de Rouă, care va fi de-acum soția ta (squaw)".

Acum, cowboyul cel drăguț face a doua și ultima sa prostie din acea zi: „Nu trebuia, zice el. Nu e decât o pușcă veche, zău. Și fiica ta, Mare Sachem, e cât se poate de fermecătoare, dar eu unul prefer să rămân celibatar." Și, bineînțeles, de îndată ce indienii înțeleg cum stau lucrurile, îl scalpează pe cowboyul cel drăguț, dar inconsecvent.

Ce greșeală a făcut cowboyul? El nu cunoaște marile legi care guvernează relațiile omenești: să faci schimb de obiecte și de servicii înseamnă să faci troc. Trocul se face după regulile echității: fiecare trebuie să aibă un interes. Dar să faci un dar fără contrapartidă imediată înseamnă să îl îndatorezi pe celălalt. Acest lucru îndatorează, în primul rând, fiindcă darurile nu pot fi refuzate fără a-l jigni pe cel ce le face și, în al doilea rând, fiindcă aceste daruri care ne onorează fac necesare alte daruri pentru a nu cădea în dezonoare. Toate aceste daruri creează legături și, prin intermediul acestora, părțile respective devin aliați.

Așa trebuie să fi văzut indienii lucrurile: pușca, dată la un mod dezinteresat, este o ofertă de alianță. Dacă acel

cowboy ar fi dorit să stabilească o simplă relație de troc, și-ar fi manifestat clar interesul pentru anumite posesiuni indiene pe care ar fi dorit să le achiziționeze. Ne putem imagina discuțiile indienilor despre acest subiect în timpul pow-pow-ului: trebuie sau nu să încheie o alianță cu aceste fețe palide atât de neîndemânatice și care nu știu să se poarte, cărora acest cowboy le este neîndoielnic solul? Cum în cele din urmă s-a luat hotărârea de-a o încheia, șeful indian îi oferă cowboyului propria sa fiică, mijloc care, în toate vremurile și în toate religiile, a servit întotdeauna la pecetluirea prieteniilor dintre clanuri, triburi și popoare[2].

Dacă acel cowboy ar fi acceptat termenii schimbului, aceste daruri somptuoase, deopotrivă reciproce și dezinteresate, ar fi constituit o legătură solidă între protagoniști și ar fi putut servi ca bază unor fructuoase relații ulterioare. Dar iată că respectivul cowboy refuză schimbul. Indienii își revizuiesc atunci raționamentul: obiectivul cowboyului, făcându-le acest dar, nu era să încheie o alianță cu niște parteneri egali, ci de a-i sfida pe propriul lor teritoriu, de a-i zdrobi cu superioritatea lui dându-le ceva ce ei nu pot înapoia. Atunci, nu au mai stat nici o clipă pe gânduri...

Trocurile de obiecte sau de servicii sunt ocaziile unor contacte relaționale; dar orice dar făcut la un mod aparent dezinteresat are o bătaie mai lungă: el obligă pe termen lung și se vrea începutul unor tranzacții. Această tranzacție de daruri și de servicii între indivizi sau între grupurile sociale e cea care creează legăturile dintre ele, făcându-le interdependente.

De când au dezvoltat o economie de piață, occidentalilor nu le place să fie îndatorați, să fie obligați cuiva

și, când acest lucru se produce, ei încearcă să-și plătească datoriile cât mai repede. Marina, care face mai mult decât îi cer sarcinile de serviciu, fără ca șefii și colegii ei să înțeleagă ce vrea să primească în schimb, face o greșeală asemănătoare cu a cowboyului celui drăguț: ea dă și îndatorează, fără a putea primi ceva în schimb. Și fiecare începe să facă presupuneri despre intențiile ei ascunse: modul ăsta de-a munci mai mult decât ceilalți este fără îndoială un mijloc de a-și da importanță în speranța unei avansări, își zic colegii. Muncind atât de înverșunat, Marina nu poate urmări decât să-mi ia postul, se neliniștește superiorul ei ierarhic. În timp ce Marina încearcă să fie simpatică, toți o iau drept intrigantă...

Asta până când colegii și șefii ei înțeleg că Marina este *într-adevăr* generoasă. Ea nu cere vreo răsplată, și nu vrea nimic pentru ea și nici pentru ceilalți. Marina nu dorește decât să i se arate un sentiment de recunoștință fără ca acesta să îndatoreze în nici un fel pe nimeni. Sărmana! Începând de atunci, ea trece de la statutul de creditor la cel de sclav, ceea ce nu o ajută cu nimic.

Căci dacă nu te situezi nici în cadrul economiei de piață, unde lucrurile se cumpără și se vând la prețul lor real, nici în cadrul reciprocității darurilor, care permit crearea de legături, nu mai rămân decât două posibilități: relația devine cea dintre un sclav și stăpânul său sau este o formă de pomană.

Ce nu se cumpără se dă

Unii au tendința de-a crede că societățile noastre, inventând sisteme economice bazate pe bani, s-au eliberat

de vechile noțiuni de troc, daruri și obligații care erau recunoscute legal în societățile așa-zis primitive, lucru care nu este deloc adevărat. Desigur, astăzi primim răsplata pentru munca noastră sub formă monetară și, cu acești bani, suntem liberi să cumpărăm orice lucru pe care îl dorim și care a fost de regulă produs prin intermediul altor bani și al altei munci.

Influențați de etica protestantă, noi considerăm că, în măsura în care tranzacția este cinstită, atunci când a fost stabilit un preț, partenerii nu își datorează nimic la încheierea schimbului. Astfel încât nu simțim vreo recunoștință deosebită față de prestatorii noștri de serviciu, de exemplu față de măcelar fiindcă ne-a furnizat carne sau față de mecanic fiindcă ne-a reparat mașina: am plătit acest serviciu la prețul lui corect și, din acest punct de vedere, ne-am achitat față de ei.

Dar ce se întâmplă dacă măcelarul se arată amabil și simpatic cu noi? În loc să fie doar o mașină de tăiat carne, el sporovăiește, glumește, face complimente. Ne dăruiește un os cu măduvă, ne dă câteva sfaturi pentru gătit. Aceste amabilități cât se poate de plăcute, care nu sunt incluse în prețul cărnii pe care o cumpărăm, ne îndatorează. Și cum anume ne îndatorează această politețe? În primul rând, suntem datori să o întoarcem, să fim și noi politicoși, amabili și plăcuți. Și, de asemenea — lucru pe care îl speră măcelarul nostru în sinea lui —, să îi fim clienți fideli.

Mi se întâmplă frecvent să merg, duminică dimineața, la cumpărături în niște hale în care se află mai multe magazine. Găsești acolo măcelării, mezelării, magazine de pește, de brânzeturi, băcănii, magazine de fructe și legume. M-am obișnuit să cumpăr de la anumiți comer-

cianți, astfel încât îmi iau carnea de la măcelarul *meu*, care mă cunoaște și mă primește de fiecare dată cu un zâmbet larg, dacă nu îmi spune chiar pe nume. În timp ce mă servește, schimbăm glume între noi. Din când în când, îmi recomandă o bucată de carne în locul alteia. „Nu luați astăzi carne de vită, mă avertizează el cu glas scăzut, pe un ton complice, aplecându-se peste tejghea. Am luat-o din altă parte decât de obicei. Luați mai degrabă carne de miel, n-o să vă pară rău!" Acest măcelar care mă tratează ca pe un client privilegiat e foarte simpatic, încât atunci când cumpăr pește, mă surprind făcând un mic ocol ca să nu trebuiască să trec prin fața lui fără să cumpăr nimic. Sau, dacă nu pot să-l ocolesc, îi spun pe un ton de regret: „Astăzi nu mâncăm carne, e zi de pește!" N-aș vrea în nici un caz să creadă că îl înșel cumpărând de la alții. Bineînțeles că nu am asemenea probleme când fac cumpărături de la supermarket: acolo nu am relații cu nimeni și tranzacția comercială e pură, lipsită de orice îndatorare, astfel încât nu am nici un scrupul să aleg magazinul care oferă un raport mai bun între calitate și preț.

Există o întreagă latură a relației mele cu măcelarul care nu este venală. Căci nu totul se poate cumpăra și nici vinde. Și pentru acele lucruri care nu sunt comercializabile, regulile jocului sunt aceleași cu cele observate de etnologi în secolul XX, de exemplu la indienii Kwakiutl de pe coasta nord-americană sau la locuitorii de demult ai Insulelor Trobriand, pierdute în Pacific.

Lucrurile care nu pot fi vândute se dau. Însă, între două persoane, un dar este departe de-a fi gratuit, deoarece implică datoria de a dărui în schimb ceva echivalent. Cineva vă face un cadou, și asta vă pune în situația

de a trebui să îi faceți la rândul dumneavoastră unul, în schimb, mai devreme sau mai târziu, dacă se poate de o valoare mai mare. Niște prieteni vă invită la masă: cum să nu îi invitați și dumneavoastră? Cadourile și invitațiile cu prilejul sărbătorilor și aniversărilor se situează într-o sferă care nu se cuvine să fie convertită în monede sunătoare. Avem întotdeauna grijă să scoatem eticheta de pe un obiect menit să fie oferit în dar și cel care te invită plătește discret nota, fără să dezvăluie suma. Și ce am crede despre cineva care vinde cadourile pe care le-a primit? Categoric, persoana respectivă ar fi desconsiderată.

Amabilitatea, gentilețea, zâmbetele, micile servicii făcute dezinteresat nu au preț. Ele nu se cumpără, ci se dau la schimb, cu plăcere. E foarte plăcut să fii amabil cu cei care sunt amabili cu tine, să faci schimb de cadouri și de amabilități cu ei, creând astfel acele relații care ne fac să fim legați unii de ceilalți.

Nu numai că trebuie să facem la rândul nostru cadouri, servicii mici și mari și alte gesturi de politețe, dar e și imposibil să te ții în afara acestui circuit al schimbului fără să înfrunți riscul de-a fi scos din joc din punct de vedere social. Să ne imaginăm că cineva e atât de zgârcit, încât nu acceptă nici o invitație, fiindcă își dă prea bine seama că ar trebui să facă la rândul lui măcar una mai devreme sau mai târziu, care evită cadourile ce îndatorează, care nu cere nimănui nimic pentru a nu depinde de nimeni. Cine ar vrea să frecventeze un asemenea om care refuză într-atât de mult să aibă relații cu alții? Ce păcat de avari, care știu cât economisesc nedând nimic, dar care știu deopotrivă fără îndoială și ce pierd, deoarece acest lucru îi acrește.

Sentimentele nu au preț și nu îndatorează cu nimic

A, o ultimă precizare, care își are importanța ei: există lucruri care nu sunt lucruri, și tocmai din cauza asta, nu pot fi nici vândute, nici cumpărate și nici măcar date sau schimbate prin troc. Aceste lucruri care nu sunt lucruri sunt sentimentele pe care le resimțim. Prin ele însele, sentimentele nu au preț și nu îndatorează cu nimic. Ele nu pot fi date la schimb.

Un sentiment este un eveniment mental și, ca atare, nu este un act de comunicare. Numai obiectele materiale și comportamentele perceptibile de către ceilalți, adică atitudinile, mimicile, amabilitățile, complimentele, serviciile făcute, dar și criticile și violențele intră în circuitul schimbului.

Ce noroc că e așa, fiindcă în ansamblu sentimentele nu pot fi comandate. Pe deasupra, resimți mai multe față de aceeași persoană; ești ambivalent: pozitivul și negativul se întrepătrund. Îi apreciezi pe unii, îi placi, în timp ce pe alții îi detești, din motive iraționale și deseori inconștiente. Jean-Michel este simpatic, dar are ghinionul să semene cu unchiul meu Georges care, când eram mic, mă speria cu vocea lui groasă și avea prostul obicei de-a mă ciupi de obraz. Cât despre Ida, îmi amintește de o altă Ida, tovarășa mea preferată de joacă de la grădiniță, și am față de ea o părere preconceptă favorabilă, astfel încât îi suport cu surprinzător de multă răbdare nenumăratele agresiuni. Apoi, mai e Anita, care mă umple de tristețe de fiecare dată când o văd, deoarece îmi amintește atât de mult de o prietenă, Odile, care a murit la douăzeci și cinci de ani, fără să se fi putut bucura de viață.

Desigur, Ida și Anita nu pierd nimic din pricina acestei serii de identificări, dar de ce să plătească Jean-Michel greșelile unchiului meu Georges? Nu ar fi mai bine ca în prezența lui Jean-Michel să nu-mi manifest animozitatea și să mă comport față de el în funcție de circulația schimburilor dintre noi?

Într-un cuvânt, faptul de a-l detesta pe unchiul Georges, în măsura în care nu-mi exteriorizez această ură și nu mi-o răsfrâng asupra lui Jean-Michel, nu are alt rezultat decât să-mi facă necazuri mie însumi, în măsura în care îmi provoacă stres și arsuri la stomac. Dar această situație e de preferat nedreptății care constă în a-mi exprima sentimentele, toate sentimentele, numai ca să-mi vărs năduful, fără să-mi pese de sărmanul Jean-Michel. Sentimentele mele nu mă privesc decât pe mine, și nu ar putea constitui o scuză ca să mă arăt nedrept cu Jean-Michel. Dacă faptul de a nu-mi manifesta aceste sentimente mă face să sufăr, îmi incumbă să mă ocup de ele, să-mi purific spiritul, de exemplu înțelegând mai bine ce întâmplări le-au făcut să apară, pentru ca în acest fel să fac pace cu unchiul Georges cel din mintea mea.

Odinioară exista păcătuirea cu gândul. Bine că Freud ne-a scăpat de ea! Căci, deoarece nu ne alegem sentimentele, nici gândurile, uneori tulburi și tulburătoare, care ne străbat și ne însoțesc, deoarece nu putem decât să constatăm aceste evenimente mentale, ar fi nedrept să considerăm că ele ne implică responsabilitatea. E mai bine să le privim ca pe elementele unei grădini tainice, ale unui domeniu particular la care avem dreptul de la Declarația Drepturilor Omului și ale Cetățeanului din 1789, care ne autorizează să gândim (și să simțim) liber.

Sentimentele și gândurile noastre nu ne implică responsabilitatea decât din momentul în care le exteriorizăm, le concretizăm prin cuvinte și acțiuni.

Sentimentele cele mai ambivalente le resimțim față de părinți. Jéromine simte față de tatăl ei o culpabilitate întru totul iudeo-creștină fiindcă nu îl iubește așa cum crede că ar trebui să o facă. Nu se spune în Biblie că trebuie să-ți iubești tatăl și mama? Nu este ea o persoană josnică dacă lucrurile nu stau așa? Dar nu, nici măcar în Biblie nu se cere să-ți iubești părinții: ce poruncește ea e să-i cinstești și, ca să-ți cinstești părinții, nu e nevoie să îi iubești.

Uf! Înțelegând acest lucru, Jéromine se simte eliberată de o mare povară: ce plăcere să-ți îndeplinești datoriile filiale fără să ții seama de sentimentele tulburi pe care le simți! Și, de când nu se mai simte constrânsă să simtă altceva decât ceea ce simte, Jéromine constată chiar, nu fără surprindere, că resentimentul ei față de părinți dispare. Desigur, nu au fost la înălțime, nu i-au făcut alt dar decât o viață devenită dificilă din cauza unei culpabilități împovărătoare, dar sunt părinții ei și nu ești niciodată în măsură să-ți alegi părinții.

Nu doar ura sau resentimentul le poți păstra numai pentru tine, ci și dragostea și compasiunea. Să ai sentimente binevoitoare față de anumite persoane sau față de omenire nu te obligă cu nimic. Nimeni nu ne este îndatorat pentru ceea ce simțim. Deși aceste sentimente fac bine celor care le resimt, atât pe plan fizic, cât și moral, ele nu produc totuși efecte asupra celorlalți care, pe bună dreptate, se mulțumesc să le ignore.

Și aceasta e cea mai bună opțiune, deoarece etalarea sentimentelor este cel mai adesea o formă de șantaj. Sunt

îndrăgostit de tine, ceea ce te obligă să mă iubești! Sunt binevoitor și compătimitor față de tine, așa că admiră-mă și iubește-mă!

Aceste sentimente și gânduri declanșează începutul unui schimb interpersonal numai când duc la niște acțiuni concrete: cadouri, servicii, zâmbete și amabilități, când e vorba de dragoste binevoitoare, sau violențe, când e vorba de ură, care îi obligă pe ceilalți să răspundă pe măsură.

Gesturile atrag alte gesturi ca răspuns și se măsoară după intenția pe care o vehiculează: cel ce dăruiește vrea să provoace recunoștința, alinarea, plăcerea sau, dimpotrivă, suferința și ura. Această intenție e cea care contează și care permite evaluarea valorii darului.

În definitiv, dacă emoțiile și sentimentele nu au în sine preț și nu obligă la nimic, ele trebuie luate în considerare cu atenție când în joc este un dar. Mulțumesc din adâncul inimii pentru acest cadou oferit cu atâta amabilitate, ales special ca să-mi placă și să-mi facă plăcere. Ce groaznică e suferința aceasta provocată nu accidental, ci cu intenția de-a face rău!

În Occident, sistemul datoriei funcționează în mod ascuns

Trebuie să recunoaștem că la noi sistemul datoriei este foarte puțin luat în seamă și are tendința de-a funcționa pe furiș, la limita conștiinței. Când ne gândim la el, suntem parcă cuprinși de rușinea de-a fi atât de „calculați" și de josnici. Nu trebuie oare, la fel ca Domnul Nostru Iisus Hristos, să dăm fără să așteptăm nimic, fiindcă

Dumnezeu are grijă să primești însutit înapoi ceea ce ai dăruit?

Sistemul datoriei și al schimbului de daruri devine tot mai neclar și din cauza valorilor economiei de piață. În sistemul modern al economiei capitaliste, ideal e să nu datorezi nimănui nimic. Să fii prea multă vreme debitor este condamnabil din punct de vedere moral și economic și, dacă ești chibzuit, eviți totodată să rămâi prea mult timp în situația de creditor, deoarece debitorul se grăbește să uite ce a primit ca să nu se mai gândească la ce trebuie să înapoieze. Ideal e deci să retribui serviciile la justa lor valoare, să rambursezi datoriile cât mai repede, pentru a fi chit.

Acest sistem al economiei de piață este extraordinar, deoarece îngăduie o libertate individuală nemaipomenită, care nu a mai existat niciodată în istoria omenirii. Dar tocmai fiindcă nu mai impune necesitatea de-a avea relații cu ceilalți, altele decât superficiale pentru a obține bunuri și servicii, acest sistem îi izolează pe indivizi unii de ceilalți. Și acesta este motivul pentru care avem nevoie deopotrivă, pe lângă relațiile bazate pe economia de piață, practice, dar punctuale și care nu ne implică decât prea puțin, de acest al doilea sistem de relații umane, mult mai arhaic, bazat pe dar și datorie, care permite crearea unor legături sociale durabile.

În sistemul darului și al datoriei, ceea ce căutăm este în primul rând să îl onorăm pe celălalt prin darul făcut, lucru care îl obligă să facă la fel, sau chiar mai mult[3]. Darurile de tot felul primite sau oferite, serviciile făcute, amabilitățile reciproce creează datorii de onoare, obligații care întrețin relația. În esență, trebuie să dăm la rândul nostru pentru a perpetua relația. În timp ce economia de

piață e centrată pe producția de obiecte și de servicii, sistemul darurilor și al datoriei e centrat pe raporturile dintre persoane, obiectele și serviciile nefiind decât niște mijloace de-a concretiza aceste raporturi[4].

Cele două sisteme se supun așadar unor reguli foarte diferite. De fapt, ele funcționează în paralel, fără a se întrepătrunde, și funcționează pe baza unor logici atât de incompatibile, încât fiecare face de altfel multe eforturi pentru ca schimburile comerciale și sistemul darului și al datoriei să fie clar separate.

Această logică a darului pare la prima vedere extrem de paradoxală: un dar îndatorează, când de fapt, ca să-și merite numele, el trebuie să fie dezinteresat. Dar dacă dăruiești ca să îndatorezi, înseamnă că darul respectiv nu este chiar așa de dezinteresat... Atunci, mai este el un dar?

Răspunsul e afirmativ: adevăratele daruri sunt dezinteresate și nu există obligația de-a le plăti printr-un dar echivalent. Dar dacă nu faci la rândul tău un dar, la fel de generos și de dezinteresat, îți pierzi onoarea.

Într-o seară, invitat fiind la niște prieteni, am adus un buchet de flori pe care i l-am oferit stăpânei casei. „Nu trebuia", îmi spune ea. „E o nimica toată", îi răspund eu. Acest buchet nu constituie deci, nici pentru ea, nici pentru mine, un troc pentru masa la care sunt invitat, și cu atât mai puțin o retribuție pentru ea. Micul meu cadou este gratuit, ca și invitația. Ambele sunt făcute pentru a face plăcere. Amabilitățile noastre reciproce semnifică totalul nostru dezinteres: nu eram obligat să aduc flori, și florile acestea nu îi obligă cu nimic pe prietenii mei. Bineînțeles, fiindcă suntem niște persoane onorabile, mințim cu toții de îngheață apele.

Obligația de-a face un cadou în schimb nu este imediată: la acești prieteni foarte buni aș fi putut veni efectiv cu mâna goală pentru că fusesem invitat fără fasoane. Și ei, și eu știm foarte bine că între noi schimburile își vor continua circulația, că într-o zi sau alta invitațiile vor fi întoarse. Dar, invitat la niște necunoscuți, aș avea mare grijă să nu-mi uit ofranda. De fapt, dacă aș fi un om de lume desăvârșit, le-aș transmite mulțumirile mele și le-aș trimite cadoul cât se poate de personalizat chiar a doua zi, astfel încât invitația și cadoul meu să apară ca două daruri independente unul de celălalt, în nici un caz asimilabile unui troc.

Circulația darurilor trebuie să ducă la un echilibru: nimeni nu poate fi satisfăcut cu o situație în care cei care dau și cei care primesc sunt mereu aceiași. Desigur, la noi nimănui nu îi place să țină socoteala serviciilor făcute, dar în realitate, cei mai mulți dintre noi o fac totuși, undeva într-un colț al minții. Ultima oară când am luat masa cu cutare, el a plătit nota. De data aceasta este deci rândul meu, și nu pot decât să îl invit într-un restaurant de aceeași categorie. Totuși, zilele astea i-am făcut un serviciu foarte important, astfel încât se va simți dator și va privi masa aceasta ca pe un mijloc de a-și plăti datoria. Așa că, dacă insistă să achite nota, ce trebuie să fac, să accept sau să refuz?

Cum se măsoară valoarea unui cadou sau a unui serviciu? În nici un caz prin referirea la o valoare pecuniară, tocmai fiindcă circuitul darului și al datoriei se situează vădit în afara oricărei referiri la circuitul comercial. Un cadou se judecă după criterii relaționale: obiectul, serviciul, cuvântul amabil nu sunt decât niște mijloace în slujba unei intenții, din fericire, deoarece în caz contrar

ce valoare ar avea colierul din paste făinoase pe care ni-l dăruiește copilul nostru? E evident că nu tăițeii dau valoare colierului, ci efortul făcut pentru a le înșirui pe sfoară, care este adevărata dovadă a dragostei pe care ne-o poartă copilul nostru. Făcându-ne acest cadou, copilul capătă recunoștința noastră, și iese câștigat ca urmare a faptului de-a fi intrat în circuitul darului. De aici și mândria lui, ca și a noastră!

Iată totodată de ce, când un prieten înlesnit ne invită, pe noi, bieți salariați strâmtorați, la un restaurant scump de trei stele, faptul de a-l invita la rândul nostru acasă la noi, la o masă pregătită minuțios în casă, constituie un echivalent întru totul echitabil. Și chiar, fără îndoială, prietenul înlesnit va fi cel ce se va simți deopotrivă stânjenit de-a ne fi deranjat și — din această cauză — se va simți îndatorat... Fiindcă ceea ce constituie valoarea unui dar sau a unui serviciu este în esență efortul depus pentru a-l oferi.

Derogarea de la această circulație a darurilor, refuzul de a face plăcere când ni s-a făcut plăcere, de-a nu întoarce un serviciu când ni s-a făcut unul ar însemna să nu avem un amor-propriu de păstrat și nici o reputație de apărat. Aș fi putut continua să vă vorbesc de onoare așa cum am început să o fac, dar acest concept a ajuns desuet: în societatea comercială, bazată pe bunuri și pe servicii care se obțin prin cumpărarea lor, ești chit din clipa în care ai plătit prețul și nu există nici un fel de onoare de apărat.

Așa că o să recurg la alt termen: să numim *persona* imaginea socială pe care și-o alcătuiește fiecare, pe care și-o regizează[5], această redare de sine care îl reprezintă în ochii celorlalți. *Persona* este ceea ce percep ceilalți de-

spre noi, o construcție care face previzibile comportamentele noastre viitoare. Cutare e de încredere, deoarece își face întotdeauna datoria, știe ce le datorează celorlalți, în timp ce altul e superficial, uită de serviciile care i s-au făcut, sau deopotrivă dă fără socoteală, creându-le astfel celorlalți obligații stânjenitoare. Ei bine, dacă neglijăm circulația darurilor, dacă nu dăm și nu știm să primim, dacă nu veghem la echilibrul fluxurilor, această *persona* este degradată.

Pe alte meleaguri, legile care guvernează circulația datoriei și articularea ei cu *persona* sunt cât se poate de clare. În China, de exemplu, *guanxi* constituie un sistem de datorie pe care orice chinez îl are permanent în minte în relațiile cu semenii, și să-ți strici *persona* înseamnă să-ți pierzi credibilitatea. Fiecare individ, fiecare familie, fiecare grup social se străduiește cu răbdare și tenacitate să facă servicii. Astfel, cei pe care i-ai îndatorat sunt obligați să facă alte servicii, în caz contrar pierzându-și prestigiul. Într-o zi sau alta, datoriile vor fi plătite, dar nu e nici o urgență în privința aceasta. Această situație nu are nimic imoral sau inconfortabil în ochii unui chinez: faptul de-a fi creditor sau debitor e ceea ce constituie legătura socială, și această legătură e cu atât mai solidă cu cât numărul și valoarea tranzacțiilor sunt mai importante. Asta este de altfel și problema cuiva nou-sosit, a „năsosului" care, ajungând în China, încearcă să înceapă un comerț: el nu datorează nimic nimănui, și nimeni nu îi datorează nimic, drept pentru care nu are existență socială; nimeni nu are nimic de-a face cu el și nu încheie nici o afacere cu el. Occidentalul presat de timp poate de asemenea să plătească ceea ce el numește mită, care e văzută de către chinezi ca o investiție menită să

îndatoreze[6,7]. Cu toate acestea, dacă își poate îndatora interlocutorii făcându-le cadouri generoase și dezinteresate sau, și mai bine, dacă are ocazia de-a face servicii gratuit și fără gânduri ascunse, el devine onorabil și atunci pot fi făcute afaceri cu el.

Atenție la cadourile otrăvite

Dacă e plăcut să dai și să primești, de ce să nu dai fără reținere? Fiindcă, așa cum am văzut, cel care primește devine îndatorat față de cel care dă și e plăcut să primești când știi că vei da la rândul tău, dar e neplăcut să-ți dai seama că nu vei reuși să dai ceva echivalent cu ceea ce ai primit. Să dai fără să îi lași celuilalt răgazul de a da la rândul său sau să dai prea mult și să îl îndatorezi pe celălalt mai mult decât ar dori-o înseamnă să îl zdrobești cu generozitatea ta.

Ceremonia *potlatch*-ului, localizată de etnologi la indienii Kwakiutl de pe coasta nord-vestică a Americii în secolul al XIX-lea[8], este deseori menționată pentru a ilustra valoarea agresivă a cadourilor. Niște triburi învecinate se adunau la anumite festivități și se luau la întrecere în materie de generozitate. Aceasta însă nu era dezinteresată, ci avea deopotrivă rolul de a-l îndatora pe celălalt și de-a consolida statutul social. Să dai la fel de mult pe cât ți-a dat celălalt înseamnă că numai atât poți face, dar să dai mai mult decât celălalt înseamnă să capeți o superioritate asupra lui. Uneori, obiectele erau pur și simplu distruse sub ochii tribului advers, mai degrabă decât să fie date, marcând astfel și mai mult mărinimia celui ce dăruia: să distrugi înseamnă să dai fără ca măcar să te os-

tenești să îl obligi pe celălalt să dea ceva în schimb, ceea ce subînțelege că îl crezi pe celălalt incapabil să continue schimbul la acest nivel. Nu rareori se întâmpla ca la sfârșitul acestor *potlatch*-uri triburile să se încaiere...

Asalturile de generozitate excesivă, menite să marcheze puterea, nu au dispărut. Se mai dau și astăzi petreceri pentru a sărbători un eveniment important, de exemplu o căsătorie. Sunt invitate o sută de persoane și mâncarea și băutura sunt pentru cinci sute sau o mie! Luxul, risipa ostentativă sunt zdrobitoare și exact așa le resimțim: suntem zdrobiți de puterea celui care ne-a invitat.

Toate acestea nu țin de amabilitate, de simpla dorință de-a fi plăcut. Sentimentele pe care le stârnesc asemenea festivități sunt ambigue: ești recunoscător pentru faptul de-a fi fost invitat și deci de-a fi prețuit, dar în același timp simți categoric că asiști la o demonstrație de putere. De aici, fără îndoială, și acele conversații ambigue în care, cu un pahar în mână, schimbi afirmații denigratoare despre amfitrioni.

Copiii, care au mai multă intuiție decât părinții, se lasă rareori păcăliți de cadourile de Crăciun, care sunt adesea otrăvite. Când găsesc, lângă brad, cadouri mult prea numeroase, mult prea somptuoase, ei bănuiesc că e vorba de vreo ipocrizie. Aceste prea frumoase cadouri sunt menite deseori să răscumpere greșelile părintești: nu te-ai ocupat de ei tot anul și crezi că scapi ieftin printr-o risipă de jucării luxoase și inutile. Copiii însă nu se joacă cu darurile de Crăciun de acest fel: să se joace cu ele ar însemna să le accepte și deci să accepte târgul. Cel mai frecvent, jucăriile acestea sunt puse la loc în cutie sau stricate, copilul marcându-și apoi disprețul jucându-se doar cu o jucărie neînsemnată.

Un alt fel de cadou otrăvit ia forma unui obiect care nu este la înălțimea împrejurărilor. Buchetul de flori mediocre, prăjitura care nu e luată de la un bun cofetar, ciocolata de supermarket, produsul de imitație, cadoul personalizat, dar de calitate inferioară, dau impresia că acela ce dăruiește nu s-a străduit prea mult. Să fie din cauză că e o persoană deosebit de nepricepută sau zgârcită din fire? Acestea sunt explicațiile cele mai puțin neplăcute. Dar cum să nu te gândești că acest cadou mediocru traduce disprețul cu care ne privește cel care ni l-a făcut? Ia-l pe ăsta, că e destul de bun pentru tine!

Cadourile inutilizabile sau deplasate, cum ar fi țigările și ustensilele de fumat pentru cineva care tocmai s-a lăsat de fumat sau o sticlă de alcool dăruită unui fost alcoolic, dau de bănuit că persoana care le face este în cel mai bun caz nechibzuită, dacă nu de-a dreptul răuvoitoare. Accesoriile de sport oferite cuiva care își neglijează condiția fizică par un reproș, trădând o tentativă de manipulare.

Să faci cadouri este așadar o artă: obiectul trebuie să fie perfect adaptat persoanei căreia îi este oferit, trebuie să corespundă și să fie proporționat cu împrejurările. Un cadou excesiv displace tot atât de mult ca și unul prea modest sau care este oferit într-un mod nepotrivit. Într-un cuvânt, cadoul trebuie să facă plăcere: e într-adevăr o condiție cât se poate de firească.

E greu să îi întorci darul cuiva care dă prea mult

Să lăsăm deoparte cadourile otrăvite prea frumoase și pe care nu le poți echivala printr-un gest similar sau nu îndeajuns de importante și care constituie niște

insulte, și să ne ocupăm de cele care sunt făcute pentru a forța mâna și care creează o relație debitor-creditor.

E ceea ce i se întâmplă Marinei la început: crezând că dacă dă enorm va fi iubită mai mult, ea se arată generoasă și lipsită de măsură. Și cu cât se dă peste cap ca să facă plăcere celorlalți, cu cât face mai multe servicii, cu cât se întrece în amabilități, cu atât anturajul ei profesional devine mai rece. Deoarece, în fața acestei serviabilități debordante, oamenii încep să-și pună întrebări: ce vrea de fapt Marina? Cum anume vrea ea să fie răsplătită pentru eforturile ei? Nu cumva o să-și ceară și ea, într-o bună zi, la fel ca Shylock, cămătarul din *Negustătorul din Veneția*[9], gramele de carne din regiunea inimii?

Într-o relație debitor-creditor, cel de-al doilea a dat enorm, cu mult mai mult decât e primul dispus să dea la rândul său. De aici și până la a-l urî pe cel care ne creează aceste obligații nedorite nu mai e decât un pas. Și trebuie spus că totul e mult mai rău când nu ești conștient de ceea ce se petrece. Și tot din pricina necunoașterii sistemului datoriei, așa se întâmplă frecvent în Occident.

Erau odată doi prieteni, Raymond și Christophe, care practicau regulat pescuitul submarin fără echipament de respirat. Într-o zi, lui Raymond i se face rău: e ceea ce se numește în acest mediu sincopa de la șapte metri, care apare când urci din adâncimi, din cauză că plămânii conțin mai mult gaz carbonic decât oxigen. Problema provine din faptul că la fundul apei oxigenul se dizolvă mai bine în sânge decât la suprafață, în timp ce în cazul gazului carbonic e invers. Atunci când revii la suprafață, lucrurile se petrec invers. La adâncimea de șapte metri, presiunea parțială a oxigenului e în bernă, în timp ce

presiunea gazului carbonic e considerabilă, astfel încât uneori creierul cedează și scufundătorul leșină între două ape. Iată unul dintre multele motive pentru care nu trebuie să vânezi singur peștii cu arbaleta.

Dar Raymond nu e singur și Christophe își face datoria: îl prinde pe coechipierul său și îl aduce la mal ținându-i capul afară din apă, așa cum e indicat în manual. În acest timp, cum sunt departe de țărm și Christophe nu poate căra totul singur, e nevoit să-și sacrifice echipamentul. Colacul de salvare și peștii pescuiți plutesc la suprafața apei, în timp ce plumbii și arbaletele se duc la fund.

Lucrurile nu sunt chiar atât de grave și până la urmă mai rea a fost frica. Raymond, după o spaimă retrospectivă — fusese la un pas de moarte fără ca măcar să-și dea seama —, își revine și îi mulțumește călduros lui Christophe, ca și Fecioarei Maria, fiindcă e credincios. Apoi, după ce și-au cumpărat amândoi un nou echipament, se reapucă de pescuitul subacvatic.

Dar nu mai au nici o tragere de inimă. În chip ciudat, Raymond nu mai are încredere în Christophe. Bun, acesta i-a salvat viața, dar ar mai face-o o dată? Și apoi, nu ar putea să fie mai discret? Ce nevoie are să povestească odiseea lor în dreapta și în stânga? Modul acesta de-a se lăuda în detrimentul său e oripilant, ca și toate micile remarci deplasate despre necesitatea de-a fi prudent. Cât despre Christophe, acesta simte de-acum o animozitate inexplicabilă față de coechipierul lui. Inexplicabilă? A trebuit să-și cumpere o arbaletă nouă, o nouă centură de plumb, un colac nou. În raport cu viața prietenului său, nu e mare lucru, și totuși... Și apoi, el are de-acum impresia neplăcută că Raymond îl pândește cu o

anumită lăcomie, ca și cum ar dori ca și el să aibă o sincopă sau un accident care să îi îngăduie să aibă la rândul lui rolul de salvator, pentru ca în acest fel să echilibreze balanța. Câteva luni mai târziu, Raymond și Christophe se despart supărați și fiecare își găsește un nou coechipier.

Necazurile celor doi provin din incapacitatea lor de-a concepe datoria care îi leagă din momentul accidentului. Nici unul nu o ia în seamă, și această datorie care i-ar fi putut apropia sfârșește dimpotrivă prin a-i face să se despartă. Să spunem acum aceeași poveste în manieră orientală, adică din punctul de vedere al unui sistem cultural în care reciprocitatea darurilor și sistemul datoriei sunt prezente în conștiința tuturor. Deng îi salvează viața lui Liu. Liu, ajuns îndatorat față de el, își exprimă deschis recunoștința și începe prin a-i dărui un echipament nou, mai frumos și mai luxos decât cel pierdut în timpul acțiunii de salvare. Dar acest dar e prea neînsemnat față de datoria pe care o are: îi datorează viața prietenului său și știe că, de-acum înainte, nu îi va putea refuza nimic lui Deng. În ce îl privește, Deng acceptă cu plăcere dovezile recunoștinței lui Liu. Liu este debitorul lui și așa va rămâne fără îndoială multă vreme de-acum încolo. Doar dacă, bineînțeles, nu va fi în situația de a-i cere la rândul său un serviciu imens lui Liu. Ce bine e să ai prieteni pe care să te poți baza.

Sclavii datorează totul și nu li se datorează nimic

Să ne întoarcem la Marina. Constatând că toți cei din jurul ei se întreabă unde vrea să ajungă cu aceste manifestări

de gentilețe lipsită de măsură, ea sfârșește prin a-și convinge prietenii și cunoștințele că nu îi datorează nimic, că nu vrea nimic altceva decât să se arate prietenoasă. „Nu vreau nimic, spune ea, în afară de-a vă face plăcere. Toate acestea sunt gratuite și dezinteresate."

Dar să îi asiguri pe ceilalți că nu îți datorează nimic nu e decât una dintre acele formule de politețe care nu păcălesc pe nimeni. Fiecare știe foarte bine ce îi datorează acestei Marina care nu mai sfârșește o dată să facă servicii. Doar dacă... Dacă nu cumva Marina are totuși dreptate și nu i se datorează nimic, adică așa cum ar fi efectiv cazul dacă Marina nu ar fi în postura de egal, dacă ar fi servilă.

Anturajul Marinei nu trebuie să se forțeze prea mult ca să o considere ca atare, într-atât de mare e ușurarea dată de acest fapt. Prin urmare, pot să îi ceară în continuare servicii, care se dovedesc gratuite. Pe deasupra, Marina încetează să mai fie percepută ca primejdioasă, din moment ce nu poate cere nimic în schimb. Pe scurt, dând fără să aștepte vreo răsplată, Marina a pierdut și afecțiunea pe care o dorea, și respectul celorlalți.

E servil cel sau cea care dă fără ca reciproca să fie necesară. Un sclav, care nu-și aparține sieși, e supus unor munci grele și diverse de către cel căruia îi aparține. Munca unui sclav nu e normată, nici de el și nici de către stăpânul lui. Cel aflat în postura de stăpân și cel ce e sclav nefiind într-un raport de egalitate, între ei nu pot exista nici relații de reciprocitate, nici prietenie adevărată. Ființa servilă nu reprezintă decât o utilitate și nu poate fi decât disprețuită.

Cu toate acestea, candidații la sclavie nu lipsesc: ce ușurare să-ți pierzi libertatea, și în definitiv să uiți de

tine! Dat fiind că nu-ți mai aparții, nu mai ești răspunzător de tine însuți și nu mai trebuie să iei nici o hotărâre. Dat fiind că nu mai ai nici o onoare, sau o *persona* în afară de cea pe care ți-o atribuie stăpânul tău, nu ai nici o poziție de asumat. Renunțarea la orice pretenție de autonomie generează o stare minunată în care nu mai ai nici un motiv să-ți faci griji în ce te privește.

În orice caz, așa se întâmplă când sclavul dă peste un stăpân bun, adică un stăpân care se poartă atent cu sclavul său. Fiindcă relația stăpân-sclav scapă mai puțin decât s-ar crede legii schimbului reciproc: în schimbul autonomiei sale, al muncii, al atenției sale neștirbite, al satisfacției stăpânului său, sclavul primește porunci, ordine, maltratări, care dovedesc interesul pe care i-l acordă stăpânul. Să comanzi pe cineva, și chiar să îl maltratezi, nu înseamnă să îl neglijezi, ci chiar dimpotrivă[10].

Nu rareori revolta sclavilor vine mai puțin dintr-o căutare a egalității și a autonomiei, cât din sentimentul că stăpânul nu îi mai comandă îndeajuns, că nu mai este sensibil la ceea ce face sclavul pentru el și nu îl mai interesează soarta lui. În aceste condiții, schimbul nu mai este echitabil[11].

Era odată o mămică bună pe nume Giselle, care era sclava soțului și a celor doi fii ai ei. Se dădea peste cap pentru cei trei, făcea orice ca să le ușureze viața, gătea și făcea curat fără să crâcnească, făcea toată treaba în gospodăria ei, ca și a unora și altora, le spăla rufele și le călca, servea de șofer, de meditatoare, de factotum, de bancher și de preș de picioare.

La început, totul mergea bine. Soțului nu îi displace să aibă o soție care să îl răsfețe și să îi fie devotată. El, în schimb, știe numai s-o apostrofeze mereu și să facă

dragoste. Cei doi băieți, deveniți adolescenți, se străduiesc să facă în permanență în casă o dezordine plăcută, pentru ca mama lor să își poată satisface impulsurile gospodărești, și pretind fără rușine tot soiul de servicii consumatoare de timp pentru ca ea să nu se simtă neglijată. Toți trei nu ezită nici să se răstească la Giselle ca să îi dovedească astfel tot interesul pe care i-l poartă.

Dar Giselle nu se lasă păcălită: dacă primește realmente numeroase semne de interes, acestea sunt motivate mai mult de dispreț decât de dragoste. Fiindcă dragostea, tandrețea sunt pentru parteneri, pentru egali, pentru persoanele libere să dea sau nu, pentru cele care iau singure decizii. Dar Giselle, care nu prea are amor-propriu, se mulțumește cu ce i se dă, părându-i-se că e mai bine decât să nu primească nimic.

Iată însă că băieții cresc și vin din ce în ce mai rar pe acasă; la rândul lui, Gustave, soțul, are tot mai multe deplasări profesionale și, fără îndoială, tot mai multe amante ocazionale. Giselle, sclavă neglijată de stăpânii ei, face o depresie și ajunge la psihiatru.

O psihoterapie inițială îi oferă lui Giselle posibilitatea de-a renunța la stilul de-a se plânge pentru a-l adopta pe acela, nou pentru ea, al revoltei și al revendicării. A fost maltratată destul! De-acum, ea își cere drepturile.

Dar despre ce fel de drepturi este vorba? Trebuie să reconsidere douăzeci de ani de viață conjugală la modul de schimb reciproc? Atunci însă datoria acumulată, creditul acordat sunt atât de uriașe, încât soțului îi este imposibil să le achite, doar dacă nu se pune la rândul lui în poziție de sclav, lucru la care nu prea e dispus. Astfel încât recrudescența stimei de sine a Gisellei ajunge la un final logic: sclava încearcă să se emancipeze prin divorț.

Dacă posibilitatea de-a divorța fără prea mari complicații juridice este cu siguranță un progres din punctul de vedere al libertății și al autonomiei individuale, ea continuă să fie o încercare teribilă pentru soții care au stabilit tot felul de legături între ei și care trebuie acum desfăcute. Și legăturile sclaviei se înrudesc cu cătușele care îl leagă pe hoțul prins de jandarm: jandarmul și hoțul sunt întru câtva fiecare prizonierul celuilalt.

Divorțul este deci dureros: Giselle, îndemnată atât de către avocatul ei, cât și de psihiatru, sub dominația cărora a căzut în chip firesc, are pretenții pecuniare enorme, în timp ce Gustave nu înțelege prea bine de ce ar trebui să dea jumătate din posesiunile sale dobândite anevoie unei foste sclave uzate.

Evident, la încheierea divorțului, Giselle, de-acum înlesnită pe plan pecuniar, dar rămasă singură, cade din nou, imediat, în depresie. Un al doilea psihiatru e chemat în ajutor... pe care Giselle încearcă să îl erijeze la rândul lui în stăpân. Dar, la urma urmei, meseria psihiatrului e tocmai cea de-a nu se lăsa copleșit de acest stil relațional.

Relațiile sclavagiste sunt deseori reversibile. Odette, spre deosebire de Giselle, a înțeles bine acest lucru. Fiind o secretară neobosită și eficace, precum și o amantă devotată, ea a știut să se facă indispensabilă pentru șeful ei, Jean-Michel, patron al unei întreprinderi mijlocii. În momentul când acesta crede că a redus-o la starea de sclavă, a fost de ajuns ca ea să pomenească de eventualitatea plecării ei sau să i se refuze, pentru ca acesta să-și dea seama cât de dependent devenise de Odette. Astfel încât, în mod subtil, relația se inversează și Odette ajunge în poziție de

superioritate. Peste câțiva ani, Jean-Michel divorțează de prima lui soție, Odette devine soția lui legitimă și pe deasupra eminența cenușie, adevăratul șef al întreprinderii.

Dar dacă e să privim mai îndeaproape situația, ne întrebăm dacă Jean-Michel a dominat-o vreodată cu adevărat pe Odette. Sau de fapt a fost sclavul benevol al secretarei sale de la bun început? Ne putem întreba dacă totul nu s-a jucat de la prima privire, dacă în etapa inițială a relației lor, poziția lui Jean-Michel, patron atotputernic și care o transformă pe Odette în obiectul lui, nu e o simplă aparență înșelătoare. Poate că totul a fost scris dinainte: dacă Jean-Michel nu ar fi fost nefericit în căsătorie, dacă nu ar fi avut o anumită propensiune spre sclavie, fără îndoială că nu ar fi acceptat să i se abandoneze astfel lui Odette, să o lase să capete un asemenea ascendent asupra lui.

De fapt, revolta pe față sau inversarea rolurilor par singurele deznodăminte ale sclaviei[12]. Dar această dialectică nu ar putea face dintr-un sclav un egal; nu poți ieși din relația dominant-dominat, chiar dacă raportul de forțe se inversează. Această relație inegalitară este de fapt cel mai adesea inconfortabilă atât pentru stăpân, cât și pentru sclav, deoarece este extrem de impregnată de suspiciune și de frustrare. Când este însoțită de delectarea sado-masochistă a partenerilor, ea are desigur mai multe șanse de-a se eterniza, dar relațiile sado-masochiste sunt prin definiție nesatisfăcătoare: masochistul încearcă să existe în ochii celui care îl „sadizează", în timp ce sadicul își instrumentalizează victima ca să se bucure de ea. Amândoi sunt făcuți să nu se înțeleagă.

Cum să instituim schimburi echitabile

Să nu uităm de Marina. Cum ar trebui să procedeze ea ca să nu fie percepută nici ca un creditor, nici ca sclav? Pentru aceasta, ar trebui să se pună într-un raport de egalitate, să apară ca o parteneră. Aceasta necesită mai multe lucruri: în primul rând, trebuie să informeze clar că dă sau a dat ceva, apoi să îl facă pe celălalt să înțeleagă valoarea a ceea ce a dat. Va mai trebui fără îndoială să aibă grijă ca datoriile să fie plătite, ceea ce presupune o relație mai apropiată de troc decât de darul adevărat; dar față de niște persoane nepăsătoare, și într-o etapă inițială, va fi mai mult decât nimic.

Dacă am fi, de exemplu, în Japonia, Marina nu ar fi nevoită să-și dea toată această osteneală, deoarece acolo nimeni nu uită ce datorează și ce i se datorează. Suntem însă în Occidentul barbar, unde oamenii nu mai știu nici să dea, nici să primească, așa că trebuie să li se explice clar.

Marina lucrează în departamentul internațional al unei mari bănci împreună cu alți trei colegi. Cineva trebuie să asigure permanența de 14 iulie, care cade într-o luni. Deci, un frumos week-end în perspectivă. Amabilă, Marina se oferă. Cei trei colegi, cărora acest lucru le convine de minune, nu văd, ca de obicei, nici un inconvenient. De data aceasta însă, în loc să zâmbească angelic fără să spună nimic, apoi să îi înjure în sinea ei pe respectivii colegi, lipsiți de recunoștință și zgârciți în privința prieteniei, Marina le explică ce înseamnă pentru ea această permanență: nu va profita de week-end-ul prelungit, nu se va duce să-și viziteze familia în Sud și nu îi va mai vedea pe ai ei luna aceasta. Nu e grav,

bineînțeles, ci doar păcat. Spunând acestea, Marina arată prețul serviciului pe care îl face celorlalți. Acest preț nu este financiar, ci reprezintă cantitatea de efort furnizat de Marina pentru a face acest serviciu, emoțiile implicate. Apoi discuția se orientează spre proiectele celor trei colegi pentru week-end: una va merge în Normandia cu soțul și copiii, alta va sta acasă și se va ocupa de grădinărit, în timp ce al treilea are de gând să asiste la parada militară de pe Champs-Élysées. Serviciul făcut de Marina și prețul pe care îl reprezintă pentru ea sunt de-acum niște fapte bine stabilite, ceea ce îi permite să spere cu îndreptățire că data viitoare nu va fi tot ea cea care va rămâne de permanență sau că, atunci când va cere la rândul ei un serviciu, acesta nu îi va fi refuzat.

De altfel, data viitoare când Marina va cere ceva, sunt puține șanse să fie refuzată. Mai mult: interlocutorii ei vor fi fără îndoială încântați, deoarece faptul că fac la rândul lor un serviciu le va permite să iasă din postura lor de debitor.

Ce plăcere, în definitiv, să faci un serviciu, când știi că, mai devreme sau mai târziu, celălalt îți va face și el unul. Și cum să nu-ți placă să le faci un serviciu celor care ți-au făcut și ei unul, anulându-ți astfel datoria? Și chiar, mergând mai departe, dacă am făcut greșeala să ne fi arătat un pic prea generoși și suntem îngrijorați din pricina confortului psihologic al celuilalt, cum să rezistăm la necesitatea de a-i cere niște servicii inutile, numai pentru a-i permite să dea dovadă de generozitate și de-a reechilibra astfel balanța?

Marina, devenită mai exigentă față de colegii ei, este și ea destul de îngrijorată. Nu li se va părea că e prea calculată, nu se vor purta ostil cu ea? Spre marea ei surprin-

dere, se întâmplă invers. Colegii săi, care nu îi arătau interes decât în funcție de serviciile pe care era în stare să le aducă, disprețuind-o în același timp cordial, încep să o privească ca pe o persoană, o interlocutoare demnă de acest nume, de care trebuie să țină seama, de care se cuvine să te interesezi. Dat fiind că de-acum trebuie să aibă grijă de echilibrul datoriilor, devine important să o cunoască mai bine, să știe ce îi place sau nu, și care lucruri i se par importante. Și, din moment ce continuă să se arate generoasă, e de datoria lor să îi facă plăcere. Câștigând stima anturajului ei, Marina îi câștigă și prietenia.

Caritatea: să fie primit

Putem uneori să dăm fără să așteptăm nimic de la celălalt. De pildă, când dăm de pomană sau când ne devotăm unei cauze, pentru binele tuturor sau al anumitor persoane. Într-o anumită perioadă istorică, darul dezinteresat făcut celor săraci și nevoiași, persoanelor aflate în necaz, a constituit un progres social important. Această victorie a celor săraci apare la Ierusalim, în epoca mishnaică între secolele II î.e.n. și III e.n., și o dată cu ea se naște doctrina carității și a pomenii, care face înconjurul lumii prin creștinism și islamism. *Zedaka* ebraică și *sadaka* arabă înseamnă la origine dreptate și aceste cuvinte au luat și sensul de pomană[13]. Pentru cineva care nu e nevoiaș, care e chiar întru câtva prea bogat, să dea de pomană este un gest de dreptate menită să îndrepte un prea mare dezechilibru. Oricum, este totodată o precauție înțeleaptă, deoarece Nemesis are tendința de a-i răzbuna pe săraci și pe zei de excesul de fericire și de

bogăție al anumitor oameni. Doar dacă săracii, sătui să mai aștepte ca zeii să le facă dreptate, nu își iau soarta în mâinile lor și o dată cu ea și puterea, prin forța armelor sau prin buletinul de vot. Bogații cu vechi averi o știu foarte bine: e mai bine să nu stârnești prea mult invidia, atât a zeilor, cât și a oamenilor mai săraci decât tine, și să te arăți generos ca să ți se ierte bogăția.

Nu e simplu să dai de pomană fără să ofensezi: problema stă în faptul că darurile menite să nu fie niciodată întoarse, darurile care se opresc la cel ce le primește, care nu sunt începutul unei circulații, nu îngăduie întemeierea unei recunoștințe. Cel ce dă nu așteaptă nimic de la cel ce primește; el nu așteaptă nici măcar ca acela ce primește să ajungă cândva să dea la rândul său. În aceste condiții, cum ar putea cel ce primește, care nu este tratat ca egal și căruia nu i se acordă nici o onoare, să nu se simtă ofensat? Faptul că bogatul îi cere să servească drept intermediar între el și Dumnezeu sau zei pentru ca în acest fel să i se ierte excedentul sau, mai prozaic, să ia ceea ce i se dă și să tacă nu e menit să îl consoleze pe sărmanul om tratat ca un nimic.

În secolul XIX, numeroase femei din rândul burgheziei catolice sau al nobilimii se implicau în opere de caritate și erau protectoarele celor năpăstuiți. Erau bogate, îi ajutau pe săraci, vizitându-i, compătimindu-i, dându-le sfaturi, dăruindu-le haine uzate și tricotând pentru ei. Patronau festivitățile la care se strângeau bani și, o dată ce cheltuielile erau acoperite, restul era împărțit, cel mai adesea unor persoane defavorizate de loviturile sorții, dar considerate merituoase. De ce aceste curajoase doamne caritabile au sfârșit prin a fi urâte într-o asemenea măsură? De ce de atunci încoace epitetul de protectoare a

ajuns injurios, în timp ce în secolul XIX era ca un titlu de nobleţe, astfel încât era pus pe piatra de mormânt[14]? Fără îndoială, din pricină că în cele din urmă au fost descoperite perversiunile la care ajungea această relaţie dezechilibrată, inegalitară, această generozitate căreia îi era destul de greu să fie cu adevărat dezinteresată[15].

Cu toate acestea, la început, protectoarea avea intenţii cât se poate de lăudabile: nu trebuia ea oare să respecte acţiunile de caritate, care preconizează hrănirea celor flămânzi, îmbrăcarea celor goi, adăpostirea celor fără locuinţă, eliberarea deţinuţilor, vizitarea bolnavilor şi îngroparea morţilor? Practicând aceste acţiuni de milostenie corporală, se profita în acelaşi timp pentru a practica şi milostenia spirituală: admonestarea păcătoşilor, învăţarea celor neştiutori, sfătuirea celor dezorientaţi, consolarea năpăstuiţilor, suportarea cu răbdare a celor dificili, iertarea şi rugăciunile pentru vii şi pentru morţi[16].

Protectoarele erau cât se poate de mulţumite să găsească săraci pe care să îi ajute: cum să dai de pomană şi deci cum să-ţi meriţi locul în Paradis dacă nu sunt destui săraci? Ca în cântecul lui Jacques Brel[17]: „Ca să fii o bună protectoare / Trebuie să fii foarte atentă / Să nu laşi să ţi se fure sărăcimea / Fiindcă atunci nu ai mai avea ce face“.

Cât despre săraci, erau mulţumiţi? Vreme de secole, caritatea evreiască, creştină sau islamică a funcţionat spre satisfacţia generală. Săracii rămâneau tot săraci, dar caritatea celor bogaţi le îndulcea soarta. Iar bogaţii rămâneau tot bogaţi, obţinând însă iertarea pentru faptul că erau aşa. Erai bogat sau sărac din naştere, sau prin voinţa Domnului sau a zeilor, şi nu era îngăduit să pui în discuţie o ordine astfel stabilită.

Iată însă că începând din secolul XVIII, sub influența ideilor Luminilor, apoi ale Revoluției franceze, cei săraci încep să ceară egalitatea drepturilor, apoi egalitatea pur și simplu. Din momentul în care ești între egali, schimburile trebuie să fie echitabile. Dacă nu te poți pune de acord asupra valorii datoriilor, sau chiar asupra sensului datoriei, nu poate rezulta decât ură și violență.

Acest lucru poate fi măsurat dacă ne dăm seama de rolul de protector pe care îl joacă de-acum un organism internațional precum ONU față de Lumea a Treia[18]. Faptul că, din secolul XVIII și până în secolul XX, țările colonizatoare exploatau bogățiile coloniilor lor nu era condamnabil la acea vreme. Țările colonizatoare nu uitau de altfel să-și trateze țările vasale și populația acestora în mod caritabil. Dar, de îndată ce aceste colonii și-au obținut independența și votul lor în cadrul ONU e egal cu al oricărei alte țări, relația economică inegalitară dintre aceste țări devine insuportabilă.

Ce au în general de vândut țările din Lumea a Treia? Materii prime, indiferent că este vorba de petrol, zahăr, cacao sau cafea. Ce au de oferit în schimb țările avansate din punct de vedere tehnologic? Produse finite și competență. Am putea deduce cu naivitate că un schimb egalitar ar consta în aceea ca fiecare parte să facă schimb prin troc[19] cu cealaltă cu ceea ce îi lipsește, astfel încât amândouă să iasă în câștig.

Dar superioritatea și competența lumii occidentale îi îngăduie să-și mărească valoarea produselor perfecționând reprezentarea lor și exacerbându-le diferențele pentru a le face cât mai dorite[20]. Lumea a treia însă nu știe să-și evidențieze materiile prime pe care le produce, care rămân în consecință banale și nu stârnesc interesul

nimănui. Schimbul care rezultă se dovedește așadar inegalitar[21].

Acest lucru este cât se poate de trist pentru cei interesați. Dar ceea ce e supărător, fără îndoială, e constatarea că țările occidentale cred că pot compensa această nedreptate prin acțiuni de caritate față de țările Lumii a Treia prin intermediul organismelor internaționale. În timp ce unii se fălesc cu acest lucru, ceilalți se simt umiliți. În locul reciprocității trocului, se obține reciprocitatea urii.

Sistemul pomenii, care oficializează și menține inegalitatea, nu mai este acceptat, atât în relațiile internaționale, cât și în cele individuale. Atunci, cum să vii în ajutorul nevoiașilor, care sunt destui chiar și în țările bogate? O scamatorie minunată constă în aceea ca bogații să nu le mai dea direct săracilor, ci unui terț care strânge donațiile celor bogați și le împarte celor săraci. În țările noastre, actualmente, acest intermediar este statul.

Cei mai bogați nu mai au nevoie să-și dea surplusul săracilor, din moment ce o parte din impozitele și cotizațiile lor trebuie să îndeplinească această funcție. Și categoria cea mai săracă a populației primește din partea organismelor statale o mană, insuficientă, desigur, dar care le permite să-și ducă zilele.

Acest sistem redistribuitor, care îi cruță pe săraci de umilință și pe bogați de vanitate, nu este oare ideal? Nu chiar: să remarcăm în primul rând generalizarea sistemului redistribuitor la ansamblul populației. Suntem cu toții niște oameni bogați care cotizăm de voie, de nevoie la organismele statale, și suntem cu toții niște săraci puși în situația de-a primi pomenile statului.

Pe scurt, statul a luat locul ocupat odinioară de o instanță transcendentă: Dumnezeu. Cel ce dă nu mai e

Dumnezeu, ci statul. Dar statul suntem noi. Astfel încât am trecut de la un sistem ternar la un sistem dual, în care ne pomenim cu toții, mai mult sau mai puțin, niște persoane ajutate de noi înșine, dependenți de bunăvoința unei mame atotputernice și tiranice.

Dat fiind că statul ne impune acest lucru prin constrângere, achitarea impozitelor nu prea e asimilabilă unui dar gratuit pe care îl facem spre beneficiul colectivității. Astfel încât tutela statului duce la o lume lipsită de recunoștință, în care nu există decât drepturi. O lume lipsită de milă.

O lume într-atât de lipsită de milă și de recunoștință reciprocă, încât devine insuportabilă. Membrii societăților moderne, care lasă de izbeliște sistemul darului și al datoriei directe, creator de legături sociale, care nu se pot mărgini să delege statului rolul de mamă a tuturor, care doresc să găsească un mijloc de recreare a legăturii sociale, încearcă atunci să înnoiască mecanismele caritații.

Darul se practică astăzi cel mai adesea în beneficiul unei persoane simbolice, reprezentantă a unui corp social mai larg[22]. Cel ce dăruiește alege persoana căreia vrea să îi dăruiască, cu care dorește să stabilească o legătură. Dai de exemplu sânge unui seamăn, îți faci timp pentru o acțiune caritabilă, dai numerar unei organizații neguvernamentale sau alteia care va face acțiunea caritabilă în numele tău pentru o categorie sau alta de nevoiași la nefericirea căreia ești deosebit de sensibil. În măsura posibilului, încercăm să personalizăm darul: nu le dăm celor flămânzi, ci unei fetițe pe nume Rahida, care are doisprezece ani, care locuiește la Burkina Faso și care ne scrie și ne trimite poza ei[23]. Acest timp, această muncă, acești bani nu dispar deci într-o groapă fără

fund, ci creează o legătură socială între mine, care dăruiesc, și ei, bolnavii de sida, de lepră, de cancer, flămânzii din Lumea a Treia sau din cartierul învecinat.

În ce îl privește pe donator, sentimentul legăturii recreate este palpabil: el primește o recunoștință, reală sau imaginară, care îi face nespus de bine. Se simte diferit, mai bun, nu mai este singur în ungherul lui, izolat, ci simte că a înfiripat o legătură cu ceilalți.

În ce îl privește însă pe primitor, cum face el ca să nu fie înghițit de sistemul inegalitar al protectoarei? Nu e chiar atât de complicat, dacă stai să te gândești: e de ajuns să le amintești și unora, și altora că darurile sunt făcute ca să circule. Cel ce primește va trebui să dea cândva la rândul său, când se va fi pus pe picioare. El nu își va plăti datoria față de cei care i-au dăruit, ci față de alții care vor fi în nevoie. Ce bucurie va fi pentru el să se poată achita de această datorie, redobândindu-și astfel stima de sine și reabilitându-și *persona* degradată!

Acesta este elementul prin care sistemul darului și al datoriei reprezintă un lanț temporal[24] între indivizi, între grupurile sociale, între generații: acest sistem — spre deosebire de cel al economiei de piață, în care te achiți la sfârșitul tranzacției — întemeiază continuitatea relațiilor umane, făcându-le durabile.

Mama dăruiește copilului tot, tatăl remediază această situație

Aceste acțiuni caritabile nu funcționează însă decât ca niște mijloace compensatorii ale unui sistem întemeiat global pe dispariția legăturilor personalizate[25], pe

reducerea fiecăruia la un individ identic cu ceilalți, depinzând de o entitate atotputernică, indiferent că este vorba de stat sau de întreprinderea multinațională.

Toate acestea ne determină să ne interesăm mai îndeaproape de ceea ce constituie matricea acestor sisteme relaționale, de ceea ce se petrece între părinți și copii.

Viitorul copil, aflat încă în pântecele mamei, are deja o istorie — a concepției sale, a părinților săi și a familiei sale. El este imaginat, ceea ce este și mai ușor astăzi, poate fi văzut[26] și i se poate cunoaște dinainte sexul. Mama începe o relație cu această ființă deja comunicantă, care se manifestă mișcând și dând lovituri de picior.

Când mama suferă un stres, fătul îl percepe și, uneori, tresare. Când trăiesc momentul dramatic care este nașterea, mama și copilul străbat împreună această încercare. Ei stabilesc o relație liniștitoare de acordare al cărei prototip este cel al suptului când, în momentele cruciale, mama și copilul se privesc în ochi[27].

În aceste momente privilegiate, relația mamă-copil este desăvârșită: copilul nu are nimic de cerut altcuiva decât mamei sale și așteaptă totul de la ea. Ulterior, bunăvoința, blândețea, confortul vor evoca imaginea acestei mame. În această lume, paradiziacă, avem tot ce ne trebuie și consumăm după bunul plac. Nu exact asta visăm, când, ceva mai târziu, alergăm după Marea Dragoste?

Ajuns mare, fostul sugar este tentat să considere că dragostea face să dispară toate problemele și mută munții din loc. Dragostea mamei, ca și dragostea-pasiune, ca și paradisurile artificiale, care permit temporar să te scalzi din nou în aceste ape paradiziace, ne instalează într-o plenitudine infinită. Ce poți să vrei mai mult și de ce să ieși din această stare?

Totuși, o să-mi spuneți, nu poți face apologia paradisurilor artificiale. Dar dragostea maternă, dar dragostea-pasiune? Cine nu ar vrea să se refugieze în ele? Ne aflăm aici în fața unei noi idei iraționale: *dragostea e totul*, constituie sensul vieții, fără ca altceva să mai conteze. E normal să te lași prins de ea, să te lași înglobat de această dragoste și chiar să te închizi de tot în ea.

De fapt, o asemenea idee este nu numai teribil de reducătoare, dar nici nu funcționează, și asta de la bun început: problema provine din aceea că în acest cocon, dat fiind că nimic nu lipsește, nici nu mai există ceva de dorit. Din fericire, în majoritatea cazurilor, mama este suficient de imperfectă și nu își face treaba decât în mod aproximativ. Ea este doar o mamă destul de bună, dar nu mai mult: *a good enough mother*, cum spune Donald W. Winnicott[28]. Suferința provocată de această imperfecțiune e ceea ce îl obligă pe sugar să-și construiască un psihism independent, pentru a compensa prin el însuși lipsurile materne.

Și apoi, mai e și tatăl. Faptul că mama știe că tatăl există e motivul pentru care mama și copilul se desprind unul de celălalt. Instanța paternă[29] face obligatorie dizolvarea diadei, amintind că există o datorie care își urmează cursul, pe care o ai din naștere. O datorie față de ceilalți, față de înaintașii tăi, de familia ta, de cultura ta. Fiindcă asta este realmente moștenirea pe care o primești născându-te: în primul rând viața, dar și un limbaj, niște credințe, o cunoaștere, un loc în sânul unei familii, al unei societăți, care ne vor defini. Această datorie e cea care îl obligă pe copil să se desprindă de mama lui, să se socializeze, adică să intre într-un circuit al schimbului.

Această moștenire care generează o datorie este totuși o noțiune destul de confuză în spiritul occidentalilor, dacă nu este pur și simplu contestată. Nu așa stau lucrurile în gândirea orientală. Am vorbit deja de noțiunea de *guanxi*, acea rețea de creanțe și de datorii în care se înscrie orice chinez onorabil și care începe dinaintea nașterii sale, deoarece urmașii sunt tributari datoriilor părinților lor, dar își recuperează și creanțele. Să luăm cu titlu de exemplu un alt sistem, cel al gândirii brahmanice, născută începând din secolul VI î.e.n. în India: ființa omenească se definește în primul rând printr-o datorie fundamentală, pe care o contractează născându-se, față de zei, în cazul de față Yama, zeul morții. Această datorie este viața însăși și singurul mijloc de-a te achita de ea este să restitui această viață zeilor murind.

Înainte însă de-a ajunge acolo, te răscumperi deopotrivă plătindu-ți datoriile parțiale: cele față de zei și sfinți vor fi onorate prin sacrificii, libații, recitări ale textelor sacre; cele față de omenire se plătesc practicând ospitalitatea, și făcând servicii; cele față de Tați se plătesc aducând pe lume un fiu, iar datoriile față de strămoși, față de ramura ta vedică, se achită transmițând generației următoare moștenirea generațiilor precedente. În acest sistem, nu trăiești în pofida datoriei pe care o ai, ci prin această datorie structurantă, iar viața constă în a te achita de ea[30].

Părinții care depind afectiv de copiii lor îngroașă nota

Noțiunea de datorie față de cei care ne preced (și totodată, pentru mulți, față de ceea ce ne transcende, Dum-

nezeu sau zeii, ori unele idealuri) care e răspândită, mai mult sau mai puțin vizibil, în toate culturile, pare să corespundă unei realități profund înrădăcinate în istoria umană. Atunci, cum se face că astăzi lucrurile par să se inverseze și că mulți ajung să creadă că, dimpotrivă, părinții sunt cei care au o datorie față de copii? Acești părinți, asumându-și răspunderea de-a aduce pe lume un copil, îi datorează acestuia tandrețe, educație, dar și confortul, produsele de consum și, la un mod general, tot ceea ce va cere copilul.

Unul dintre motivele acestei inversări este că secvența evenimentelor s-a schimbat: odinioară[31], se încheia un pact social numit căsătorie, care autoriza raporturile sexuale între soți, în urma cărora venea pe lume un copil care se înscria în descendența familială. Astăzi, ne bucurăm individual de raporturi sexuale și afective, iar uneori hotărâm să aducem pe lume un copil întrerupând contracepția. Datorită acestui copil, părinții se pot defini ca atare.

Astfel încât acum nu copiii sunt cei care le datorează viața părinților, ci părinții sunt îndatorați față de copil, ca urmare a faptului că acesta le permite să se definească drept părinți. Acest copil, deopotrivă pierdut și prețios, căruia i se datorează totul și care nu datorează nimic nimănui este deci îndrituit că cere ca părinții săi și societatea să îi furnizeze tot ce îi trebuie pentru a se dezvolta și a reuși în viață.

Ce nu e în regulă în această idee? De ce să nu considerăm accentul pus pe drepturile copiilor un progres social?

S-a gândit măcar cineva la răspunderile care îi sunt puse în spinare copilului, când e transformat în centrul

de gravitație al sistemului familial? Dat fiind că părinții nu mai caută puncte de reper și sensuri pentru viața lor în strămoși, ci în progenitura lor, copilul este de-acum cel care le permite părinților săi să se definească: perfecțiunea lui va fi deci a părinților. El va trebui să știe să scrie și să citească înainte de vreme, va trebui să strălucească la școală, precum și în activitățile extrașcolare, va trebui să fie un bun camarad, un băiat drăguț sau o fată bună. Numai cu aceste condiții vor putea părinții lui să se stimeze pe ei înșiși, ba chiar să-și justifice propria existență. Și ne mai mirăm că destui copii clachează, într-un fel sau altul...

Dragostea părintească pare să ia astăzi o turnură nefericită: părinții nu mai sunt cei care îi permit copilului să-și găsească locul în această lume, ci niște antrenori, al căror obiectiv e să exacerbeze performanțele campionului lor. Împinși de la spate de părinți din ce în ce mai anxioși, copiii sunt atunci transformați treptat în animale savante[32].

Amandine, la paisprezece ani, e deja împovărată cu o groază de probleme. Fată inteligentă, și chiar înzestrată, drăguță, ea face tot ce poate pentru a da deplină și întreagă satisfacție celor două categorii de patroni pe care îi are: părinții și profesorii. Părinții sunt trei la număr: mama, tatăl vitreg și tatăl natural. Profesori sunt puzderie: profesori de colegiu, bineînțeles, dar și de șah, de dans, de vioară și de călărie. Astfel încât programul de lucru al lui Amandine îl depășește fără îndoială pe al unui ministru. Dar Amandine e tânără și se știe că toți copiii sunt în stare să muncească fără răgaz, unii mai mult și mai din greu decât adulții, de exemplu în minele de cărbuni ale Americii de Sud sau în uzinele Asiei de Sud-Est.

Amandine nu are prieteni. O, firește, are colegi de școală și colege de sclavie în diversele ei cursuri extrașcolare, dar nivelul de competiție e atât de mare, încât are mai curând tendința să îi perceapă ca pe niște concurenți care trebuie eliminați. Asta nu înseamnă că Amandine nu e sociabilă: știe să zâmbească la momentul potrivit, să spună amabilități, din moment ce sociabilitatea face și ea parte din materiile în care se cuvine să excelezi.

Primele necazuri apar când Amandine își pune în minte, la presiunea amicală, dar fermă a mamei, să-și piardă rotunjimile juvenile pentru a obține o zveltețe la modă. E fără îndoială picătura de apă care face să se verse paharul: după ce a ajuns în pragul anorexiei, Amandine devine bulimică și vomită. Problema nu rezidă în faptul de-a ingurgita cantități enorme de mâncare (Amandine e obișnuită să ingurgiteze) sau de-a voma (Amandine a ajuns repede performantă și în această privință). Nu, problema e că toate acestea consumă mult timp și încă mai multă energie, astfel încât îi provoacă scăderea performanțelor. Ceea ce o face pe Amandine să fie atât de disperată, încât încearcă să-și taie venele.

Mama aduce în consecință la psihiatru o Amandine încurcată și rușinată de slăbiciunile ei care trebuie reparate, pentru ca să-și poată relua cursa fără a pierde prea mult teren.

Aici, Amandine are, poate pentru prima oară în viață, puțin noroc: mama ei clachează sub ochii noștri — ai lui Amandine și ai mei — și începe să plângă, ceea ce îmi îngăduie să pun accentul pe relația mamă-fiică și să le propun să le tratez pe amândouă. Mama va avea astfel ocazia de-a se dezvălui în ochii fiicei sale și poate să-și explice mai bine motivațiile. Părinții ei erau oameni de

condiție modestă: tatăl, subofițer mediocru în armată, iar mama, casnică. Ea însăși luptase ca să devină o *self-made woman*, dar nu reușise decât parțial. Nu reușise mult mai bine nici în dragoste: avusese doi soți, amândoi mediocri, cam ca propriul ei tată. Cum putuse să se căsătorească cu ei și, pe deasupra, să facă de două ori aceeași greșeală? Hotărât lucru, bărbații nu sunt buni de nimic și își răsfrânsese toate speranțele asupra singurei și unicei sale fiice. Aceasta din urmă va reuși să facă, în ce o privește, tot ce ratase mama ei. Mama și fiica sunt ca două surori, îmbrăcate și coafate la fel, ca două complice care își spun „totul", legate printr-o dragoste fuzională, deopotrivă dulce și otrăvită. Pe scurt, fiecare îi servește de definiție celeilalte.

Dar Amandine, fată bună, percepând suferința maternă ca și cum ar fi fost a ei, care încearcă dintotdeauna să repare narcisismul deficitar al mamei sale, din moment ce este vorba deopotrivă de propriul ei narcisism, e pe punctul de-a renunța la luptă...

Aceasta este capcana matriarhatului, care tinde astăzi să înlocuiască patriarhatul văzut ca desuet: nu există o cale de ieșire onorabilă dintr-un sistem dual și înglobant, în care fiecare are nevoie de celălalt ca să se definească. Părinții își reține copiii, și copiii se agață de părinți, fără ca vreuna din părți să o lase pe cealaltă în pace.

Circulația schimburilor sociale permite fiecăruia să simtă că există

Lui Amandine îi e foarte greu să existe fără mama ei. Să îi dorim să descopere, așa cum Marina a reușit în cele

din urmă, că înainte chiar de-a fi iubită de ceilalți trebuie să existe în ochii lor. Ca să obțină această recunoaștere, trebuie să se creeze relații bazate pe daruri reciproce, care trebuie să fie echitabile. Atunci, ceilalți îți acordă stimă și te tratează ca pe o persoană de care trebuie să ții seamă.

Stima de sine și stima celorlalți sunt inseparabile. Dezvoltând-o pe una o ajuți pe cealaltă să-și ia avânt. Astfel încât psihiatrii propun două metode pentru a le ameliora. Prima constă în a câștiga propria ta stimă făcând o psihoterapie, deoarece înfruntând cu curaj această grea încercare ajungi să te consideri o persoană care nu poate să însemne chiar nimic. Psihoterapia îngăduie să-ți spui povestea vieții, ceea ce dă ulterior greutate cuvintelor tale. Atunci consideri că ai dreptul să-ți ocupi locul printre semenii tăi, să-ți exprimi punctele de vedere. Iată de ce o psihoterapie nu trebuie să fie prea ușoară: în acest caz și-ar pierde valoarea de probă inițiatică.

Cel de-al doilea mijloc constă în a învăța să te faci stimat de ceilalți pentru a te putea stima tu însuți. Aceasta se numește o terapie de afirmare de sine, sau — și aceasta este o formulare mult mai fericită — o antrenare a abilităților sociale. În destule cazuri, ea reușește destul de bine.

Cu condiția totuși ca anumite reguli să fie respectate. Prima este de-a nu pierde din vedere regulile echității care determină relațiile cu ceilalți. Aceste reguli, de fapt, simplifică substanțial viața și autorizează exprimarea a destule lucruri și solicitarea a destule servicii din moment ce prețul acestora e cunoscut.

Când ne antrenăm în vederea abilităților sociale, primul lucru pe care îl învățăm este să facem și să primim complimente, să exprimăm lucruri pozitive față de ceilalți și să acceptăm să auzim spunându-se lucruri pozitive despre noi. Cum toate aceste amabilități trebuie privite ca niște cadouri care o îndatorează pe persoana care le primește, se cuvine să știm să măsurăm valoarea a ceea ce se spune pentru a face plăcere sau a complimentelor care ne sunt făcute în același scop. Ar fi deci cât se poate de înțelept să le spunem lucruri amabile celor apropiați și colegilor de serviciu, ceea ce i-ar obliga să ne întoarcă politețea, dar fără să abuzăm, pentru a nu crea o datorie pe care nu au solicitat-o și pentru a nu le da de bănuit că ne pregătim să le extorcăm ceva.

Complimentele trebuie să fie autentice? E preferabil, fiindcă autenticitatea le dă valoare. Să îi spui cuiva că noua pieptănătură îi vine bine când în realitate nu crezi o vorbă din ce îi spui este o politețe amabilă care nu te angajează prea mult. În acest fel nu facem decât să îi dăm de înțeles persoanei respective că suntem suficient de interesați de ea pentru a o remarca atunci când trece prin câmpul nostru vizual. E ceva, dar nu cine știe ce. În timp ce faptul de a spune aceleiași persoane cum anume îi stă mai bine noua pieptănătură e un compliment de altă factură, pentru care ne va fi într-o mai mare măsură îndatorată. Să sperăm pentru binele ei că va găsi ceva pertinent pentru a ne întoarce complimentul.

Nu suntem întotdeauna satisfăcuți de complimentele care ni se fac. Uneori, nu le credem: sunt eronate și, oricum, nu le merităm. Cei care nu sunt obișnuiți să audă spunându-li-se lucruri plăcute au tendința de-a lua orice compliment drept o lingușeală. „Orice lingușitor

trăiește pe spezele celui care îl ascultă", îi spune vulpea corbului.

Sau putem la fel de bine să credem în complimentele respective, dar, în acest caz, ele ne îndatorează. Persoanelor care sunt lipsite de stimă de sine și care nu se afirmă suficient nu le place să fie îndatorate deoarece nu se cred capabile să se achite. În timp ce, când te placi pe tine însuți, să primești complimente e delicios și să le întorci e o plăcere.

Putem, de asemenea, refuza să facem anumite servicii care ne sunt cerute, dar care sunt imposibil sau prea greu de făcut. Mai putem face și critici, putem spune ce nu e în regulă. Atunci însă nu trebuie să pierdem din vedere că aceste refuzuri și aceste critici fac din noi niște debitori, deoarece o critică, un refuz, un gest negativ față de cineva trebuie considerate niște daruri de valoare negativă care îl pun pe cel care le face în postura de îndatorat.

Faptul de a-ți exprima critica în mod convenabil și cu toate precauțiile necesare nu te scutește de necesitatea de-a oferi o compensație, care dovedește că vrei să păstrezi relația. Totuși, în destule cazuri, se consideră că persoana care este criticată e cea deja îndatorată față de sine — de altfel, de asta și este criticată. Este deci indicat să începi printr-un bilanț care să îngăduie evaluarea datoriilor reciproce, dar ceea ce îngăduie ieșirea din situația agresivă, ceea ce face să se treacă de la revendicare la negociere este generozitatea compensației oferite. Să îi faci un dar generos celuilalt, să îi oferi ceva care îl îndatorează, iată gesturi care rup ciclul violenței și îl pun pe interlocutor în situația de-a dărui la rândul său cu generozitate ceea ce i se cere. E ceea ce se cheamă o negociere.

Charles-André e timid și această timiditate a făcut din el un tiran administrativ înspăimântător. Roxane, care îi este subalternă și care e de la bun început nesigură de sine, e strivită și trăiește într-o stare permanentă de teroare. Are o figură frământată, cu ochii larg deschiși, o piele lucioasă, părul gras și face crize pe care medicii le etichetează drept spasmofilie. Dat fiind că lipsește des căci e bolnavă, sau e prezentă la serviciu, dar e neîndemânatică, a devenit un țap ispășitor desăvârșit pentru Charles-André.

Am hotărât împreună cu Roxane să începem un antrenament pentru abilitățile sociale. Dacă ar fi fost vorba de afirmarea de sine, aș fi ajutat-o să se afirme față de Charles-André: Roxane ar fi învățat atunci să îi spună acestuia ce are de spus, în mod civilizat, fără agresivitate aparentă, dar cu fermitate. În timp ce nu îi dă nimic de făcut toată ziua, o pune la treabă pentru o urgență în ultima clipă, silind-o să stea peste program până la ore târzii. Pe lângă timpul pe care i-l răpește, acest lucru o perturbă mult, o face anxioasă și o destabilizează și fără îndoială că din această cauză face atâtea greșeli. Charles-André nu ar putea proceda altfel, potrivindu-și orarele și exigențele? Atunci ea s-ar simți mai bine și cu siguranță că ar lucra mai cu spor.

Desigur, nimic din toate acestea nu pare prea agresiv și totuși este, deoarece acest discurs pune în discuție personajul social pe care Charles-André și l-a alcătuit, *persona* lui. El și-a creat o reputație de dur, de șef nemilos. Ce s-ar mai alege din ea dacă ar recunoaște chiar și o greșeală cât de mică? *Persona* lui Charles-André e prea fragilă pentru ca să-și poată permite așa ceva.

O terapie de afirmare de sine ar fi constat atunci în a o înarma pe Roxane pentru ca să reziste șocului în fața

lui Charles-André. Cine ar fi câștigat atunci? Nu am putea spune. În orice caz, dacă ar fi fost Roxane, ea ar fi trebuit fără îndoială să îi strecoare cartea de vizită a terapeutului ei lui Charles-André, pentru ca el să îl consulte la rândul său...

Din fericire, nu începem o terapie de afirmare de sine, ci un antrenament al abilităților sociale: în loc să privim problema ca pe o luptă, chiar și cu florete cu vârful bont, o transformăm într-o negociere. Roxane are un serviciu de cerut șefului ei: nu ar putea să nu îi mai dea lucrări urgente la sfârșitul programului, chiar în momentul când urmează să plece? Asta îi provoacă o groază de probleme, o stresează și o dezechilibrează, astfel încât face greșeli pe care nu și le iartă. Bineînțeles, își dă seama de problema pe care o va reprezenta pentru Charles-André modificarea programului său, de surplusul de muncă pe care i-l va aduce și își cere scuze dinainte. Dar, dacă va face asta pentru ea, nu va regreta, fiindcă își va îndeplini sarcina cu seriozitate, pe cât de bine va putea ea.

Pe scurt, în această negociere, în care o critică devine solicitarea unui serviciu, Roxane îl pune pe Charles-André în situația de-a se arăta generos. În loc ca *persona* lui, personajul său social, reputația sa să fie degradate, ele vor fi ameliorate...

În această concepție, devine deci ușor să faci critici sau să ceri să ți se facă servicii, deoarece știi că vei fi îndatorat și că nu vei pregeta să le plătești cu generozitate, uneori chiar anticipat. Când însă asemenea servicii ne sunt cerute, e preferabil să avem grijă ca și ceilalți să facă la fel, fiindcă dacă nu își rambursează datoria, ne vor purta pică pentru faptul că ne sunt debitori. Așa cum am văzut deja, cu cât serviciul pe care l-am făcut și care nu

ne-a fost plătit va fi mai important, cu atât supărarea celorlalți față de noi va fi mai mare.

Dacă e necesar să acordăm o atenție constantă serviciului datoriei, aceasta e din pricină că noi, occidentalii, am pierdut din vedere această noțiune a raporturilor sociale concepute ca un sistem de daruri care circulă, care generează obligații. Dar nu înseamnă că, dacă nu ne dăm seama de datoriile neachitate, le și anulăm. Ele continuă să existe în mod subteran, producând efecte cu întârziere, generând astfel sentimente care ne scapă. Începem să urâm mâna care ne hrănește, apoi să culpabilizăm propria noastră lipsă de recunoștință.

A te exprima nu înseamnă a comunica

Ceea ce am pierdut noi, occidentalii, este această idee cum că a vorbi nu înseamnă doar să dai din gură. A vorbi este *totodată* un act de comunicare: vorbim cu cineva, pentru ca între acel cineva și noi să se întâmple ceva. Ceea ce se va întâmpla este previzibil: asta depinde, cel puțin parțial, de ceea ce spunem și de felul în care o spunem.

Nimic nu e mai departe de această idee decât o alta, atât de comună astăzi, care constă în a pretinde că trebuie să exprimăm ce simțim, tot ce simțim, să spunem ce gândim, tot ce gândim, tuturor oamenilor care vor binevoi să ne asculte și care, pentru acest motiv, au de altfel un merit destul de mare.

Spontaneitatea, expresia personală generală a sentimentelor și ideilor proprii, se bazează pe o negare a actului de comunicare și deci pe o negare a celuilalt. Dacă

nimeni nu ascultă pe nimeni și dacă toată lumea caută să-și exprime gândurile și emoțiile pe care le simte, se ajunge la un histrionism generalizat.

Acest mod de-a nu îi vorbi celuilalt pentru a-i spune ceva, ci de-a vorbi pentru a te exprima, de-a vorbi fără discernământ fără să-ți pese de consecințe, de-a nu-ți măsura cuvintele pentru ca ele să se înscrie într-o relație de schimb ne face și pe noi, occidentalii, să fim brutali și aroganți în raporturile dintre noi, ca și cu ceilalți. Noi nu luăm în considerare punctul de vedere al celuilalt, felul în care ne va recepta cuvintele, efectul pe care îl vor avea asupra lui, adică toate obligațiile pe care aceste lucruri ni le creează. Deoarece a vorbi nu e ceva anodin: făcând-o, îndeplinim prima etapă a unui schimb, în cadrul căruia există o datorie. Adresându-ne interlocutorului nostru, îl luăm în considerare și îl obligăm, fie și numai să ne răspundă. Când răspunde, el își plătește în acest fel datoria și creează alta.

A neglija acest lucru duce la a considera vorbirea un mijloc de exprimare, și nu un mijloc de comunicare. Exprimarea sentimentelor negative trebuie să-și găsească locul în cadrul unei negocieri dacă nu vrem ca ea să se rezume la un act de violență. În caz contrar, celălalt se supune și devine stresat, sau reacționează în același fel: se ajunge la insulte și la lovituri, iar uneori se dezgroapă securea războiului. Și chiar atunci când exprimăm sentimente pozitive, ele nu au nici o valoare deoarece sunt exteriorizate mai mult pentru satisfacția personală a vorbitorului decât pentru a produce un efect asupra celui din fața lui.

Când occidentalul nu își exprimă mulțumirea de sine sau când nu își strivește semenii, el se plânge, ceea ce constituie un alt mod de-a se face remarcat. Dar gestul

de-a te plânge nu e gratuit. Plângerea se plătește, deoarece solicită o ascultare din partea celuilalt. Justiția și avocații costă scump dacă vrei să depui plângere, iar psihiatrii la care te duci ca să te plângi te pun să plătești. Cât despre a te plânge prietenilor fără să le arăți recunoștință pentru compasiunea și sfaturile lor, acesta este fără îndoială un bun mijloc de a-i pierde. Nu se poate spune că plângerea nu are un preț exorbitant.

În esență, trebuie să alegi: fie te exprimi verbal pentru tine însuți ca să-ți faci plăcere, să te ușurezi, și atunci e mai bine să vorbești singur în pădure fără să deranjezi pe nimeni, fie vorbești cu cineva, cu gândul de-a comunica. În acest caz, trebuie să nu uiți că, deoarece avem darul vorbirii, atunci când o utilizăm, cuvintele exprimate ascund intenții și generează datorii. Amabilitățile, anecdotele, informațiile pertinente pe care le aducem în conversație sunt tot atâtea cadouri pe care i le facem celuilalt. Evocarea sentimentelor, a amintirilor, a confidențelor intime sunt niște cadouri prețioase, deseori greu de făcut deoarece necesită un efort de introspecție, care provoacă noi emoții. Să îi faci confidențe celuilalt înseamnă să îi îngădui să aibă acces la o parte din lumea ta intimă și atunci îi dai o putere asupra ta, iar el devine dator în acest sens. Invers, formularea plângerilor, a reproșurilor, a cererilor de ajutor face din noi niște debitori. Va trebui atunci să găsim niște modalități de a-i mulțumi celuilalt pentru ajutor, pentru că ne-a ascultat, lucru pe care îl vom face cu plăcere dacă vorbele noastre au fost ascultate și faptul de-a fi fost ascultați astfel ne-a făcut bine.

Să ne imaginăm o lume în care persoanele nu își vorbesc fără chibzuință. Cuvintele sunt niște cadouri sau niște ofense care pun în joc *persona* proprie și pe cea a

interlocutorului, imaginea socială, onoarea. Trebuie așadar să ne luăm răgazul de-a chibzui înainte de-a vorbi. În intervalul în care o persoană are cuvântul, dar se folosește de el în tăcere, ceilalți așteaptă politicoși ca aceasta să vorbească. Un alt moment de tăcere urmează cuvintelor, când acestea își produc efectul asupra interlocutorilor, care își pregătesc la rândul lor un discurs adaptat. Golurile acestor discursuri sunt pline de gânduri, de presupuneri, de anticipări ale punctului de vedere al celuilalt, de luări în considerare a semnificației și valorii cuvintelor rostite. Fiecare măsoară implicațiile a ceea ce se spune. Într-o asemenea lume se consideră că vorbirea e ceva magic, că vorbele au putere, greutate și că unele nu trebuie rostite cu ușurătate. Ce lume ar fi și asta!

De fapt, ar fi lumea strămoșilor noștri și totodată lumea în care evoluează încă anumiți contemporani de-ai noștri, despre care se spune că sunt mai puțin civilizați decât noi. Poate că ar fi deopotrivă lumea psihiatrilor, în care, în secretul cabinetelor, se schimbă cuvinte pline de înțeles și în care, firesc, nu te temi să taci, să-ți lași gândurile să vagabondeze, până ce se cristalizează sub formă de cuvinte. Poate că de asta îmi place meseria mea: deoarece este ocazia de-a vedea oameni care nu vorbesc ca să se afle în treabă, care știu că ceea ce îmi mărturisesc are un preț, fie el și numai cel al consultațiilor mele.

Când întrerupi circulația darurilor, pierzi onoarea și îți degradezi *persona*

Am pomenit în mai multe rânduri de onoare și de *persona*. Merită să zăbovim puțin asupra acestor noțiuni.

Cel care nu își plătește datoriile, care nu poate înapoia echivalentul a ceea ce a primit, își pătează obrazul, cum se spune în China. Sau, deopotrivă, își pierde *mana*, cum se spune în Polinezia. Sau este „turtit" de cel ce dă, „își pierde greutatea numelui", cum se spune în diversele insule din Pacific. Sau, la fel de bine, cum se spunea în Roma antică, își pierde *auctoritas*-ul, credibilitatea, prestigiul social. Sau, deopotrivă, își pierde onoarea, cum se spune la noi[33].

Sau mai curând cum se spunea. Deoarece cuvinte precum onoare, onorabil, a onora abia dacă mai fac parte din vocabular. Onoarea amintește de cavaleri, de spiritul medieval, de romanele de capă și spadă, de duelurile din zori, de sunetul trâmbiței, de patriotismul desuet, sau la fel de bine, pentru doamnele din vremurile de demult, de virginitatea păstrată cu sfințenie și de condamnarea adulterului. A onora evocă înmânarea medaliilor în fața monumentului înălțat morților, fiindcă cei considerați onorabili sunt în primul rând dispăruții.

Odinioară, pe vremea aristocrației, onoarea era mai importantă decât orice altceva, inclusiv viața (în ce îi privește pe oamenii de rând, aceștia nu aveau onoare, fapt ce avea și avantaje). De altfel, ce sens mai avea viața pentru un nobil dezonorat? Fiindcă ceea ce caracteriza nobilimea era tocmai gradul absolut de fiabilitate care i se cerea în privința unei anumite serii de aspecte considerate esențiale, definite printr-un cod de onoare: nobilul cavaler îi era credincios suzeranului său, își apăra vasalii și oamenii cu orice preț, se dovedea curajos, loial și drept în orice împrejurare. O onoare pătată nu putea fi spălată decât cu sânge, prin lupta în duel sau, în cazurile

cele mai disperate, mergând la moarte în cruciade sau în vreun război de circumstanță.

Geambașii din secolul XIX și XX nu aveau onoare, dar măcar aveau *auctoritas*. Majoritatea tranzacțiilor comerciale din târguri și piețe se bazau pe cuvântul dat. Uneori prețul era aprig discutat, dar din clipa când se cădea la învoială, adică se bătea palma și, eventual, se pecetluia înțelegerea la un pahar, nimeni nu-și mai putea lua vorba înapoi. Să nu-ți onorezi înțelegerea te expunea riscului de a-ți pierde credibilitatea de negustor în cadrul cercului profesional și deci să nu mai găsești colegi dispuși să încheie afaceri cu tine. Evident, un asemenea sistem bazat pe cuvântul dat necesită, pentru a funcționa, fie ca geambașii să aibă simțul cuvântului dat, fie, mai prozaic, ca cercul profesional să fie suficient de restrâns, astfel încât fiecare să-și poată face un renume bun și să țină să și-l păstreze. Deși nu mai există prea mulți geambași sau negustori de vite care să se învoiască la prețul cailor și al vacilor, stabilirea orală a unui preț de care nu te poți dezice este o practică ce dăinuie încă în anumite cercuri închise, de exemplu în societățile de bursă sau în mediul negustorilor de artă și al anticarilor. Rușine celui care nu se ține de cuvânt!

Dacă onoarea pare din ce în ce mai ieșită din uz, reputația continuă să fie importantă și condiționează viața socială: ea ne-o ia înainte, ne face previzibili în ochii celorlalți și le permite să hotărască ce fel de comportare să aibă față de noi. Deși raportarea la un cod de bună purtare nu ne mai preocupă la fel de mult ca înainte, nu putem să ne permitem să ne neglijăm reputația.

Această reputație se regizează sub forma a ceea ce am numit *persona*, care se poate defini ca ansamblul rolurilor

pe care le jucăm față de ceilalți în societate. Rolul profesional, dar și diferitele roluri pe care trebuie să ni le asumăm în viața socială: suntem astfel, rând pe rând sau simultan, un soț sau o soție, dacă nu un amant sau o amantă, un tată sau o mamă, un prieten bun, un tip drăguț sau o fată drăguță, un tip al naibii, un om dificil, o scorpie afurisită și așa mai departe. Bineînțeles, este vorba de măști, de aparențe, de personaje, de roluri mai mult sau mai puțin teatralizate pe care le jucăm. *Persona* noastră are mai multe fețe, deoarece nu ne comportăm exact la fel față de toți oamenii.

Această *persona* este interfața între sinele nostru și lume, ceea ce le dăm să vadă celorlalți, ceea ce le permite să se situeze în raport cu noi, ceea ce ne face previzibili în ochii lor. Să fii previzibil este esențial pentru a exista din punct de vedere social. Cum să trăiești într-o lume în care acțiunile și reacțiile celorlalți ne-ar lua în permanență prin surprindere? Este indispensabil pentru fiecare dintre noi să fie în stare să prevadă cum se va comporta anturajul nostru, cunoștințele noastre, interlocutorii noștri, pentru a alege cum să ne comportăm la rândul nostru față de ei. Îmi permit să îi cer lui André un serviciu fiindcă știu că e un băiat serviabil și simpatic. Știu că o să mi-l facă cu dragă inimă, zâmbitor. Să îi fiu îndatorat va fi o plăcere, atât pentru el, cât și pentru mine și îi voi întoarce serviciul cu prima ocazie. Olga? Nu, mulțumesc: și ea mi-ar putea face același serviciu, dar o cunosc: o să profite ca să mă facă să simt veșnic povara acestei datorii.

La fel, în universul profesional, *persona* este fundamentală, din moment ce determină gradul de fiabilitate. De ea depind relațiile cu colegii, subalterni și superiori, și în definitiv salariul și promovarea.

Cei care vor să întrețină relații bune cu anturajul lor, care vor să se bucure de stima și de afecțiunea semenilor își petrec așadar timpul șlefuindu-și și ameliorându-și *persona*, imaginea pe care o oferă despre ei înșiși. Ei au o idee despre ce ar vrea ca alții să creadă despre ei și se străduiesc să merite această imagine. Pentru mulți, problema este să dea garanții de fiabilitate ținându-se de cuvânt, plătindu-și datoriile, făcând cu amabilitate servicii... și cerând ce li se cuvine în schimb dacă interlocutorii nu sunt destul de civilizați ca să se simtă obligați de ceea ce au primit. Într-adevăr, să nu-ți ceri datoria înapoi te expune riscului de a-ți pierde credibilitatea, deoarece ceilalți nu vor pregeta să-și spună că ceea ce ai dat nu valorează nimic și că nici tu nu valorezi mai mult, că poate că trebuie să fii privit ca un sclav.

Cum *persona* este cea care comandă în mare parte în sânul societății, e preferabil să fii extrem de atent la tot ce ar putea fi în stare să o afecteze. Nu numai că trebuie să veghem să nu fim prinși pe picior greșit, să ne arătăm mereu constanți în comportamentele noastre pentru a fi considerați demni de încredere, ci și să ne ferim de dezinformare. Bârfele, minciunile și deopotrivă, uneori, adevărurile neplăcute riscă să degradeze *persona* și să ne facă viața grea.

Îmi etalez *persona*, îmi povestesc mie însumi eul

Carl Jung definește *persona* ca fiind comportamentul artificial pe care un individ îl adoptă în viața sa din societate și care nu este oglindirea exactă a eului său. Așa este, desigur, deoarece *persona* este o imagine compusă

pe care o arătăm celorlalți. Dar compusă pornind de la ce anume? De la eul nostru, firește. Dar cine este acest eu pe care îl iau drept mine însumi? Când practicăm introspecția, ne punem întrebări, cu mai multă sau mai puțină onestitate, despre ce gândește și simte acest eu din interiorul nostru. Atunci spunem „eu" gândesc și „eu" simt, și aceasta și este impresia pe care o avem la prima vedere.

Cu toate acestea, e mult de când ne-am pierdut orice urmă de naivitate în privința naturii acestui eu. Sigmund Freud, înainte de toți, a trecut prin asta. Cei care nu dormeau în timpul orelor de filosofie din liceu știu că, în teoria psihanalitică, acest eu nu este totalitatea *psyché*-ului, că nu mai este decât una dintre instanțele sale: eul este desigur în continuare elementul cu care mă identific când mă gândesc la „mine", dar persoana mea comportă și un Se și un Supraeu care sunt deopotrivă eu ca și „eul" meu. Unii nu numai că știu acest lucru fiindcă au învățat despre el, ci sunt conștienți că, uneori, ei nu gândesc și nu simt ceea ce consideră că trebuie să gândească și să simtă. Acest lucru nu îi prea mai șochează, fiindcă știu că o parte din ei înșiși nu se încurcă cu principii și că e bine nu să încerci să scapi de propriile contradicții, ca până mai înainte, ci să ți le asumi.

Prin urmare, nu mai mergem la spovedanie ca să fim iertați de gândurile rele, nu ne mai rugăm lui Dumnezeu să ne scape de ele, ci dimpotrivă, încercăm să înțelegem de unde ne vin aceste gânduri, aceste dorințe, care nu apar din întâmplare, care ne fac să aflăm lucruri scandaloase despre noi înșine și care fac fără îndoială din noi o persoană mai complexă și deci mai interesantă decât credeam la început.

De aici, fără îndoială, și succesul psihanalizei și al celorlalte metode de investigație și dezvoltare a persoanei: în mine nu există doar un mic eu pricăjit, ci în străfundurile mele există abisuri insondabile și complexe, făcute din dorințe refulate și din gânduri complicate. Desigur, e întru câtva îngrijorător, dar în același timp pasionant. Într-adevăr, nu mă plictisesc cu mine însumi!

Pentru unii neurobiologi, lipsa de coeziune a eu-lui este mai importantă chiar decât în teoria freudiană; nu mai există nici măcar o instanță pe care am putea-o numi un eu, un federator al psihismului, ci numai un „spațiu de lucru neural", în care se manifestă niște euri foarte mici, niște „zombi" parcelari care preiau funcții, comportamente punctuale, de exemplu date provenite de la sistemele vederii, auzului și mirosului, altele provenind de la sistemul motor, altele scoase din băncile de memorie, date emoționale, date cognitive multiple, permițând să se ajungă la o concluzie conștientă: ceea ce văd eu acolo e un tigru și aș face bine să îmi iau picioarele la spinare!

De fapt, majoritatea zombilor lucrează în afara câmpului conștiinței și nu devin perceptibili decât în cazul apariției unei probleme. Când sarcina care trebuie rezolvată face necesară participarea mai multor zombi, ei se întâlnesc în spațiul de lucru neural, apoi dispar din conștiință o dată ce sarcina lor a fost efectuată[34], astfel încât această conștiință de care suntem atât de mândri nu ar fi atunci nimic altceva decât o serie de momente fugitive și evanescente, alcătuite din zombi trecători[35].

Totuși, în acest eu percepem o continuitate, fără îndoială deoarece ne spunem povești. Unii psihologi văd de altfel eul ca fiind suma poveștilor pe care ni le spunem

despre noi înșine[36] și pe baza cărora elaborăm scenarii de viață. Și de ce nu, dacă vrem, să includem în aceste povești pe care ni le spunem pe cele care au fost spuse despre noi înșine dinainte ca noi să ne fi născut și pe care a trebuit să ni le asumăm, conștient sau nu, și care ne definesc locul în familie și în lume.

E clar deci ce anume separă eul meu de *persona* mea: eul meu este făcut din povești cărora nu le sunt întotdeauna autorul, în timp ce *persona* mea este povestea mea pe care încerc să le-o povestesc celorlalți și imaginea care rezultă astfel.

Deși aceste povești nu trebuie să fie strict superpozabile, e mai bine ca ele să nu difere prea mult...

Elogiile minciunii și ale ipocriziei

Aceste povești despre onoare sau despre imaginea socială și *persona* nu sunt prea bine privite în zilele noastre, deoarece suntem avizi de autenticitate. Să fii autentic, cu adevărat tu însuți, înseamnă desigur să ai o viață în conformitate cu firea ta și deci să încerci să-ți descoperi talentele și să le dezvolți. Mai înseamnă însă (și în cazul unui animal, nu înseamnă decât atât) și să ai o viață în conformitate cu poveștile care ne creează, niște povești cărora nu le ești decât parțial autorul. Pe scurt, să fii autentic înseamnă să faci lucrurile pentru care ești făcut și totodată să accepți soarta pe care alții ne-au trasat-o. Autenticitatea nu este deci ceea ce se crede: ea nu prea lasă loc libertății și se dovedește o trudă anevoioasă.

Era odată un băiat pe nume Rodolphe, cu talent pentru înot. Era normal, deoarece și tatăl lui fusese, la vre-

mea sa, campion universitar de natație, iar mama lui adoră apa. De altfel, când s-a născut Rodolphe, tatăl lui l-a ridicat în brațe, spunând: „Vi-l prezint pe viitorul campion al lumii la 400 de metri înot liber!".

Micul Rodolphe, care a învățat să înoate de foarte mic, care câștigă toate campionatele școlare, intră cât se poate de firesc într-o secțiune de „sport-studii".

Totul o ia razna în momentul când încep lucrurile serioase. În mod inexplicabil, Rodolphe merge bine la antrenamente, dar pierde întrecerile importante. Așa că problema e în mintea lui.

Și despre ce problemă e vorba? Oare Rodolphe, născut pentru a fi campion de natație, își refuză destinul? Într-adevăr, cam așa stau lucrurile: din câte i se pare lui, acest destin nu este al său, ci al tatălui său, pe care el are sarcina de a-l realiza. Ah, ce mult i-ar fi plăcut tatălui său ca el să fie un autentic campion de natație și nu doar la nivel universitar! El trăiește succesele fiului său prin procură sau, mai curând, trăiește prin succesele fiului său. Ce libertate îi mai rămâne atunci acestui fiu? Și dacă, să presupunem, Rodolphe ar fi preferat să fie campion de golf sau cofetar, ori expert-contabil? Toate aceste posibilități i-au fost retezate de tatăl lui. De-acum, el îl urăște pe acest tată tiranic și e în afara oricărei discuții să îi ofere plăcerea unei victorii de care el, Rodolphe, e deposedat din start.

Dacă am fi în Evul mediu, asemenea situații nu ar fi posibile: cum ar putea un fiu să nu fie fericit să împlinească ambițiile paterne? Dacă am mai fi într-un sistem de clanuri, acest gen de problemă ar părea lipsit de rost: ceea ce un tată începe, fiul trebuie să perpetueze. Ce noroc, ce fericire să ți se ofere astfel o cale gata trasată, care îți permite să te realizezi pe deplin și autentic!

Astăzi suntem însă într-o epocă în care fiecare este somat să găsească o cale care să nu îi aparţină decât lui, ceea ce uneori se plăteşte cu destule necazuri.

Unul dintre maeştrii mei îmi spunea: „Să devii adult înseamnă să devii capabil să alegi liber ceea ce părinţii vor pentru tine". O asemenea definiţie mai are vreun sens astăzi?

Din moment ce trebuie să fii autentic şi deci să faci astfel încât *persona* ta, comportamentele sociale, să fie în corespondenţă perfectă cu adevărata ta natură, faptul de-a minţi, de-a ascunde, de-a da dovadă de ipocrizie devine o greşeală de neiertat. Trebuie, dimpotrivă, să-ţi exprimi această „adevărată natură" în mod transparent, fără artificii, astfel încât toţi să o vadă şi să o cunoască. Dar dacă ne comportăm aşa, nu o facem pentru ca ceilalţi să ne vadă aşa cum suntem, ci doar ca să fim noi înşine. Această naturaleţe nu este un act de comunicare, ci însăşi negarea unei comunicări: trăim ca şi cum ceilalţi nu ar exista.

Într-un cuvânt, aceste adevăruri care sunt spuse fără reticenţă constituie o dovadă de barbarie. Le exprimăm fără să ne pese câtuşi de puţin de efectul pe care îl vor avea asupra celorlalţi. Dacă eşti civilizat, dai dovadă de respect şi îţi pasă de efectul pe care îl au cuvintele şi actele tale asupra celor cărora li te adresezi, şi ai grijă să nu distrugi relaţia pe care o întreţii cu ei, să nu le perturbi modul de a-şi reprezenta lumea.

Această idee de autenticitate, aparent atât de ireproşabilă, apare în definitiv ca o credinţă despre natura umană şi despre relaţiile cu semenul tău, care comportă un potenţial de toxicitate de primă mărime. Sinceritatea, loialitatea, transparenţa totală, completă, absolută sunt

imposibil de aplicat în practică fără să te pui într-o postură destul de rea față de semenii tăi și, uneori, fără să îi rănești iremediabil.

Nu îmi atribuiți afirmații pe care nu le-am făcut: nu se pune problema să mințim ca niște nesimțiți și nici să fim perfizi și ascunși, ci doar să facem astfel încât să dispunem de o viață interioară, să ne păstrăm o grădină secretă, o intimitate. Bineînțeles, nimic nu ne împiedică să împărtășim o parte din această intimitate, dacă o dorim, după cum nimic nu îi oprește nici pe ceilalți să ne dea voie să pătrundem în grădina lor secretă.

Capacitatea de-a dezvolta o viață interioară la care ceilalți nu au în principiu acces e ceea ce ne îngăduie să mințim. Și a minți e ceea ce îngăduie să jucăm, să scenarizăm și, de asemenea, cum vom vedea mai departe, să seducem.

Actul de-a minți necesită capacitatea de-a ne pune mental în locul celuilalt și de-a vedea lucrurile în felul lui, adică de-a da dovadă de empatie, apoi de-a construi o poveste, în cuvinte sau prin comportamentul nostru, care să capete sens pentru el și pe care să o accepte. În timp ce enunțarea adevărului nu necesită prea mult talent, o minciună reușită este deci o performanță intelectuală de înalt nivel. În esență, faptul de-a minți indică o profunzime a ființei, o viață mentală independentă de ceilalți.

Ca să o spunem cu cuvintele lui Boris Cyrulnik, să mint înseamnă să știu că, folosind un cuvânt, o mimică, o postură, o să pot modifica reprezentările celuilalt și că în acest fel o să intru în lumea lui intimă, în lumea lui mentală. Este o performanță intelectuală extremă care cere ca eu, mincinosul, să-mi pot reprezenta reprezentările celuilalt[37].

Minciuna permite păstrarea unei imagini onorabile în ochii celorlalți, ca și în propriii tăi ochi, deoarece persoana pe care o minți cel mai mult ești bineînțeles tu însuți. Chiar dacă nu ne place acest fapt, trebuie să recunoaștem adevărul: cei mai mulți dintre noi nu sunt în stare să accepte adevărurile despre ei înșiși decât cu picătura și, în aceste condiții, să te minți ține deseori de supraviețuirea mentală.

Jocul adevărului este un joc destul de periculos: era odată un cuplu de îndrăgostiți, Sarah și Jarod, care, în loc să-și spună povești frumoase prin care să se seducă reciproc, au hotărât să-și spună totul, să enunțe pe loc adevărurile cele mai crude, să fie total transparenți unul față de celălalt, ca și față de ei înșiși.

Slavă Domnului, nu au reușit. La început, bineînțeles, au făcut încercări demne de laudă: după ce și-au spus cuvintele de dragoste care trebuie, și-au povestit și lehamitea de-a fi împreună, micile ranchiune, indiferența, oboseala reciprocă. Iată însă că, atunci când Jarod e obosit de Sarah și, cu drăgălășenie și tandrețe, pentru a-și dovedi încrederea, i-o spune, el își dă limpede seama că nu îi face plăcere. Lucru pe care Sarah, de altfel, în același spirit de sinceritate, i-l aduce imediat la cunoștință, astfel încât Jarod ajunge să-și spună că nu trebuie să abuzeze de acest fapt și că ar face bine, fără să renunțe la sinceritate, să-și măsoare criticile. Sarah, la rândul ei, se simte obligată să-și expună partea de sentimente negative, fiindcă altfel Jarod ar putea crede că îi ascunde ceva. Cu toate acestea, le alege cu grijă, fiindcă a remarcat că, uneori, îl ofensează pe Jarod. Și dacă tot e vorba să fie deopotrivă cu totul sinceri față de ei înșiși, să se dedea unei autocritici permanente, fiecare trebuie să

găsească niște lucruri suficient de neplăcute de spus despre sine, dar fără a întrece totuși măsura.

În acest stil, viața ajunge din ce în ce mai imposibilă și în cele din urmă cuplul consultă un psihiatru, care le spune să-și creeze o intimitate și totodată să-și menajeze partenerul, toate acestea prin disimulare și minciună.

Îmi mai amintesc și de Martha, care crede de cuviință să spună tot ce îi trece prin cap și pe fața căreia se oglindesc toate emoțiile. Evident, asta îi creează destule probleme relaționale. De fapt, îmi dau repede seama că ideea însăși a unei vieți intrapsihice îi este străină. Ea nu gândește nici un lucru pe care să nu îl spună, nu are deloc capacitatea de a păstra informația. Pentru ca să considere că un gând îi aparține, are nevoie să-l formuleze față de cineva. Mai trebuie spus că vorbește mult și mai ales pentru a enunța elemente factuale. „Dar dumneavoastră înșivă, ce părere aveți despre asta?“ o întreb eu tot timpul, ceea ce o ia în general prin surprindere.

Martha, care e talentată și inteligentă, a găsit o modalitate ingenioasă de-a avea totuși o gândire proprie: a creat pe Internet un „web-log“, adică un jurnal intim on-line. Intim? Da, din moment ce intimitatea ei este publică. Acest jurnal intim, sau la fel de bine extim, cum ar spune Serge Tisseron, funcționează ca un cor antic, reluând la un mod diferit ceea ce spune Martha. În esență, în timp ce majoritatea noastră are ceea ce se cheamă un dialog interior, care constă în a-ți vorbi ție însuți punând întrebările și dând răspunsurile, Martha are un dialog exterior. Pentru a ști ce gândește ea, e suficient să iei cunoștință de ceea ce îi spun vocile sale exterioare.

Acest gen de funcționare mentală nu poate să nu îl îngrijoreze pe un psihiatru, deoarece evocă într-o foarte mare măsură psihoza. Nu avem însă încotro și trebuie să recunoaștem că Martha nu e singura, ba dimpotrivă, care are nevoie să fie ascultată, privită, filmată sau autoredată de un web-cam pentru a simți că există. Pentru asemenea persoane, însuși gândul de-a minți sau chiar de-a fi cât de cât ipocrit nu are nici un sens.

După cum vom vedea, ideea însăși de seducție le este tot atât de străină...

Și apoi, această credință într-o necesitate de transparență sau uneori această incapacitate de a-și constitui o grădină secretă au ca rezultat risipirea gândurilor și a amintirilor. O întâmplare sau o amintire povestită, un sentiment pe care îl mărturisești cuiva sunt niște cadouri care îl îndatorează pe celălalt. Aceste informații dezvăluite altcuiva sunt tot atâtea pârghii care îi dau interlocutorului o putere asupra ta, așa că ești nerăbdător ca și el să facă la fel, să mărturisească la rândul său niște secrete de o importanță echivalentă. Și așa, din secret în secret, din confidență în confidență se înfiripă legăturile care constituie o intimitate comună.

E foarte greu să te confesezi cuiva care nu ți se confesează la rândul lui, deoarece confidențele însele sunt ceea ce constituie moneda de schimb, cu excepția, bineînțeles, a cazului în care este vorba de o relație psihoterapeutică, când confidentul e cel ce plătește, iar ceea ce primește în schimb este în primul rând atenție, ca și păstrarea secretelor sale intime sau chiar, în anumite cazuri, dezvoltarea capacității de-a avea secrete intime...

Să trecem din nou în revistă credințele iraționale despre relațiile umane

Să examinăm acum recolta noastră de prejudecăți, culese de-a lungul paginilor, aparent atât de pline de evidență, dar de fapt iraționale și dăunătoare bunelor relații cu ceilalți:

Prima dintre ele constă într-o tendință de autoacuzare și de flagelare: cred că *dacă totul merge prost între mine și ceilalți, e din vina mea sau a lor*. Dar de ce să îi acuzăm pe ceilalți? *Nimeni nu e interesat de mine în primul rând fiindcă eu nu sunt destul de plăcut*. Dacă vedem lucrurile așa, soluția cea mai vădită constă într-un efort nesfârșit de ameliorare.

Vă propun un alt mod de-a vedea lucrurile: dacă între mine și ceilalți nimic nu merge cum trebuie, nu e din pricina unei carențe a propriei mele persoane, ci fiindcă nu știu cum să procedez pe plan relațional. Soluția se schimbă atunci: nu are nici un rost să ne istovim în tentative zadarnice de-a deveni perfecți; trebuie să înțelegem ce greșeli relaționale putem face și să învățăm să stabilim legături cu ceilalți.

A doua convingere irațională pe care am reperat-o se referă tocmai la strategia relației: ea e adânc înrădăcinată în ideea: *cu cât dăm mai mult, cu atât primim mai mult, generozitatea este întotdeauna răsplătită*. În această concepție, ca să intrăm în grațiile celorlalți, trebuie deci să le dăm cât mai mult.

Această credință duce la neluarea în seamă a regulilor schimbului. În această situație, nu culegem decât neliniște cu privire la intențiile noastre ascunse, sau ură față de o generozitate zdrobitoare, sau la fel de bine dispreț

față de atâta servilitate. Ca să nu cădem în aceste capcane relaționale, e deci necesar să nu îl îndatorăm pe celălalt prea mult, să nu dăm mai mult decât ne poate înapoia celălalt.

A treia convingere irațională se poate enunța astfel: *mai ales, fără valuri*. Când facem un serviciu, se cuvine să îl facem cu discreție, chiar în taină. *Să îl critici pe celălalt înveninează relațiile, așa că e mai bine să iertăm și să uităm*.

Dar negarea dificultăților relaționale întâmpinate nu duce decât la acumularea contenciosului pe care îl avem cu ceilalți. Să nu ceri servicii, să nu formulezi clar ce anume ai făcut pentru celălalt, să înghiți afronturi, să te arăți mereu la înălțimea situației, iată tot atâtea motive care îi autorizează pe ceilalți să continue să se comporte rău față de tine și îți devalorizează imaginea socială, *persona*.

E bine, dimpotrivă, să știm să semnalăm ce ni se datorează, să formulăm ceea ce ne rănește, având totodată grijă să nu facem la rândul nostru ceea ce le reproșăm celorlalți: criticile, cererile, chiar obiectiv întemeiate, ne pun în situația de îndatorat dacă celălalt ține seama de ele. Reciproc, faptul de-a cere servicii înseamnă să intrăm în sistemul de schimburi care servește și intensifică legăturile sociale.

Aceasta ne duce la cea de-a patra convingere irațională: *faptul de-a fi dator îți alienează libertatea, astfel încât ideal este să nu datorezi nimic nimănui*.

Dacă acest lucru este adevărat în lumea afacerilor, în schimb el nu este în lumea relațională obișnuită. Dimpotrivă, în această lume, datoriile reciproce sunt ceea ce îi leagă pe oameni între ei: ce plăcere să ți-i atașezi pe oameni prin gentilețea ta, să fim în relație cu persoane care

ne sunt recunoscătoare pentru ceea ce am făcut pentru ele! Și din moment ce te știi gata să dai cu generozitate la rândul tău când se va ivi ocazia, faptul de-a fi legat de acest celălalt prin ceea ce îi datorezi face din această persoană un obiect de afecțiune.

A cincea convingere irațională e legată de dragoste: dragostea e totul, totul e bun în dragoste și, o dată ce ai găsit-o, nu trebuie să o pierzi, ci, dimpotrivă, să te izolezi în ea, să încui ușa de două ori și să arunci cheia în râu.

Vom avea ocazia să revenim asupra naturii dragostei și a fațetelor ei multiple. Deocamdată, ne mărginim să remarcăm că o dragoste astfel concepută se preschimbă rapid în tiranie. Unii părinți stabilesc cu copiii lor relații la un mod fuzional, împiedicându-și progenitura să se construiască și să se emancipeze. Unii amanți se închid într-o relație pasională care îi izolează de restul societății. Atenție, pericol!

În sfârșit, a șasea convingere irațională e legată de sinceritate și transparență. *E bine să spui tot ce gândești, tot ce simți, să nu minți și nici să ascunzi, să fii transparent față de celălalt*.

Ce idee proastă și pe deasupra foarte greu de pus în practică! Fiecare simte nevoia să aibă o grădină secretă, o intimitate în care se regăsește. Or, se crede că dacă nu spui totul, minți, cel puțin prin omisiune, și că ești ipocrit.

Vă propun un alt mod de-a vedea lucrurile: ceea ce exteriorizăm trebuie să fie destinat celorlalți, trebuie să se înscrie într-o comunicare cu ei. Să alegi ce anume lași să se vadă din tine înseamnă să manifești respect față de celălalt. Să te dezvălui în întregime înseamnă să te porți ca și cum celălalt nu ar exista.

Persona pe care o expunem în ochii celuilalt îi permite să ne cântărească și, pornind de la acest fapt, să ne prevadă comportamentele viitoare. E preferabil, evident, ca ceilalți să anticipeze niște comportamente onorabile în ce ne privește, ceea ce ne obligă să le punem în practică. Gândurile personale, credințele, amintirile, întâmplările, emoțiile resimțite, toate aceste lucruri din care suntem alcătuiți reprezintă tot atâtea cadouri pe care i le facem celuilalt când le împărtășim cu el. Ca orice cadou, ele îl îndatorează, și celălalt este atunci obligat să ne facă să îi împărtășim la rândul nostru intimitatea.

Câteva idei greșite despre relațiile umane

1) Dacă lucrurile nu merg bine între mine și ceilalți, e din cauza mea; dacă îmi îndrept imperfecțiunile fizice și morale, ceilalți vor căpăta interes față de mine.

2) Generozitatea este întotdeauna răsplătită; cu cât dai mai mult, cu atât primești mai mult; cu cât le arăți mai mult interes celorlalți, cu atât îți arată și ei interes în schimb.

3) Criticarea altuia înveninează relațiile. E mai bine să ierți și să uiți.

4) Să fii îndatorat îți alienează libertatea și deci ideal e să nu datorezi nimic nimănui.

5) Dragostea e totul.

6) Trebuie să spui tot ce gândești, tot ce simți, să nu minți, să fii transparent față de celălalt.

E chiar atât de complicat? Dacă nu uităm că darurile, serviciile furnizate și înapoiate, atențiile și alte amabilități față de ceilalți îi îndatorează și că deci trebuie să

luăm în considerare aceste datorii pe care le creăm celorlalți și care ne sunt create, nu dispunem de o orientare prea rea. Aceste obligații reciproce sunt ceea ce ne leagă de ceilalți, ceea ce ne unește cu ei. Ele țes o pânză relațională care este sentimentală fără a fi sentimentalistă: ce ușurare simți, în definitiv, când concepi lumea sentimentală ca pe un spațiu al libertății, din moment ce sentimentele nu au preț și nu te îndatorează cu nimic!

La fel stau lucrurile și cu seducția, care constituie un mod relațional întemeiat pe niște baze antinomice față de cele pe care tocmai le-am explorat. Relațiile de seducție, contrar relațiilor întemeiate pe dar, troc sau cumpărare, nu au preț și nu îndatorează cu nimic. De altfel, nu e necesar să îndatoreze, din moment ce constrâng.

II

Seducție și empatie

Vanessa are douăzeci și doi de ani, un chip drăguț, niște ochi strălucitori, un corp suplu ca o liană și o groază de probleme. Fără a mai pune la socoteală stările sufletești nefaste. În primul rând, ea nu reușește să găsească dragostea. Băieții care îi plac nu sunt interesați de ea, iar cei care sunt interesați de ea nu îi plac. De altfel, e deja ceva timp de când nimeni nu mai e interesat de ea. Unde au dispărut toți băieții?

Când o întreb ce face pentru a fi interesantă în ochii bărbaților, îmi aruncă o privire stupefiată: nimic, bineînțeles. Vreau să fiu iubită așa cum sunt. Dacă vrei ca dragostea să fie sinceră și durabilă, e mai bine să fii naturală de la bun început. Ce s-ar întâmpla când, după ce m-am folosit de artificii ca să seduc, adevărata mea natură ar ieși în cele din urmă la iveală? Aș fi părăsită, și pe bună dreptate. Cum poate fi iubită o prefăcută, o ipocrită care încearcă să dea o imagine falsă despre sine? Adevărul iese întotdeauna la suprafață până la urmă, așa că e mai bine să nu trișezi, fiindcă după aceea e și mai rău.

Bine, îi spun eu, dar cum trebuie să procedezi ca să faci să apară dragostea aceasta atât de dorită? Vanessa se gândește o clipă, apoi îmi explică punctul ei de vedere: e foarte simplu. Trebuie să arăți interes față de cel care te interesează, să cauți să îl cunoști mai bine. Nu trebuie să te lași amăgit de aparențe, de ceea ce arată celălalt. Nu, trebuie să încerci să îi înțelegi adevărata fire. Și, bineînțeles, trebuie să împărtășești totul, să spui totul, să nu ai secrete față de celălalt. Văzând tot interesul pe care i-l poartă ea, bărbatul ales va înțelege dragostea pe care o simte pentru el și o va iubi la rândul lui.

Insist: Și merge? Vanessa e nevoită să recunoască că nu. Destui bărbați pe care îi consideră interesanți rămân inexplicabil indiferenți. Și apetitul ei pentru celălalt, curiozitatea, elanurile de tandrețe, în loc să fie recunoscute drept ceea ce sunt, adică niște dovezi de dragoste, par să îi sperie pe bărbații cu care începe o relație, încât aceștia sfârșesc prin a o rupe. Ce mai, bărbații sunt slabi, lași, josnici, nu vor decât libertinaj și fug de dragostea adevărată. Să se culce cu femeile, asta-i tot ce îi interesează. Nimic altceva... Dacă nu vrea să-și petreacă tot restul vieții singură, poate că ar trebui la urma urmei să încerce să devină lesbiană...

Dar pe lângă faptul că nu e nici un motiv de-a crede că asta ar rezolva cumva problemele amoroase ale Vanessei, nu e nici cazul să credem că situația e chiar atât de disperată. Nu, doar că discursul despre dragoste și seducție al Vanessei are la bază o groază de idei iraționale și acestea sunt în mare parte cele care o împiedică să lege relații satisfăcătoare cu un partener.

Dacă Vanessa ar reuși să vadă seducția și dragostea dintr-un unghi ușor diferit, poate că lucrurile s-ar putea rezolva.

Sunt empatic: înțeleg sentimentele și punctele de vedere ale celorlalți

Înainte de-a ne aventura însă în această direcție, poate că ar fi util să expunem anumite concepte de bază.

Există cuvinte, precum *seducție* și *dragoste*, care sunt folosite fără a li se cunoaște prea bine înțelesul. Există altele, totuși esențiale dacă vrem să înțelegem relațiile umane, precum *empatie*, care sunt trecute sub tăcere.

Să începem cu acesta din urmă, care este fără îndoială cel care se pretează cel mai puțin discuției. Capacitatea de empatie este ceea ce permite perceperea punctului de vedere al celuilalt. Se pot distinge mai multe niveluri de percepție: *simpatia* constă în resimțirea unor emoții în armonie cu ale unei alte persoane. Cumva, o reacție de simpatie corespunde unei fuziuni parțiale cu celălalt, cu o estompare a limitelor dintre două individualități.

Emoțiile, într-adevăr, sunt contagioase. Chiar dacă nu știu de ce interlocutorii mei râd în hohote, râsul acesta este comunicativ și mă contaminează, astfel încât în scurt timp izbucnesc și eu în râs. În fine, nu întotdeauna, fiindcă uneori mă împotrivesc: de exemplu, acelor râsete de fond din unele seriale televizate, care se vor amuzante și care caută să provoace un râs de simpatie, dar nu fac decât să-mi stârnească antipatia...

La fel, simpatia pe care o simt față de oamenii triști mă determină deseori să îi ocolesc pe cât pot. E mai bine

să nu îți strici prostește ziua... Sau, la fel de bine, de ce să mă las cuprins de furia altcuiva dacă nu știu nici măcar care este obiectul ei? Se vede că simpatia are limite: simt câte puțin din ce simt ceilalți, dar fără să înțeleg despre ce este vorba.

Empatia de emoție[1], care corespunde unui nivel de abstracție superior, mă face capabil să mă pun în locul celuilalt, să înțeleg emoția pe care o simte, fără să o simt eu însumi și nici să o împărtășesc neapărat. În felul acesta, pot să înțeleg ce simte celălalt fără ca totuși să-mi pierd propriul meu punct de vedere.

Înțeleg suferința celuilalt pentru că știu ce este suferința. Am simțit deja plăcere și înțeleg că și altcineva o poate simți. Aceasta mă face să mă comport cu celălalt așa cum mi-ar plăcea să se comporte și el cu mine, să nu îi fac ceea ce nu aș vrea ca el să-mi facă, să am grijă de el așa cum am grijă de mine.

Dar această empatie emoțională nu e totul: capacitățile mele de *empatie de abstracție* îmi permit să trăiesc într-o lume împărtășită[2], în care înțeleg punctele de vedere ale celuilalt, fațetele multiple sub care își reprezintă el lumea. Datorită capacităților mele de simbolizare și a limbajului, viziunile despre lume ale fiecăruia îmi devin accesibile.

Cuvântul important este *a înțelege*: când manifest empatie față de cineva, înțeleg ce simte, îmi reprezint punctul lui de vedere. Această capacitate de-a privi lucrurile din punctul de vedere al celuilalt, de a-mi reprezenta sentimentele sale și lumea așa cum și le reprezintă el însuși este esențială pentru orice comunicare umană. La drept vorbind, e chiar temelia pe care s-a creat omenirea.

A, da, uitasem încă un anumit detaliu: tot ce am spus în capitolul precedent despre sistemul darului și al obligației de-a înapoia nu se concepe decât în cadrul relațiilor empatice.

Pentru a înțelege că un dar face plăcere, trebuie ca în primul rând să fi primit eu însumi unul. Pornind de la acest fapt îmi pot imagina plăcerea pe care cadoul meu, gentilețea mea, zâmbetele mele i-o vor face celuilalt. Și totodată fiindcă sunt capabil să mă pun în locul celuilalt, fiindcă îmi reprezint *persona* lui, înțeleg că ceea ce fac pentru el îl obligă să facă ceva în schimb, pentru mine sau pentru alții. Fiindcă, dacă este enunțată ținând cont de conceptul de empatie, *persona* cuiva devine modelul pe baza căruia îmi imaginez această persoană, sentimentele sale și punctele ei de vedere.

Dat fiind că suntem animale sociale, împărtășirea cu ceilalți a sentimentelor și emoțiilor noastre, dar și a punctelor de vedere, a credințelor, a conceptelor, luarea în considerare a circulației schimburilor, preocuparea ca aceste schimburi să fie echitabile ocupă o mare parte din timpul nostru. Avem nevoie să îi înțelegem pe ceilalți și să ne simțim înțeleși de ei. Avem nevoie să știm în ce fel de raporturi suntem cu ei.

Evident, e mai ușor cu unii decât cu alții: cu anumite persoane, mă simt imediat pe aceeași lungime de undă. În ansamblu, ele resimt și gândesc lucruri analoage cu sentimentele și ideile mele, așa că mă pot lăsa fără prea mare pericol în voia simpatiei, apoi a empatiei. Dacă sunt un pic retras și conservator, voi privilegia relațiile cu asemenea persoane, care îmi încurajează propriile mele puncte de vedere; dar dacă îmi place tot ce e nou,

le voi găsi în scurt timp cam prea previzibile și convenționale.

Mai există alții care mă fac să împărtășesc o viziune a lumii decalată față de a mea. Aceasta ține de o cultură, de un mediu, de o educație sau doar de o mentalitate diferită. Dacă am gustul aventurii, voi aprecia noile idei pe care mi le aduce și noile perspective pe care mi le oferă.

Străini, extratereștri și hiperempatici

Se întâmplă să avem uneori de-a face cu indivizi care fac să eșueze capacitățile noastre empatice, cu care se dovedește imposibil să împărtășim ceva. Viziunea lor despre lume, logica lor, sentimentele care îi însuflețesc par incomprehensibile și fără îndoială că și reciproca e valabilă. Această incapacitate de descifrare ne face de obicei să considerăm asemenea persoane drept dușmani. De fapt, poate că așa și este, dar cum poți să știi, din moment ce ești incapabil să le decriptezi emoțiile, sentimentele, intențiile, în măsura în care au așa ceva, ceea ce e destul de greu de afirmat? Acești străini ciudați reprezintă niște *aliens*, niște extratereștri sau niște nebuni, niște persoane fără vreun punct comun cu noi.

De fapt, sistemul empatic nu funcționează decât dacă e reciproc: nu îi înțelegi pe ceilalți decât dacă te potrivești cu ei. Ai sentimentul de-a te găsi în fața unui *alien*, a ceva radical străin, atunci când ai de-a face cu cineva lipsit de talent empatic, așa cum se întâmplă, de exemplu, când ești în fața unei persoane paranoice, izolată într-o lume a cărei logică îți scapă și care nu vede în

celălalt decât un obiect care poate să o pună în primejdie; sau în fața unei persoane perverse, pentru care ceilalți se reduc la niște obiecte bune de manipulat în folosul propriu și menite să servească propriei sale satisfacții.

Incapabili să influențeze viziunea despre lume a celorlalți pentru ca astfel să fie în armonie cu ei, acești *aliens* cu care ni se întretaie drumurile nu au cel mai frecvent altă resursă decât recurgerea la violență pentru a obține ceea ce vor. Și această violență nu îi sperie, deoarece suferința celorlalți nu le este perceptibilă. Sau, în cel mai bun caz, ei prevăd reacțiile interlocutorilor lor după mecanismul acțiunii și al reacției. Motivațiile profunde, dorințele, pasiunile, toate aceste subtilități care sunt întotdeauna legate deopotrivă de lumea noastră emoțională și de explicațiile pe care ni le dăm despre ea, toate acestea le scapă. De fapt, ei nu prea fac efortul de-a se interesa de ele, deoarece, pentru ei, nu există alt punct de vedere pertinent decât al lor.

Ca urmare a stângăciei și a brutalității lor, *aliens*, indiferent că sunt străini sau extratereștri, se dovedesc a nu fi deloc în largul lor în lumea noastră relațională de astăzi, complexă și sofisticată.

Persoanele hiperempatice, care adoptă punctul de vedere al celuilalt până la a-l uita pe al lor, se situează la polul opus.

În primul rând, anumite persoane care nu se plac, care nu se respectă, care au foarte puțină stimă de sine ajung în chip cât se poate de firesc să creadă că tot ce gândește celălalt este neapărat mai corect, mai pertinent, mai interesant decât tot ce ar putea gândi ele însele. Dar, tot reprezentându-și lumea celorlalți, aceste persoane nu își mai reprezintă propria lor lume. Tot identificându-se

cu ceilalți, ele pierd posibilitatea de-a avea un punct de vedere care să le fie propriu. În realitate, persoanele hiperempatice nu știu ce gândesc și nici ce simt, deoarece pur și simplu nu sunt interesate de acest lucru[3].

De îndată ce nu se mai află în fața unui individ cu care pot intra în empatie, sau imediat ce se pomenesc singure, ele sunt confruntate cu vidul. Cum persoanele hiperempatice au sentimentul că în ele nu există nimic, că viața e în afara lor, sunt pândite de depersonalizare și depresie de îndată ce nimic și nimeni nu le mai mobilizează atenția. Ele se apără adesea prin crearea unor strategii defensive, cum ar fi anumite conduite de adicție sau anumite comportamente de autoagresiune: consumul de produse toxice, bulimia, frenezia sexuală, demonul jocului, febra cumpărăturilor, furtul din magazine, sportul intensiv, durerea autoprovocată permit reapariția pentru o clipă a sentimentului de-a exista.

Dar, în ansamblu, când sunt într-un anturaj potrivit, hiperempaticii sunt jovialii și comunicativi, fiindcă aceasta e felul în care te faci acceptat de ceilalți.

Leonard Zelig, eroul lui Woody Allen[4], reprezintă un splendid exemplu de hiperempatie. La începutul secolului XX, micul Leonard, martirizat de părinți și chinuit de antisemiți, și-a dezvoltat un minunat talent mimetic cu ajutorul căruia evită respingerea și agresivitatea: e republican cu republicanii și democrat cu democrații, gangster cu gangsterii, dar e totodată în stare să devină un trompetist negru, un chinez mai adevărat decât unul de baștină sau să ia o sută de kilograme în câteva minute în prezența persoanelor obeze.

La spitalul de psihiatrie unde e dus în cele din urmă, el se prezintă drept un psihiatru foarte acceptabil, și Mia

Farrow, alias doctorița Eudora Fletcher, care e pasionată de cazul lui, va trebui să dea dovadă de multă istețime pentru a reuși să-l vindece pe faimosul „cameleon psihic". Medicul și pacientul său de-acum celebru se îndrăgostesc unul de celălalt, dar din cauza tapajului făcut în jurul viitoarei lor căsătorii, trecutul îl prinde din urmă pe Zelig, care se îmbolnăvește din nou și dispare. Filmul o urmărește pe doctorița Fletcher în căutarea lui Zelig, pe care îl va regăsi în cele din urmă îmbrăcat într-o cămașă brună, alături de Adolf Hitler...

Nu numai doctorița Fletcher se lasă prinsă în capcană de către persoanele hiperempatice: dat fiind că se străduiesc să fie pentru interlocutorul lor complementul desăvârșit, ele constituie niște adevărate capcane de psihiatri. Cameleonii psihici, care nu știu cine anume sunt ei, devin în fața psihiatrului lor acel pacient ideal, întruchiparea însăși a teoriilor lor. Să le mulțumim pacienților hiperempatici, deoarece fără îndoială că lor le datorăm în mare parte faptul că beneficiem de atâtea teorii psihologice, susținute de tot atâția psihiatri convinși de validitatea lor!

Le fac cadouri dușmanilor mei

Dușmanii noștri, spre deosebire de hiperempatici, nu fac cadouri. Pe deasupra, contrar înstrăinaților și extratereștrilor, care evoluează în lumi paralele, care nu se încrucișează cu a noastră decât ocazional, dușmanii noștri nu ne slăbesc o clipă.

Ceea ce îi face să fie dușmanii noștri e faptul că percepția lor despre lume, credințele și valorile lor,

obiectivele pe care le urmăresc sunt incompatibile cu ale noastre[5]. Desigur, ne putem înțelege dușmanii, dar nu înseamnă că asta îi transformă în prieteni.

E la modă astăzi să se considere că, de îndată ce oamenii discută, sfârșesc prin a se înțelege și că, de îndată ce punctul de vedere al celuilalt este înțeles, dușmănia dispare. Într-un cuvânt, divergențele dintre indivizi, dintre comunități, dintre țări n-ar fi cauzate decât de unele insuficiențe de dialog și că nu ar exista vreun conflict care să nu se poată rezolva prin intermediul discuției, de îndată ce fiecare contribuie personal la ea și dă dovadă de bunăvoință. În această accepție, conceptul însuși de dușman ar dispărea, reducându-se la o simplă insuficiență de comunicare. Această viziune care alungă orice violență *a priori* este alimentată deopotrivă de ideea că toate punctele de vedere au aceeași valoare, că sunt la fel de respectabile, că nu există unele mai bune decât altele. Acest angelism duce deseori la impasuri... și la o exacerbare a violenței.

Jean-Claude și Zoé au închiriat de un an un mic apartament în arondismentul 15 al Parisului. Sunt un cuplu tânăr și drăguț, discret, care nu îi inundă pe vecini cu decibeli și dă bună-ziua pe scară. Atunci, de ce vecinul lor de deasupra îi tiranizează? De ce le face viața un infern? A început prin a pune foarte tare televizorul, apoi bocăne noaptea în podea, care este și plafonul lui Jean-Claude și al lui Zoé. Mută mobilele, sare coarda, dansează step? Jean-Claude și Zoé se tot întreabă, îndurând, sperând că balamucul ăsta se va sfârși de la sine într-o bună zi.

Dar nu se sfârșește, ba mai rău: întru câtva în felul celor zece plăgi cu care Iehova îi gratifică în Biblie pe

egipteni pentru a-i sili să le redea libertatea, cuplul suportă „duhoarea" cauzată de un obiect nedefinit și mirositor găsit la gura unei conducte de ventilație, „inundațiile" provocate de o mașină de spălat vase dereglată, „bezna" produsă de o misterioasă pană de curent și „spargerea pivniței" de către niște hoți necunoscuți.

Jean-Claude și Zoé sunt tineri, inocenți și timizi. Cum necazurile lor durează, iar Jean-Claude este chinuit de psoriazis și Zoé face crize de spasmofilie, cum nu îndrăznesc să-și abordeze vecinul, Jean-Claude se hotărăște să participe la un grup de afirmare de sine unde e învățat cum trebuie să formuleze o critică. Bazându-se pe noile lui cunoștințe, el urcă să-și întâlnească vecinul irascibil și îi detaliază cele patru puncte ale unei critici regulamentare: în primul rând, amintește ce le face vecinul lor zi și noapte, în al doilea rând enumeră consecințele concrete ale acestor conduite asupra soției sale și asupra lui, în al treilea rând detaliază ceea ce el și Zoé simt în general și despre vecinul lor în particular, în al patrulea rând îl întreabă pe vecinul său ce soluții ar putea oferi pentru a remedia această stare de fapt.

Vecinul ascultă, spune că nu are nimic de spus, după care închide ușa. La puțin timp după aceea, pisica lui Zoé, Polka, este găsită moartă, otrăvită. Din nou, Jean-Claude urcă pe metereze, evidențiindu-și bunăvoința, dorința de-a găsi soluții satisfăcătoare pentru ambele părți, dar nimic nu se rezolvă, ba chiar dimpotrivă.

Abia cu prilejul unei mici petreceri între locatarii clădirii cei doi înțeleg motivul ascuns al celor întâmplate: ceilalți vecini le dezvăluie că persecutorul lor voise să cumpere apartamentul în care locuiesc ei pentru fiica sa, dar proprietarul a preferat să îl închirieze. Cumplitul

domn pare totuși să nu-și fi pierdut de tot nădejdea de a-l convinge pe proprietar să i-l vândă...

Înțelegând că nici un argument nu va fi în măsură să elimine un conflict care nu este al lor, Jean-Claude și Zoé hotărăsc să se predea și îi promit vecinului lor să rezilieze contractul de închiriere și să se mute de îndată ce vor putea. Ostilitățile iau sfârșit... cel puțin, în ce îi privește pe ei.

Exemplul meu, care ilustrează faptul că dialogul nu aduce neapărat o soluție conflictelor, demonstrează oare suficient caracterul uneori ireductibil al noțiunii de dușman? Fără îndoială că nu, deoarece în cazul lui Jean-Claude și Zoé totul e bine când se sfârșește cu bine, și dacă există vreun dușman, el se dovedește a fi al altcuiva.

Să luăm cazul lui Lucas și al lui Patrick, care sunt cei mai buni prieteni de pe lume până când se îndrăgostesc amândoi de Claire și devin prin urmare niște dușmani desăvârșiți, deoarece e cât se poate de adevărat că dușmanii cei mai de temut se recrutează din rândul celor mai apropiați.

Ceea ce începe ca un joc evoluează spre tragedie. Dar ce este la urma urmei o tragedie, dacă nu un conflict între cei apropiați[6], cu atât mai intens cu cât vor fi fost mai apropiați[7]? Îndrăgostiții noștri sunt toți trei la un curs pregătitor pentru facultate, ceea ce constituie o situație propice în mod firesc rivalității. Dar totul este exacerbat până la a-i duce la câteva josnicii: cursuri furate, calomnii și minciuni sfruntate. Claire, care până atunci apreciază faptul de-a se simți obiectul tuturor acestor dorințe, pune în sfârșit capăt competiției desemnându-l pe învingător, în cazul de față Patrick. Lucas, intrat într-o

stare jalnică, ratează concursul și pleacă în provincie. Cât despre Claie și Patrick, fără îndoială contaminați de ura ce se dezlănțuise, sfârșesc prin a se despărți după o vreme...

Aceasta este într-adevăr problema cu tragediile: ele sfârșesc rău și pentru toată lumea. Când aspirațiile sunt incompatibile, de îndată ce se dezlănțuie violența, deznodământul se dovedește întotdeauna fatal.

Doar dacă... Doar dacă unul dintre protagoniști nu se arată generos și dezinteresat și nu face un dar adecvat, care să dezamorseze ciclul violenței. Fiindcă a dărui este fără îndoială mijlocul cel mai eficient cu putință de-a pune capăt violenței, deoarece îl pune pe celălalt în obligația de-a deveni empatic și de-a se transforma în îndatorat. Să dai astfel nu înseamnă să ierți, nici să uiți, nici să întinzi celălalt obraz, ci să pui bazele unor relații echitabile, de la egal la egal.

Bineînțeles, acest procedeu nu funcționează de fiecare dată: pentru ca un dar să servească drept dezamorsare a violenței, e necesar ca el să fie făcut cu dragă inimă, în chip *cu adevărat* dezinteresat. Aceasta este o condiție indispensabilă pentru ca acela care îl primește să nu îl poată confunda cu un troc, ceea ce este tentat în mod firesc să facă. Contrar sistemului darului, nici trocul, nici relațiile comerciale nu necesită capacități empatice, deoarece nu trebuie decât să știi să-ți cunoști interesul lăsându-l pe celălalt să se ocupe de al său. Poți deci să faci troc și comerț cu dușmanii sau la fel de bine cu *aliens* și cu extratereștrii, fără a te înțelege cu ei și fără a pune capăt violenței.

În sfârșit, pentru ca darul să-și facă efectul, trebuie ca el să fie acceptat ca atare, ceea ce subînțelege un primi-

tor capabil de empatie, având simțul onoarei și preocuparea pentru *persona* sa. Iată de ce, fără îndoială, suntem departe de-a trăi într-o lume liniștită.

Seducția începe printr-o violență

Ce grozav e să faci pace cu dușmanii luându-i prin surprindere cu niște daruri! Când acest lucru funcționează, e ca o vrajă: violența e brusc abolită. Lumea devine tihnită, calmă, senină, plină de armonie și mulțumire.

Ce minune! Cu condiția ca totuși să nu dureze prea mult.

A fost odată o luare de ostatici. În august 1973, Jen Erik Olsson, abia evadat din închisoare, încearcă să comită un hold-up la Creditul suedez din Stockholm. Din nefericire pentru el, este localizat rapid de poliție. Atunci ia ostatici patru funcționari și se retrage cu ei în bancă. Olsson obține în scurt timp un prim succes: colegul său de celulă, Clark Olofsson, este eliberat și autorizat să i se alăture.

Luarea de ostatici va dura șase zile. Șase zile pe parcursul cărora mediile vor relata niște declarații cât se poate de ciudate de-ale ostaticilor: „Avem deplină încredere în cei doi bandiți, deoarece acești hoți ne protejează de poliție", vor spune aceștia. Au vorbit cu un revolver la tâmplă? Nici vorbă! În final, ostaticii vor interveni între răpitorii lor și forțele de ordine, apoi, vor refuza să depună mărturie împotriva acestora la proces, vor contribui la apărarea lor și îi vor vizita la închisoare. Una dintre victime, îndrăgostită de Jen Erik Olsson, va sfârși chiar prin a se mărita cu el[8]...

Sub efectul unei primejdii vitale, victima încetează să mai perceapă situația din propriul ei punct de vedere, lucru care se poate înțelege, acest punct de vedere fiind insuportabil din moment ce o silește să se confrunte cu ideea de-a fi torturată sau omorâtă. Deposedată de punctul ei de vedere, victima poate lesne cădea într-o stare de siderație, de prostrație, ceea ce se constată foarte des în acest fel de împrejurări.

Natura având oroare de vid, unul dintre mijloacele posibile de-a remedia devastarea interioară cu care ești confruntat e să te lași subjugat de persoana răpitorului. Fiindcă, la urma urmei, ce poate fi mai fascinant, mai încântător decât un răpitor?

Din moment ce ești răpit, ești gata să adopți singurul punct de vedere care merită: cel al răpitorilor tăi. Pentru aceasta, e suficient ca aceștia să-și dea osteneala să prezinte un punct de vedere cât de cât coerent și verosimil, care i se pare atunci victimei mai bun decât nimic. Dacă răpitorul pune și ceva suflet, își expune felul în care vede el lucrurile, își pledează cauza, într-un cuvânt dacă, după ce te-a răpit, iese cât de cât din starea lui de alien, se poate instaura sindromul Stockholm.

După convertirea sa, victima păstrează uneori multă vreme noul mod de-a privi lucrurile: în unele cazuri, ea persistă timp de mai mulți ani de la situația traumatică să apere valorile foștilor ei răpitori[9], de exemplu arătându-se critică față de poliție, care și-a dovedit ineficacitatea, și față de societate, nedreaptă și aflată prin însuși acest fapt la originea oricărei delincvențe.

Sindromul Stockholm s-ar fi putut numi sindromul Sabinelor, ceea ce ar fi fost fără îndoială mai nimerit, deoarece evenimentul datează din epoca întemeierii

Romei, în jurul secolului VIII î.e.n. Dat fiind că primii romani duceau lipsă de femei, Romulus a avut ideea de-a le răpi pe cele ale sabinilor, drept pentru care organizează niște jocuri la scară mare, unde sunt invitați aceștia din urmă împreună cu familiile. La semnalul convenit, romanii răpesc un grup de sabine, în care se găseau de preferință cele tinere și frumoase.

Evident, la început, sabinele nu sunt cu adevărat încântate, dar Romulus și romanii, tot vorbindu-le ademenitor și purtându-se frumos cu ele, reușesc să le potolească mânia și chiar, poate, să le facă să se întoarcă împotriva taților și a fraților lor care nu fuseseră în stare să le apere. Așa se face că sabinele, răpite, devin soțiile iubitoare ale romanilor[10].

Femeile rele nu sunt chiar atât de greu de îmblânzit[11]. Era odată la Padova o tânără femeie pe nume Katharina, care era pe cât de insuportabilă, pe atât de încăpățânată. În timp ce blânda ei soră Bianca era curtată de o mulțime de gentilomi, nimeni nu voia să riște să se apropie de Katharina. Dar cum ea era sora mai mare, tatăl ei Baptista nu îngăduia nimănui să se căsătorească cu Bianca, atâta vreme cât Katharina nu se va mărita.

Și cum Petruccio, gentilom din Verona, sosește la Padova cu un singur țel în minte și anume să se însoare cu o femeie bogată, îi este prezentată la iuțeală scorpia. O inimă neînfricată poate orice, își zise el, și acceptă pariul constând în a o seduce pe frumoasa, dar îndrăcita tânără. Câteva zile mai târziu, Petruccio se însoară așadar cu Katharina și, fără a mai pierde timpul, o duce la Verona. Acolo o împiedică, printre altele, să mănânce, să doarmă și să se îmbrace cum trebuie.

Într-un cuvânt, el practică ceea ce astăzi s-ar numi o spălare a creierului în toată regula, dezrădăcinând-o, deposedând-o de punctele ei de reper obișnuite și fiind deopotrivă în permanență lângă ea și atent cu ea. Începând de atunci, cu cuirasa distrusă, Katharina e transformată: complet supusă soțului ei, ea ajunge chiar să repete, la cererea lui, tot soiul de inepții. Cuplul se întoarce la Padova și după ce a pariat cu Lucentio și Hortensio că soția lui e cea mai supusă, Petruccio câștigă pariul cu brio.

Bineînțeles, cu scorpia lui Shakespeare, suntem în secolul al XVI-lea. Ceea ce era deja scandalos la acea vreme nu ar mai fi deloc tolerabil astăzi. În sfârșit, să spunem că ar trebui mai multă blândețe, mai mult sentiment. Dar nu prea mult: Ricki, eroul filmului lui Pedro Almodovar *Leagă-mă*, care vrea să fie iubit de Marina, o actriță porno cu care s-a culcat o noapte, o răpește și o sechestrează în propriul lui apartament[12]. Împotriva oricărei așteptări, Marina, aidoma unei sabine, se lasă sedusă de atâta patimă. Trebuie spus că Ricki, care e mai degrabă nebun și care de altfel iese dintr-un spital de psihiatrie, e înduioșător în stângăcia lui de-a se face iubit. Doar dacă, bineînțeles, nu este de fapt chiar atât de stângaci și știe mai multe despre mecanismele intime ale seducției decât destule persoane mai cu capul pe umeri...

Căci, în ce constă seducția? E faptul de-a fi abătut de la tine însuți, apoi recentrat pe altceva care seduce. Uneori, suntem atât de avizi să uităm de noi înșine încât o nimica toată e de ajuns ca să ne seducă. În majoritatea timpului însă suntem mult prea ocupați de noi înșine, ca să ne lăsăm vrăjiți, astfel încât trebuie să fim constrânși ca să ni se capteze atenția. Dacă e să dăm crezare clișeelor, femeile recurg la magie, la vrăjitorie, se folosesc de

farmecele lor, vrăjesc, își aplică momelile ca să amețească, să atragă, să fascineze, să convingă și, în definitiv, să instaureze un ascendent, să lege, să-și aducă prada la cheremul lor. Cât despre bărbați, după aceleași clișee, ei fac paradă, fac pe grozavii pentru a capta atenția, pentru a o obliga pe femeie să îi ia în seamă. Apoi își înmulțesc asalturile, își asediază Dulcineea, își declară patima, dorința, până ce cucerirea lor, captivată, cedează și se predă.

A te lăsa sedus constă în inversul abandonului. Atunci ești gata să te lași capturat. Și ne face atâta plăcere să uităm de noi, să fim seduși, vrăjiți, captivați de un altul, încât îi iertăm cu dragă inimă seducătorului sau seducătoarei faptul de-a ne fi constrâns.

Există o pasăre, ce trăiește în Australia, pe nume „grădinarul satinat", sau *Ptilonorhynchus violaceus*. Primăvara, pentru a o seduce pe femelă, grădinarul satinat își face un penaj frumos de un negru-albăstrui, în timp ce femela, care nu trebuie, în ce o privește, să seducă, ci să fie sedusă, se poate mulțumi cu penajul ei obișnuit, de un verde-oliv destul de șters. Dar la ce bun să fii frumos, dacă nu e nimeni care să te admire? Pasărea noastră își construiește așadar un fel de scenă de teatru, făcută din rămurele colorate, ca și un decor pe care îl vopsește cu ajutorul unor gogoloașe vegetale umezite cu salivă și cu fructe strivite. El mai aranjează în fața acestei scene un fel de lojă făcută din doi pereți de rămurele, în care femela poate să stea pentru a asista la spectacol în deplină siguranță. Femelele vin să asiste la spectacolul său, una câte una, dar la drept vorbind nu numai la al său, ci au tendința de-a arunca o privire tuturor spectacolelor înainte de-a se hotărî. Dat fiind că există concurență,

trebuie ca masculul să-și dea osteneala și grădinarul satinat nu se cruță deloc. De îndată ce o femelă se instalează în loja lui, grădinarul nostru se dedă paradei sale sexuale, pe care am putea-o analiza ca pe un șir de gânguriturі variate, de plecăciuni și dansuri, de priviri directe, apoi, deseori, de un simulacru de luptă, pentru a arăta tot ce poate. Anumiți masculi, seducători înzestrați, pot copula cu numeroase femele, chiar și de 25 de ori pe anotimp, în timp ce alții au tendința de-a se da bătuți.

Să revenim însă la Vanessa, care are probleme cu grădinarul satinat. Nimeni nu a încercat vreodată să vă seducă? am întrebat-o eu. Nu, nimeni. În fine, ba da, totuși: a fost Cédric, nu cu mult în urmă. Are o mașinuță sport, își dă aere, se fudulește cu hainele lui foarte moderne, a dus-o în localuri la modă. Dar cu cât se străduiește mai mult, cu atât Vanessa e mai enervată. Nu o să se lase ea păcălită de asemenea artificii jalnice!

Atunci, ce ați vrea să facă? am întrebat-o eu. Nu să vă constrângă, bineînțeles... Dar, poate, să vă aducă flori, să vă cânte ceva, să vă scrie poeme, să vă cânte la balalaică sub fereastră, să joace o partidă de tenis sub ochii dumneavoastră, pentru ca în acest fel să începeți să vă gândiți mai mult la el decât la dumneavoastră? Ba nu, Cédric nu poate face nimic ca să o seducă pe Vanessa, care refuză să se lase capturată. Deoarece Vanessa, care nu prea are încredere în ea însăși, se teme prea mult să se piardă în jocul ăsta. În loc să se abandoneze, ea își petrece timpul încercând să controleze totul. Și dacă există două lucruri care să fie antinomice, acestea sunt controlul de sine și faptul de-a te lăsa sedus. Ferindu-se de seducție, care te obligă să te abandonezi, Vanessa se

refugiază în singura formă de comunicare ce i se pare lipsită de pericol, și anume comunicarea empatică.

Oricum, îmi mărturisește Vanessa, jocurile astea amărâte de-a seducția nu mă interesează, fiindcă ce vreau eu este să întâlnesc dragostea. Ah, dragostea, ce subiect! Răbdare însă, fiindcă vom examina în curând și subiectul dragostei și toate aspectele care decurg din el.

Seducția și empatia sunt două moduri de comunicare ireductibile

Totul pune în opoziție seducția și empatia: în timp ce empatia permite înțelegerea emoțiilor și a punctelor de vedere ale celuilalt, dă acces la intimitatea lui, conferă sentimentul unei împărtășiri, permite daruri care îndatorează, seducția este, dimpotrivă, o violență neîmpărtășită, care răspunde legii „totul sau nimic", care nu funcționează decât în prezent.

În cazul empatiei, găsim ceea ce vechii greci numesc *philia*, adică prietenia tandră, fără posesivitate, necondiționată[14], care se presupune că există între mamă și copil. Mai găsim și ceea ce ei numesc *agape*, iar romanii numesc *caritas*, pe care noi l-am tradus prin caritate. Este vorba de un sentiment de bunăvoință, de solicitudine, de curtoazie, o dragoste altruistă și dezinteresată, cea pe care un bărbat se presupune că o simte pentru fratele lui. *Philia*, ca și *agape*, se lipsesc de motivație: faptul de a-l înțelege pe altul e suficient pentru a resimți sentimente pozitive față de el.

Da, dar unde e pasiunea în toate acestea? Și dorința, și sexul? Demersul empatic nu se potrivește cu ele, așa

încât trebuie căutate la cealaltă formă de comunicare care este seducția. Contrar empatiei, aceasta nu datorează mare lucru psihologiei. La drept vorbind, cum intelectul pare să conteze atât de puțin în această stare de vrajă, e mare ispita de-a vedea în ea un mecanism de alt ordin, care ar face apel la o altă parte a creierului, mai întunecată, mai primitivă, dar care generează atâta plăcere când pune stăpânire pe noi.

Să ne amintim că noi, *Homo sapiens*, avem la bază trei creiere, și nu unul singur: după celebra teorie a lui Paul MacLean, din 1970, pe primul îl avem în comun cu peștii și reptilele, pe al doilea, cu mamiferele zise inferioare și pe al treilea cu primatele[15].

Aceste trei părți ale creierului diferă radical una de cealaltă, atât prin chimia, cât și prin structura lor, și corespund fiecare unei logici diferite, unei forme de inteligență distinctă[16]. Bineînțeles, aceste creiere sunt interconectate, dar fiecare operează mai mult sau mai puțin independent de celelalte două, și nu de puține ori se întâmplă să nu se armonizeze, ceea ce duce la multe complicații.

Creierul reptilian, situat la baza creierului, este cel mai primitiv; el are o funcționare rigidă, automată și ritualizată, fără posibilitatea de învățare. În anumite privințe, această funcționare e mai potrivită, de exemplu, la controlul inimii, al respirației și al altor funcții de bază, și deopotrivă pentru a sprijini, în momente mai mult sau mai puțin bine alese, mecanica elementară a reproducerii speciei.

Creierul paleomamalian, sau sistemul limbic, aflat în poziție centrală, permite emoțiile și este punctul de trecere obligatoriu al proceselor de memorizare și de învă-

țare. El este cel prin care simțim frica, furia, durerea, ca și plăcerea și bucuria. Acesta este creierul care conferă o tonalitate afectivă amintirilor, care ne îngăduie să le memorizăm și apoi să le regăsim și să le avem la dispoziție.

Să considerăm ca pe o metaforă ispititoare ideea că asocierea acestor două creiere guvernează forma de comunicare care este seducția[17]. Această parte primitivă a creierului ar fi cea care recunoaște anumite semnale declanșatoare ale comportamentelor sexuale sau de apărare pornind de la câteva caracteristici de bază: acest creier nu e greu de păcălit[18]...

Cât despre al treilea creier, zis neomamalian sau neocortex, constituit din circumvoluțiunile cerebrale de la suprafața creierului, el reprezintă două treimi din greutatea creierului omenesc. E într-adevăr nevoie de această proporție pentru ca, printre altele, să stăpânim limbajul, să creăm tot felul de scenarii și de concepte care ne îngăduie să ne reprezentăm lumea și să acționăm asupra ei. Neocortexul este cel capabil să elaboreze o lume imaginară și conceptuală complexă, sofisticată și nuanțată, să conceapă sentimente, puncte de vedere, idei, credințe care pot fi împărtășite cu ceilalți prin intermediul empatiei.

Ar fi totuși simplificator, ca să nu spunem eronat, să cantonăm seducția, dorința și sexualitatea în creierele arhaice și să facem din neocortex un înger. Când seducem, nu ezităm să ne folosim de toate mijloacele, inclusiv de cele mai rele: strategiile complexe și elaborate sunt bine venite, după cum se va vedea mai încolo. Ar trebui să ne gândim la părțile cele mai arhaice ale creierului mai mult ca jucând un rol de „motivator“ și totul se petrece ca și cum neocortexul s-ar pune întru câtva la dispoziția lor.

A stabili o relație empatică înseamnă deci a fi apt să distingi ceea ce ține de tine însuți și ce nu, să recunoști în celălalt un semen, o persoană capabilă să simtă emoții și sentimente comparabile cu ale tale, cineva care, la rândul său, construiește reprezentări ale lumii, nu neapărat identice cu ale tale, dar de același ordin, și asupra cărora ești capabil să acționezi. „Dacă aș fi în locul lui, aș simți asta, mi-aș spune asta, aș vedea lucrurile așa. Dacă vreau să influențez ceea ce simte, gândește și își imaginează, iată ce trebuie să fac."

Acest proces mental se referă preponderent la Homo sapiens și, la o scară mai mică, la verii săi, primatele. Dar nu înseamnă că, dacă suntem capabili de un lucru trebuie să ne limităm la el. Animalele și noi înșine dispunem de alte mijloace pentru a înțelege realitatea, desigur, mai primitive, bazate nu pe un proces de reprezentare, ci pe un mecanism de identificare, care au uneori avantajele lor. Ele permit nu doar o reprezentare, ci și o percepție imediată, neverbală, nementalizată, a obiectului: el este noi și noi suntem el. Aceasta ne trimite la acea perioadă a vieții, care merge de la naștere până la trei luni, când sugarul nu diferențiază încă limpede interiorul de exterior și sinele de nesine[19]. Și așa cum se întâmplă cu toate procesele arhaice, ne oferă o plăcere nespusă.

Aceasta este problema Vanessei: căutând o relație de înțelegere reciprocă, ea dă întâietate neocortexului care, datorită unui proces complex de mentalizare, îi îngăduie să-și reprezinte sentimentele și gândurile celuilalt. Prin acest fapt, ea manifestă desigur un nivel înalt de sofisticare mentală, dar acest refuz de-a lăsa locul liber unor modalități mai arhaice o împiedică să se lase amăgită, să farmece și să fie fermecată. Ce păcat...

Seducția este o captură

Mai putem apropia seducția de un alt sistem de gândire, și acesta arhaic, și anume gândirea magică. Pentru magicienii care nu prea ne mai îngăduim să fim, lucrurile sunt strâns legate, nu separate, și să acționezi asupra unei părți înseamnă să acționezi asupra întregului. De exemplu, dacă stabilesc o legătură între vecinul meu și o păpușă din cârpe, când voi înfige niște ace în păpușă, acest lucru ar trebui să îl afecteze pe vecinul meu.

Situația hipnotică constituie un alt exemplu al acestui mod de sesizare a realității. Mijloacele care duc la transa hipnotică sunt bine cunoscute: imobilitatea fizică atenuează centrarea noastră pe noi înșine. Concentrarea asupra unor stimuli senzoriali repetitivi și ritmici, a unor mirosuri, sunete, atingeri, imagini ne împiedică să rămânem centrați pe individualitatea noastră. Atunci suntem gata să ne lăsăm capturați de un element care nu este noi și să devenim el.

Multe animale pot fi hipnotizate destul de ușor: pentru a hipnotiza o găină, de exemplu, e de ajuns să tragi o linie pe pământ, să imobilizezi pasărea și să o pui în așa fel încât să vadă linia pe lungime. Atunci poți să îi dai drumul, și pasărea va rămâne nemișcată, în contemplație în fața unei simple linii[20].

Particularitatea procesului hipnotic constă în faptul că, o dată ce sunt abolite frontierele dintre noi și obiectul asupra căruia ne-am focalizat, nu mai reușim să restabilim spontan respectivele frontiere. La drept vorbind, poate că nici nu ținem prea mult să o facem și, identificați cu obiectul atenției noastre, ne place să rămânem capturați de el.

De fapt, pentru hipnoză nu este neapărat nevoie de un hipnotizator: un foc care arde în cămin, apa unui pârâu sau a unui râu ne captivează atenția și ne imobilizează. Încetăm să mai fim noi înșine și devenim acest foc, aceste flăcări, această apă. O muzică, mai ales dacă melodia este repetitivă, poate pune stăpânire pe noi în același fel. Uităm de noi, suntem transportați, suntem muzica. Apoi ceva — o atenționare, un eveniment exterior — rupe vraja, ne scuturăm și redevenim noi înșine.

Când cădem sub puterea vrăjii, avem sentimentul de-a ne combina, de-a forma un tot cu lumea. Nimic nu ne poate bucura mai mult decât acest abandon, această renunțare la noi înșine: suntem acest foc, această cascadă, această muzică, această mulțime, această persoană fascinantă. Avem o cunoaștere imediată, intuitivă, nedistanțată despre toate acestea. Nu mai trebuie să ne mulțumim cu sentimentele și gândurile noastre înguste, ci gândim și simțim altceva, care nu mai e același lucru cu noi. Pentru un timp, ieșim din singurătatea noastră, îi abolim limitările, creăm din nou unitatea lumii, suntem iarăși una cu ea: ce bucurie! Atâta vreme cât suntem, nu cerem decât asta: să ne lăsăm capturați, fermecați, vrăjiți.

Hipnoza e pretutindeni și ne place la nebunie acest lucru! Dar termenul de hipnoză, care se referă la somn, este foarte prost ales, deoarece corespunde unui mod specific de cunoaștere a lumii care necesită să fii pe deplin treaz. Fără îndoială că ar fi mai potrivit să vorbim de relația de captură: *captivare* înseamnă a prinde, a lua în posesie, a lega cu forța.

Și decât să vorbim de hipnoză, de ce să nu folosim mai curând pur și simplu termenul de seducție? Hipno-

tizatorul nu face nimic altceva decât să ne seducă, la urma urmei: el ne face să ne focalizăm atenția asupra unui obiect care servește drept momeală și să desființăm frontierele dintre noi înșine și acest obiect. Amestecul de senzații, de gânduri îngăduie din acel moment ca sugestiile hipnotizatorului să fie tratate de către subiectul aflat sub hipnoză ca și cum ar fi propriile sale gânduri, fără nici o posibilitate de distanțare. Seducătorul funcționează la fel: el ne capturează atenția, ne desființează spiritul critic, ne face să dorim să ne contopim cu obiectul de seducție.

Dorim acest lucru atâta vreme cât participăm activ la propria noastră captură care, altfel, ar fi imposibilă. Ceea ce ne atrage irezistibil e faptul de-a regăsi aceste senzații oceanice care ne-au legănat pe durata vieții noastre intrauterine, apoi în brațele mamei. Obiectele, persoanele, situațiile care ne seduc sunt momelile, amăgirile de care ne servim ca să intrăm în rezonanță cu aceste senzații și emoții, elaborate mai târziu în sentimente, astfel încât ce contează pentru noi nu e ce anume ne seduce, ci însuși faptul de-a fi sedus. Ce contează momeala, totul e să simți vraja!

Anumite obiecte care ne captează atenția, anumite persoane care au funcția de momeală fără ca măcar să o știe sunt așa-zise fermecătoare. Altele farmecă într-un mod mai intenționat: spunem despre acestea că sunt seducătoare. În oricare dintre situații, iată-ne captivați, capturați, înghițiți de un sunet, de un miros, o mângâiere, un gest, de un ritm, o mișcare, o viziune sau o poveste. În oricare dintre aceste situații, ce fericire e să fim sub influența cuiva sau a ceva, să fim sustrași nouă înșine, pilotați de animalitatea noastră. Dar

trecerea de la o stare mentală sofisticată la alta, mai primitivă, necesită o violență, o constrângere. Această violență este uneori palpabilă, ca în cazul unei seducții nedorite, și uneori mai impalpabilă: în fața unei persoane care nu face, ca să ne placă, nimic altceva decât să existe, suntem cuprinși de o stare de grație, care ne răvășește, și încetăm brutal să o mai vedem cu ochii rațiunii, pentru a o percepe ca pe o momeală seducătoare.

Iată deci toate lucrurile de care Vanessa se lipsește, refuzând să-și abandoneze raționalitatea, chiar și pentru câteva momente. Ea greșește la urma urmei destul de mult, sub pretextul că este o tânără strălucită și învățată, nelăsându-se sedusă de aerele pe care și le dă prietenul ei și de mașinuța roșie, refuzând să-și îngăduie să-și piardă capul. Cécile, eroina filmului *Bimboland*[21], care e totuși și ea învățată, știe în ce o privește să-și recunoască slăbiciunile. Etnolog aflat în căutarea unui subiect pentru teza de doctorat, ea hotărăște să studieze datinile unui trib deosebit, Bimbo, alcătuit din tinere pariziene superficiale, care nu au, se pare, nimic în cap, dar au totul în picioare, și care nu par să trăiască decât pentru a seduce.

Ea va avea astfel prilejul de-a constata că seducția se supune unei anumite iscusințe, unor coduri precise, unei magii care ei îi lipsește și care se învață și se cultivă. Și va avea inteligența de-a accepta să profite de pe urma acestei științe arhaice și nebănuite, care nu se găsește în cărți, în orice caz nu în cele pe care le citește ea. Acest atu suplimentar îi va fi cât se poate de util pentru a-l seduce pe profesorul care îi conduce teza, Gérard Depardieu!

Seducția este o înșelătorie diabolică

Totuși, dacă te abandonezi astfel unor mecanisme mentale atât de primitive nu ajungi să te abrutizezi? Studioasa Cécile are dreptate să se înjosească imitând-o pe fermecătoarea, dar evaporata Aure Atika, alias Alex? Câștigă ea cu adevărat ceva regresând astfel? Și chiar dacă această seducție ar funcționa, nu ar fi clădită pe o minciună? Astfel încât, când minciuna aceasta ar fi în cele din urmă dezvăluită, iar persoanei pe care ai încercat să o seduci i s-au deschis brusc ochii, ea nu ar putea simți pentru noi decât dispreț și ne-ar părăsi.

Această idee, conform căreia abandonul raționalității te coboară la nivel de animal, te face să regresezi mai mult sau mai puțin la starea animală, ne vine de departe. Desigur, acceptăm astăzi mai ușor decât ieri faptul că nu suntem doar ființe omenești, ci și animale. Dacă acest lucru pare mai puțin dezonorant și mai puțin îngrijorător decât în urmă cu câteva secole, aceasta se datorește fără îndoială faptului că am devenit conștienți că, la urma urmei, nu este atât de greu să parcurgi drumul dus-întors între aceste două stări și că, poate, vine o vreme pentru fiecare lucru. Deoarece să devii animal permite să lași loc dorinței și autorizează plăcerea fizică intensă, ceea ce nu este deloc neglijabil.

Religiile iudeo-creștine nu privesc acest aspect la fel. Fără îndoială că iudeo-creștinii se tem, precum Vanessa, că, de îndată ce ai cedat o palmă de teren, încetezi să te mai agăți de raționalitatea ta și ești luat definitiv de val, posedat de animalitatea proprie.

Cuvântul însuși — seducție — evocă ideea de abatere de la calea cea dreaptă, de păcat și de corupție.

Seducătorul este, până în secolul XVII, cel care te face să cazi în greșeală și care nu poate fi altceva decât un demon. Latinescul *seducere* însemna „a duce deoparte", „a despărți", „a diviza"; *ducere* însemna „a trage la sine", a conduce, dar și a înșela; *subducere* avea sensul de a trage pe dedesubt, a sustrage, a fura, a submina temelia lucrurilor, a lua pe ascuns, a scoate pe furiș[22].

Jocurile sunt de altfel făcute de la primele pagini ale Bibliei. Cea dintâi scenă de seducție este cea a Evei, captivată de șarpe. Acesta din urmă o amăgește cu fructul oprit și Eva, apoi Adam, cedează ispitei. Când Iehova o întreabă pe Eva: „Ce ai făcut?", ea răspunde: „Șarpele m-a sedus. Am mâncat".

Este vorba de măr, bineînțeles. Știm cu toții ce a urmat: seducătorul, ca și victimele sale vor fi pedepsiți de Iehova. Șarpele va fi blestemat și va trebui să se târască pe burtă, în timp ce Adam și Eva își vor câștiga pâinea cu sudoarea frunții. Deoarece păcatul nu este doar al seducătorului. Cel sedus are de ales între a se lăsa învins de ispită sau a rezista. Seducător și sedus alcătuiesc un cuplu de complici, care nu pot face nimic unul fără celălalt.

Seducția, din punctul de vedere al Bibliei, se bazează pe o înșelătorie, și anume prezentarea unei momeli, a unei amăgeli. Seducătorul îl încearcă pe cel sedus, care e încântat să cedeze. Dar, ca să nu cedeze, mai trebuie să reușească să distingă amăgeala de lucrul real.

A priori, lucrurile par simple: ceea ce diferențiază adevărul lui Dumnezeu de amăgeala satanică e faptul că primul concept e plin, real, în timp ce amăgeala este prin definiție un concept gol, o pură aparență fără conținut adevărat. În teorie, adevărul lui Dumnezeu trebuie să se

impună ca o evidență. Dar cum să faci ca să nu confunzi autenticitatea cuvântului Domnului cu amăgeala oferită de Satan, care, se știe, este deosebit de viclean și perfid, iscusit în ce privește înșelătoria? Satan, sau Lucifer, cel mai frumos dintre îngeri, știe mai bine ca oricine cum să mascheze aparențele, să le înfrumusețeze, să le împodobească cu false virtuți.

Această distincție între amăgeala diabolică și adevărul lui Dumnezeu constituie o dificultate serioasă, aflată în centrul problematicii misticilor: într-adevăr, aceștia au o percepție a lui Dumnezeu imediată și intuitivă. Fermecați de Dumnezeu, seduși, cum pot fi ei siguri de autenticitatea acestor extaze? Oare nu e totul prea frumos ca să fie și adevărat? Cum să diferențiezi farmecul divin de șiretlicurile diabolice? Misticii creștini își pun mereu această întrebare: sunt ei oare vrăjiți de Dumnezeu sau de Diavol? Sfânta Tereza d'Avila precizează de exemplu că, dacă ideile par bune, dar simți „o neliniște căreia nu reușești să îi descoperi cauza..., mă întreb dacă asta nu înseamnă că un spirit îl simte pe un altul".[23] Distincția, după cum se vede, este subtilă, la limita nedeslușitului.

Înainte de toate trebuie să ne temem de vorbele frumoase, lingușitoare și fermecătoare. Vorba adevărată este cea în care cuvintele și înțelesul lor se potrivesc cu desăvârșire, în timp ce vorba înșelătoare e cea în care cuvintele sunt abătute de la înțelesul lor și în care auzim altceva decât se spune. În tradiția biblică, rectitudinea limbajului, esențială, este contrarul seducției. Lucifer se pricepe tocmai să pervertească limbajul, să se joace cu vorbele. Dar și aici, seducătorul nu ar putea face nimic fără ajutorul victimei sale, care, în loc să asculte ce i se spune

în realitate, nu aude decât ceea ce vrea ea să audă, preferând basmele adevărului pur, despuiat de artificii.

Pentru a deosebi adevărul de fals, dacă, așadar, nu ne putem încrede în auz, nu ne putem încrede nici în văz. Aparențele sunt vădit înșelătoare. Trebuie deci să ne ferim îndeosebi de imagini, care nu sunt altceva decât aparențe găunoase, lipsite de realitate. „Să nu-ți faci chip cioplit", aceasta este a doua poruncă biblică, reluată și dezvoltată mai amplu sau nu în diferitele religii monoteiste[24].

Această suspiciune față de imagini, față de vorbele frumoase trebuie oare pusă pe seama unei frici de-a fi înșelați, induși în eroare din pricină că nu am putea deosebi ficțiunea de realitate? Dar cine se înșală? Chiar și astăzi, când tehnica permite obținerea unor reproduceri din ce în ce mai fidele, nimeni nu se lasă păcălit. Realitatea materială continuă să poată fi deosebită cu ușurință, cel puțin deocamdată, de reprezentările sale în două sau trei dimensiuni.

De fapt, primejdia este mult mai pernicioasă și fără îndoială că asta îi îngrijorează pe evrei, creștini și musulmani: problema nu rezidă într-o improbabilă confuzie între realitate și ficțiune, ci în faptul că, în destule cazuri, preferăm ficțiunea realității, idolul lui Dumnezeu cel adevărat, amăgeala obiectului real.

Și e cât se poate de normal, la urma urmei: imaginile și vorbele frumoase sunt făcute special ca să ne placă, să ne seducă. Realitatea însă este adesea aspră, imperfectă, prea puțin potrivită cu așteptările noastre. Ne place atât de mult să ni se spună povești, avem atâta nevoie să le credem...

Să rezumăm: Satan, ca să ne seducă și să pună stăpânire pe noi, ne amăgește cu o momeală special concepută

pentru noi, care corespunde tocmai cu dorințele noastre cele mai mari. Caracterul diabolic al acestui fapt stă în ideea că târgul nu este cinstit: persoana sedusă dă, se dăruiește, dar nu primește nimic în schimb sau prea puțin. Încheierea unui pact cu Diavolul se termină întotdeauna în detrimentul persoanei seduse.

Astfel, de exemplu, doctorul Faust se vede păcălit: ce reprezintă douăzeci și patru de ani de plăceri dacă trebuie plătiți cu osânda veșnică? Dar Diavolul se mulțumește la urma urmei să oglindească dorințele doctorului Faust: amăgeala diabolică nu este decât o formă de oglindire, a cărei atracție nu e alimentată decât de dorințele celui sedus.

Așadar, lucrul de care trebuie să ne temem îl reprezintă dorințele noastre. Deoarece a dori înseamnă a te expune deja ispitelor diabolice, a risca să fii amăgit, sedus și abătut de la calea cea dreaptă.

Este deci ușor de înțeles că Iehova i-a pedepsit cel mai mult pe cei seduși, Adam și Eva, care nu voiau decât să cedeze ispitei. De atunci încoace, povestea alungării din Rai se scrie altfel: e cea a unui cuplu drăguț și cuminte menit să se plictisească pe vecie într-un paradis terestru cam prea primitor, în care nu se petrece mare lucru. Ei sunt răsfățați și au tot ce doresc înainte chiar de-a dori. Totul nu este deci decât uniformitate și plictis, fără ca nimic deosebit să se întâmple. Un lucru, unul singur, este interzis. Și cum ar putea să nu dorească singurul lucru la care nu pot ajunge, cum ar putea să nu fie fascinați, vrăjiți, seduși de acest lucru, să nu se mai gândească decât la el? Se poate presupune că Adam și Eva fantasmează ceva vreme la ce anume ar putea fi lucrul respectiv. Acesta, incognoscibil, inaccesibil, le rămâne străin și este

așadar fascinant. Ce decepție, fără îndoială, o dată ce îl obțin, luând cunoștință de el; atunci însă este prea târziu. Amăgeala nu apare ca atare decât o dată ce și-a făcut efectul. Tocmai asta este cunoașterea despre care e vorba.

Seducem printr-o amăgeală

Pentru masculul fluturelui *Eumenis semele*, o femelă este un obiect de culoare foarte închisă și care zboară la întâmplare. Orice obiect închis la culoare care se apropie de el și căruia i se imprimă o mișcare oscilantă îl va face să reacționeze la fel cum ar face-o dacă ar fi vorba despre o femelă adevărată. Cât despre ghidrin, acesta este un pește mic; în anotimpul împerecherii, gâtul și jumătatea inferioară a corpului i se colorează în roșu, astfel încât un ghidrin mascul va ataca orice obiect cu aceste caracteristici, chiar dacă forma lui nu amintește decât de departe un pește.

Ce este o momeală bună? Nu doar Diavolul o știe. Momeala este un mesaj destinat persoanei sau animalului de capturat, menit să îi reflecte dorințele, un artificiu prea frumos ca să fie adevărat. Cel sedus, care ține să fie sedus pentru a-și împlini dorințele, are mare grijă să nu demaște această momeală: nu trebuie ca vraja să fie ucisă. Dimpotrivă, el nu se teme să se lase prins în capcana unei momeli excesive, hiperrealiste care, exagerând trăsăturile semnificative, pare mai adevărată decât realul.

Ca să prindă un păstrăv, pescarul nu va șovăi să folosească o lingură de metal care, rotindu-se în apă, va străluci mai intens decât minusculele prăzi ce constituie

hrana acestui pește. Sau, la fel de bine, el va putea să pescuiască bibanul cu o undiță cu momeală constituită dintr-un pește de aluminiu, agitând momeala metalică de sus în jos, urcând-o și coborând-o, până ce bibanul înghite cârligul, ceea ce se întâmplă întotdeauna.

Omul poate fi și el pescuit cu momeală. O femeie, ca să seducă un bărbat, își va alcătui o momeală bună evidențiindu-și până la exces pieptul, zvelțețea taliei și rotunjimea șoldurilor. Ea nu va șovăi să-și alungească artificial silueta cocoțându-se pe tocuri înalte, își va evidenția ochii și gura prin machiaj. Același machiaj va servi la ștergerea micilor defecte care le-ar putea aminti prăzilor calitatea ei de persoană umană, imperfectă și muritoare. Ce momeli frumoase! Iat-o de acum mai femeie decât una adevărată și, o dată ce și-a pus momeala la punct, nu îi mai rămâne decât să o agite...

Cum o momeală nu funcționează decât în măsura în care cel momit o dorește, trebuie deci ca în fața lui să fie agitată momeala potrivită cu aspirațiile sale. Dar cum să recunoști momeala care trebuie? Se poate utiliza, așa cum fac cei care agață femei, mereu aceeași tehnică, în speranța că momeala își va găsi în cele din urmă prada. Dar ce metodă jalnică e să seduci pe oricine, la nimereală, și să fii, la urma urmei, mai mult ales decât să alegi!

Seducerea celor care fac efortul de-a ne seduce este mai puțin riscantă, deoarece ei sunt deja interesați de noi, și mai satisfăcătoare. Cu toate acestea, trebuie ca unul dintre ei să facă primul pas. Prin urmare, pentru a elabora o momeală bună, croită pe măsura prăzii, cel mai indicat este fără îndoială să observi prada și să afli cât mai multe despre preferințele, obiceiurile și, mai ales, despre dorințele sale. Seducătorul observă că persoanei

pe care vrea să o seducă îi place cutare sau cutare lucru? Atunci își creează momeala în mod adecvat. Când încearcă să o seducă pe doamna de Tourvel, care e credincioasă și are un suflet bun, vicontele de Valmont, din *Legături primejdioase*, se străduiește să se prefacă întru totul asemănător cu ea.

Dar nu trebuie să fiu pervers ca Valmont ca să mă apuc să devorez un teanc de cărți de egiptologie dacă observ că delicioasa Huguette e pasionată de acest subiect. Ca să îi fiu pe plac, mă interesez de ceea ce o interesează, bineînțeles. Și tot ceea ce o interesează mă interesează și pe mine, în orice caz atâta vreme cât durează interesul meu pentru Huguette.

Comunicare la modul seductiv	**Comunicare la modul empatic**
Seducătorul creează o momeală fascinantă. Cel sedus îl aureolează cu dorințele sale. Comunicare utilizând violență, dorință, sexualitate. Comunicare ludică, aducând plăcere. Caracter imediat.	Reprezentarea emoțiilor și punctelor de vedere ale celuilalt. Comunicare utilizând darul, prietenia, reciprocitatea în schimburile interumane. Comunicare la modul serios. Legături durabile.

Recapitulare a principalelor caracteristici ale modurilor de comunicare bazate pe seducție și pe empatie.

Perverșii seduc, dar sunt de compătimit

Dar dacă a seduce constă în a-l violenta pe celălalt pentru a-l distrage de la sine însuși și a-l centra pe momeala pe care i-o dăm să o vadă, atunci seducția nu se

reduce la ipocrizie? Fiindcă unde sunt în acest caz sentimentele autentice? Să te arăți seducător ar însemna să devii un manipulator ticălos, gata de orice pentru a-ți satisface interesele, lipsit de sentiment și de respect pentru ceea ce simte celălalt. Cu alte cuvinte, seducția, dacă nu e diabolică, nu e oare de natură fundamental perversă?

Ce ispititor e să vezi lucrurile așa: Lucifer, maestrul momelilor, simțind că își pierde puterile, s-a umanizat, probabil, în miriade de perverși manipulatori. În consecință, seducția nu ar mai fi de resortul preotului sau al rabinului, depășiți de evenimente, ci al psihiatrului. A seduce și a fi sedus nu ar mai fi niște păcate morale, ci niște semne de deranjament mintal.

Ce idee! E ca și cum ai învinovăți apa că te udă. Seducția nu este altceva decât o formă de comunicare, la fel ca empatia, chiar dacă în cazul ei este vorba de ceva mai primitiv. Și, ca formă de comunicare, ea nu e nici bună, nici rea; totul depinde de scopul urmărit.

Dacă avem tendința de-a confunda seducția cu perversiunea, aceasta se datorește fără îndoială faptului că perverșii, care nu prea au de a face cu empatia și la care nu există nici o emoție împărtășită care să înfrâneze talentele de vânător, se dovedesc niște excelenți seducători. Dar la fel de bine am putea spune că orbii sunt niște muzicieni excelenți: nu înseamnă că, dacă îți place muzica, trebuie să-ți scoți ochii. Iar dacă vrem să luăm lecții de seducție de la perverși, nu e cazul totuși să îi imităm și nici să îi invidiem.

Și din moment ce am menționat *Legături primejdioase*, să mergem mai departe: era odată o frumoasă marchiză perversă, marchiza de Merteuil, și un frumos viconte pervers, vicontele de Valmont, care, ca să-și omoare

plictisul, organizează o întrecere de libertinaj. Pentru doamna de Merteuil, tânăra și inocenta Cécile de Volanges nu e decât un obiect de care te poți folosi ca să te răzbuni pe un fost amant, Gercourt. Ea îi cere deci lui Valmont să o seducă și să o pervertească pe Cécile, să îi răpească inocența pentru a-i ruina căsătoria cu Gercourt. Dar Valmont e prea ocupat cu un alt rămășag, care constă în a o seduce pe doamna de Tourvel, o tânără evlavioasă și virtuoasă. După câteva peripeții, el sfârșește totuși prin a accepta să se ocupe simultan de ambele seducții, în timp ce marchiza nu stă nici ea degeaba. Jocul nu se limitează la seducție, ci merge până la distrugerea obiectelor seduse: doamna de Tourvel, sedusă și dezonorată, înnebunește și apoi se stinge din viață, Cécile de Volanges se hotărăște să se călugărească, în timp ce amantul ei, Danceny, care în treacăt îl va fi ucis în duel pe Valmont, se exilează pe insula Malta. Cât despre doamna de Merteuil, ea este deopotrivă demascată și desfigurată, îmbolnăvindu-se de vărsat de vânt.

Perverșii se distrează pe seama celorlalți. S-ar putea spune chiar că sunt siliți să o facă din pricina plictiselii. Deoarece, lipsiți de capacitatea de empatie, de acest talent care constă în a-i înțelege pe ceilalți armonizându-te cu ei, și deci simțindu-se cât se poate de goi, ce le mai rămâne decât să îi utilizeze pe unii și pe alții drept jucării? Și a seduce nu reprezintă unul dintre jocurile cele mai amuzante din câte sunt? Cu condiția, bineînțeles, să nu existe timpi morți, fiindcă altfel plictiseala — o plictiseală de moarte — își face din nou apariția.

Problema cu perverșii e că ei nu rămân în grupul lor. Dacă ar face-o, ce li s-ar mai putea reproșa? Că se prefac și nu pun sentiment în relații? Ce să zic! Desigur, să te

prefaci astfel întruna se dovedește întru câtva infantil, dar la urma urmei, pe cine deranjează acest lucru? Pe cine, dacă nu pe neperverși, adică pe nevrozații care suntem cei mai mulți dintre noi, și care nu practică această prefăcătorie. Într-un cuvânt, când un pervers întâlnește un nevrozat, raportul de forțe este în dezavantajul ultimului. Perversul practică seducția, în timp ce nevrozatul se străduiește să îl înțeleagă pe celălalt la un mod empatic. Doar dacă, în pofida nevrozei sale, și spre folosul lui cel mai mare, el reușește să dea dovadă de un dram de perversitate [25].

Dar am putea la fel de bine spune că problema cu nevrozații e că nici ei nu rămân între ei. Perverșii, la fel ca „extratereștrii", li se par uneori niște momeli perfecte, fără interioritate, având exclusiv aparență, astfel încât nimic nu pare mai seducător în ochii bieților nevrozați decât aceste făpturi opace și enigmatice.

Cu toate acestea, perverșii sunt de plâns. Să ne dăm osteneala să-i înțelegem, dat fiind că, în calitate de buni nevrozați ce suntem, suntem în stare de empatie. A fost odată un seducător. Spre nefericirea sa și a celorlalți, el este lipsit de empatie. Fiindcă nu îi înțelege pe ceilalți, care din acest motiv nu îl interesează prea mult, el își petrece timpul seducând, ceea ce constituie un mod de a te recrea dintre cele mai atrăgătoare. Dar ce e de făcut cu persoanele seduse? În secolul XVII, tinerele care se lasă seduse au o tendință supărătoare de-a vrea să fie luate de soții... De altfel, asta le și spune Don Juan, pentru a le momi mai bine, pe ele, familiile lor și prietenii lor. Deoarece ca să seduci, ești obligat să folosești o momeală care să răspundă așteptării celui momit și la acea vreme o promisiune de căsătorie făcea parte din panoplie.

Dar căsătoria pune o problemă: este definitivă, în orice caz în secolul XVII. Singura soluție a lui Don Juan constă deci în a fugi rușinos înainte de-a se ajunge la așa ceva, pentru a putea să o ia de la capăt în altă parte. Într-o bună zi, în timp ce acest sărman Juan Tenorio tocmai a sedus-o pe frumoasa Ana de Ulloa și încearcă să fugă în ziua nunții, el îl ucide din greșeală pe tatăl acesteia, comandorul don Gonzales de Ulloa, ceea ce îi va aduce ulterior destule complicații cu statuia funerară a respectivului comandor, care se va răzbuna de dincolo de moarte [26].

Seducătorii nu se mărginesc să seducă, și de asta sunt iubiți

Nu toți seducătorii sunt niște perverși reci și amărâți. Minunatul cavaler Gawain, de exemplu, cavaler al Mesei Rotunde, urcă pe calul său Gringolet și trăiește niște nebunești aventuri... amoroase. Deoarece Gawain, supranumit în bretonă *dafod aur*, adică limbă aurită, are mai curând tendința să caute aventuri galante. De fapt, momeala lui este atât de desăvârșită, încât nu trebuie să-și dea prea mare osteneală: de îndată ce apare și își dezvăluie identitatea, domnișoarele îi oferă fecioria lor și doamnele excedentul. I se atribuie cucerirea frumoasei Orgeluse[27] și, ocupat cum e să o seducă pe „Fecioara cu mâneci înguste", uită chiar și de un duel în curs[28].

Nu putem să nu îl găsim pe ușuraticul Gawain mai curând simpatic, cu mult mai puțin plicticos decât camaradul său, seriosul și purul Perceval, care aleargă după Graal. Dar cum toate acestea nu sunt foarte morale, va

trebui să se găsească explicații pentru această comportare urâtă: Gawain este copilul păcatului, fiul regelui Lot și al fiicei reginei Ygerne, mama lui Arthur, dacă nu cumva e fiul zânei Morgane. Așadar, el suferă întru câtva de o tară ereditară, sau este copilul vrăjitoarei.

Oricum ar fi, Gawain nu rămâne nepedepsit: morala este salvată deoarece în cele din urmă e ucis de Mordred, sau de Lancelot, în funcție de versiuni. Cu toate acestea, el este regretat și plâns din plin[29].

Gawain este deci un Casanova. Sau, mai degrabă, ar fi mai nimerit să spunem că Girolamo Giacomo Casanova cavaler de Seingalt, care nu este un personaj de roman, ci o persoană care a existat cu adevărat, e Gawain. Născut în Veneția secolului XVIII din părinți comedianți, Casanova este un aventurier care umblă prin lume căutându-și norocul. E suspectat că ar fi fost spion în solda diverselor guverne, sau agent secret al francmasoneriei... Arestat în orașul lui natal pentru escrocherie, parazitism și libertinaj, evadează din închisoare. Refugiat la Paris, el creează, cu ajutorul finanțiștilor, dar și al matematicienilor precum d'Alembert, o loterie care va deveni Loteria Regală, apoi Loteria Națională.

Aventurierul care miroase a erezie: ce poate fi mai seducător? Casanova se laudă că a sedus, între 1735 și 1774, o sută douăzeci și două de femei în treizeci și nouă de ani. Desigur, e vorba de iubiri trecătoare, dar deloc perverse, deoarece Casanova se dăruiește cuceritilor sale și își împărtășește cu ele intimitatea, astfel încât păstrează, după satisfacerea simțurilor, legături de prietenie cu multe dintre ele.

Acei Casanova de roman, de genul James Bond, Indiana Jones, Bob Morane sau Corto Maltese, ca să îi

menționez pe primii care îmi vin în minte, sunt iubiți de femei, fiindcă nu sunt perverși. Ei sunt flecari, infideli, și deci imorali, desigur, dar au o inimă bună și o dovedesc nemărginindu-se să seducă, ci împărtășindu-și empatic sentimentele, dând acces la intimitatea lor. Făcând acest lucru, ei înfruntă niște riscuri, dar nu sunt aventurieri, la urma urmei?

În timp ce perverșii rămân înnămoliți într-o relație de seducție din care nu se poate scăpa decât prin violență, cei care nu sunt perverși, și nici prea nevrozați, respectă regulile seducției, dar cum posedă deopotrivă acea minunată capacitate ce constă în a te potrivi cu celălalt pentru a participa la intimitatea lui, ei sunt tentați să o utilizeze, dat fiind că ea lărgește enorm paleta emoțională.

Aceasta dă și siguranță, totodată, deoarece, în timp, faptul de-a nu avea de-a face decât cu o singură momeală provoacă în cele din urmă îngrijorarea. O întrebare anume persistă: de ce? Care le sunt intențiile? Ce vor de la mine, ce speră el, ce speră ea să obțină de la mine captivându-mă? Nu cumva pentru el, pentru ea nu e decât un joc anodin, un mod de a-și ocupa timpul sau aceste jocuri de seducție care constituie de fapt preludiul unei relații durabile?

Filmul lui Adrian Lyne, *9 săptămâni și jumătate*, constituie un bun exemplu de relație bazată pe seducție, la limita perversiunii, care se sfârșește din cauza lipsei de empatie. Kim Bassinger, alias Elisabeth, și John (Mickey Rourke) trăiesc o poveste de dragoste nebună sau, mai degrabă, se dedau unor jocuri de seducție foarte amuzante. Amăgindu-se unul pe celălalt, ei sporesc plăcerile amoroase, jucându-se delicios cu fantasmele lor. Vine momentul când Elisabeth vrea să îl cunoască pe adevă-

ratul John, și nu doar momeala atât de eficientă pe care a creat-o acesta pentru ea. Ea îi umblă prin lucruri, îi scotocește dulapurile și se duce la locul lui de muncă pentru a descoperi ce fel de persoană este în realitate.

Dar John refuză să treacă de la seducție la empatie. Fără îndoială că se distrează prea bine, ținând prea mult la vraja procurată de amăgeală, la pasiunea care îi stăpânește pe amândoi, și îi opune lui Elisabeth un refuz categoric, încercând să mențină relația în limitele unei seducții reciproce.

Dezamăgită, fără îndoială îngrijorată de gândul de-a se atașa prea mult de cineva despre care nu știe, în definitiv, aproape nimic, Elisabeth hotărăște să o rupă cu el. John își dă seama atunci de greșeala lui și dă înapoi, deschizându-și sufletul și dezvăluindu-se; el îi mărturisește pe neașteptate lui Elisabeth frânturi din trecutul lui, din copilărie. Dar, pentru Elisabeth, farmecul e spulberat și e prea târziu să înceapă o relație empatică. Povestea de dragoste se sfârșește așadar după 9 săptămâni și jumătate.

Aceasta este greșeala lui John: el nu vrea să fie înțeles de Elisabeth, nici să o înțeleagă, deoarece a-l înțelege pe celălalt, a-i înțelege sentimentele, motivațiile, punctele de vedere duce la pierderea iluziilor și a entuziasmului. Desigur, îl înțelegi mai bine, dar, ca urmare a acestui fapt, încetezi să mai fii subjugat de farmecul lui. Pe de altă parte însă a nu înțelege, a rămâne într-o veșnică relație de seducție sfârșește prin a deveni îngrijorător: nu știi cu cine ai de-a face, iar celălalt, acest pervers, acest „extraterestru", sfârșește prin a provoca angoase. Desigur, a seduce e ludic, dar vine un moment când vrei ca relația să devină serioasă, empatică, umană.

De fapt, seducția este ca logica lui Alphonse Allais: ea duce la orice, cu condiția să scapi din ea[31]. Deși, la urma urmei, același lucru se poate spune și despre empatie... Astfel încât problema stă în definitiv în faptul că nu poți fi în două locuri deodată: seducția și empatia sunt două forme de comunicare care se opun și care sunt foarte greu de practicat simultan. Seducția funcționează cu atât mai bine cu cât propune o momeală acceptabilă, dar și cu cât cel sedus e lăsat să-și proiecteze dorințele asupra acestei momeli care îi este fluturată prin fața ochilor. El va vedea în ea ceea ce dorește, din moment ce el este cel ce îi determină parțial natura. Ceea ce e totuna cu a spune că seducătorul are tot interesul să se aureoleze de mister, să se facă de neînțeles, opac. Adevărul ne obligă să spunem că, atunci când doi oameni se seduc reciproc, ei nu se înțeleg. Deoarece pentru a se înțelege, ei trebuie să se deschidă unul față de celălalt și, într-o mișcare empatică, să-și împărtășească intimitatea.

Dar să nu dramatizăm: dacă seducția și empatia nu pot coexista într-un același moment, ele pot foarte bine să se succeadă alternativ. Cei mai pricepuți își petrec timpul astfel, alternând empatia și seducția. În unele momente, ei se deschid față de celălalt, renunță la barierele de apărare, își împărtășesc sentimentele, punctele de vedere, devenind întru câtva lizibili, descifrabili în ochii celuilalt. Ei petrec atunci împreună cu celălalt momente minunate de intimitate reciprocă, într-un climat amical, de încredere reciprocă. Apoi, în alte momente, când vor să seducă din nou, se închid, devin de neînțeles. Redeveniți o momeală, ei farmecă din nou, vrăjesc, fascinează, provoacă dorință și pasiune. Și așa mai departe...

E oare preferabil să se înceapă printr-o prietenie frumoasă, la un mod empatic, în care se va încerca ulterior să se injecteze dorință prin intermediul seducției sau e mai bine să se caute o relație de seducție reciprocă agrementată apoi cu o împărtășire a intimităților? Deși amândouă soluțiile sunt posibile, dacă se poate face o alegere, aș recomanda în ce mă privește seducția și cedarea în fața seducției la început, fiindcă aceasta este o strategie mult mai puțin riscantă. Relația de seducție se supune legii „totul sau nimic", nu se conjugă decât la prezent — ești sedus sau nu — și poate fi deci luată mereu de la capăt, astfel încât nu cere implicare, și trebuie considerată ca un joc. Este o relație de putere, de control amețitor asupra celuilalt, de delicioasă supunere față de puterea celuilalt.

Desigur, se știe ce lucruri importante sunt jocurile, care se dovedesc uneori mortale. Dar accidentele montane nu îi descurajează pe alpiniști, ci duc doar la luarea unor măsuri de precauție. Prudența îndeamnă la evitarea perverșilor și, de asemenea, la modul general, a tuturor celor care nu par imediat sensibili la farmecul propriu. Cu toate acestea, nu poți câștiga de fiecare dată, și exprimarea pretențioasă atrage după sine răni și cucuie.

În ultimă instanță este mai puțin dureros decât să te investești afectiv într-o relație care eșuează. Fără îndoială că nu din întâmplare se vorbește de *investiție* afectivă. Deoarece, dacă o relație de seducție nu angajează la nimic, nu acesta este și cazul unei relații empatice. În ultimul caz, relația se supune legilor schimbului, așa cum le-am constatat în prima parte a acestei cărți: îi încredințezi celuilalt secrete prețioase încărcate de afecte și speri

serios să nu primești în schimb vorbe goale, cu tăcere sau cu minciuni găunoase.

Să nu uităm, încă o dată, că e mai bine să nu dăm mai mult decât e celălalt dispus să dea. Dacă o împărtășire săracă provoacă decepția și necazul, o prea mare abundență duce la sentimentul că îl încolțim pe celălalt într-o capcană, ceea ce riscă să îl facă să o ia la fugă!

Pe scurt, în privința seducției, nimic nu e niciodată prea mult, în timp ce în privința empatiei, trebuie să știi să dozezi.

Histrionii nu seduc chiar așa de mult

Perverșii nu pot fi frecventați de nevrozați decât dacă aceștia își asumă deplina răspundere. Dar istericii pot fi frecventați? Deși, pentru psihiatri, isteria a încetat să existe ca atare: ea a fost dezmembrată în „personalități histrionice" în ce privește un anumit fel de-a fi în lume, și în „tulburări somatoforme" sau „tulburări factice" în ce privește manifestările corporale ale isteriei. Marele avantaj pe care îl văd în această renunțare la orice referire la uter[32] este că le permite bărbaților accesul la aceste feluri de a fi. La urma urmei, pentru un bărbat e mai bine să fie un histrion decât un isteric. Ca și pentru o femeie, fără îndoială. Asta pică bine, fiindcă există cerere.

Prima idee care ne vine în fața histrionilor e să ne spunem că sunt campionii seducției, că încarnează ideea aceteia. Unii au vrut chiar să asimileze pur și simplu seducția cu isteria, văzând necesitatea de-a seduce pentru a te face iubit ca pe o incapacitate de-a iubi cu adevărat. Dacă e să le dăm crezare, ar fi de ajuns să lăsăm să se

manifeste un farmec natural, să fim seducători fără să seducem. În felul acesta am scăpa de minciuna seducției și am stabili relații autentice[33]. Dar asta ar însemna să uităm că seducția este o formă obișnuită de comunicare, care are mecanisme proprii. Este și o poziție destul de descurajatoare pentru cei care, lipsiți de acest faimos farmec natural, ar fi atunci niște proscriși ai seducției.

Ulla are douăzeci de ani, un chip de fecioară, și drăgălășenia și naivitatea care merg mână în mână cu acestea. Kevin e scund, nu cine știe ce de frumos, divorțat de două ori și e mai mare decât ea cu zece ani. Dar ce prestanță! Știe să vorbească frumos, avocat în instanță ca și în oraș, iar ea cade pradă farmecului său. După câteva săptămâni de dragoste rătăcitoare, Ulla se mută la amantul ei și atunci încep necazurile. Ce s-a ales de farmecul de care a dat dovadă Kevin ca să o seducă? Acum, sigur că e centrul geometric al vieții lui Ulla, le seduce pe altele. Înainte de-a ieși cu prietenii, Kevin se asigură că Ulla e îndeajuns de frumoasă ca să îi facă cinste, dar în restul serii nu îi mai acordă nici o atenție și se dă la alte femei sau se străduiește să fie în centrul atenției generale povestind tot felul de aventuri de vacanță sau de barou. Sigur, este un pic grandilocvent, ceilalți nu cred tot ce spune el, dar la urma urmei e avocat și spectacolul animă petrecerea, astfel încât e întotdeauna bine venit.

Sunt de-acum șase luni de când Ulla locuiește cu Kevin și a început să aibă o idee mai exactă despre el. Și-a dat seama de faptul că seducția pe care o practică Kevin cu toți nu are alt scop decât să îi asigure puterea asupra celorlalți. Oamenii sunt pentru el niște obiecte de cucerit, cu care nu mai știe ce să facă după aceea, dacă nu să

îi recucerească. Jurămintele sale de dragoste, dovezile de interes sunt atât de teatrale, încât Ulla se întreabă uneori cum de a putut să se lase păcălită și cum se face că totul mai continuă. Poate fiindcă, în fond, Kevin o face să îi fie milă de el: e atât de fragil, în ciuda aerelor pe care și le dă. Uneori, când e cu ea, în intimitate, își schimbă rolul și devine un soi de prietenă cu care poți discuta despre toalete, cosmetică și seducție. Alteori, pare un copil mic care cerșește tandrețe. Dar asta durează atât de puțin, încât ajunge să se întrebe dacă nu sunt alte roluri, menite să o seducă pe un alt plan, sau dacă nu cumva testează pe ea niște tehnici de seducție pe care să le utilizeze apoi cu alte persoane.

Cine este adevăratul Kevin? Ce gândește el, ce simte? Lui Ula i-ar fi foarte greu să spună și, fără îndoială, își dă seama că și lui Kevin i-ar fi greu. Poate că la urma urmei nu există un adevărat Kevin, ci doar un șir de roluri pe care le adoptă în funcție de circumstanțe.

Ceea ce o aduce la disperare pe Ulla este sentimentul că nu devine din nou interesantă în ochii lui Kevin decât atunci când se satură de această falsitate și pare pe punctul de-a se despărți de el. Atunci Kevin își face din nou numărul cu brio, cu țipete și lacrimi — toate manifestările unei disperări profunde, ale unui bărbat sedus și părăsit, alternând amenințările de violență sau de sinucidere, jurămintele de dragoste, glumele chinuite și alintările. Cum totul nu pare neapărat esențialmente prefăcut în această disperare și cum singurul element neîndoielnic autentic la Kevin pare să fie nefericirea sa, Ulla cedează și rămâne, redevenind cucerită și neinteresantă — până la următoarea criză...

Dar cum lehamitea ei crește, iar Kevin își dă seama de acest lucru, jocul lui devine mai complex. Ultima oară când și-a făcut valiza, lui Kevin i s-a făcut rău și a leșinat, apoi, când și-a recăpătat cunoștința, i-a mărturisit pe un ton dramatic că a fost recent la medic și că se întreabă dacă nu cumva are o boală gravă și chinuitoare. Ulla stă la îndoială: să fie o minciună în plus? Dar, dacă e totuși adevărat, în totalitate sau parțial, cum să îl părăsească? Așa că îi mai acordă un răgaz...

Dacă histrionul se înverșunează să seducă, e în primul rând fiindcă nu reușește să stabilească o comunicare, nici sub forma unei seducții reciproce, nici la modul empatic. Nevoit fiind să monopolizeze întruna atenția, el se străduiește să farmece, să captiveze, să vrăjească, temându-se de un singur lucru: să nu fie uitat. Ceea ce se și întâmplă până la urmă, deoarece, dat fiind că refuză să se lase sedus, interlocutorul se satură de această relație cu sens unic. Histrionul se află atunci în situația de-a fi obligat să pluseze enorm: seducția devine provocatoare și neadecvată circumstanțelor, poveștile inventate pentru a se face interesant tind să devină fanfaronade, momeala folosită pentru a seduce este atât de teatralizată, încât se vede că e cusută cu ață albă.

Ce nu e în regulă la histrion e că el are nevoie să seducă pentru a exista, dar nu poate să-și permită să fie sedus, deoarece se simte prea fragil, prea influențabil, prea permeabil și se teme să nu se piardă dacă se lasă captivat de celălalt. Histrionul se lasă manipulat fiindcă vrea să seducă fără să se lase sedus. Dar, în timp ce perversul știe să fie calculat, machiavelic, histrionul, frivol, nu prea este perseverent și nu face decât să se pună în valoare, povestind într-o zi una, iar a doua zi, alta.

De fapt, el este lipsit de fiabilitate, trăind doar pentru și prin clipa prezentă. Relațiile durabile, bazate pe schimburi echitabile, care își au rădăcinile în relația empatică, îi sunt străine. Din histrioni nu se văd în final decât acțiunile de seducție, care, dat fiind că nu sunt împărtășite, devin obscene[34]. Pe scurt, histrionii sunt lipsiți de simțul nuanțelor și de delicatețe și tocmai după acest lucru sunt recunoscuți.

E totuși plictisitor să seduci fără să te lași sedus: asta înseamnă că nu există comunicare. Ceea ce face din histrioni mai mult niște victime decât niște maeștri ai seducției. De altfel, rezultatele sunt deseori jalnice și histrionii, rapid demascați, trebuie să facă eforturi din ce în ce mai faraonice pentru a atrage atenția, trebuind să se arate din ce în ce mai histrioni.

Dictatori, guru și publicitari

Alaltăieri, când mă uitam la televizor, mă gândeam la un lucru banal: cum se face că reporterul care ia interviul vorbește mai mult decât cel intervievat? Răspunsul e simplu: e mai bine antrenat și joacă pe terenul lui. În aceste discuții nu prea există schimburi, ci asistăm mai curând la două discursuri paralele, care se vor deopotrivă seducătoare. Intervievatul are ceva de vândut, o carte, un film, o politică. Intervievatorul trebuie să se vândă. Impresia generală este de bâlci al deșertăciunilor.

Să visăm pentru o clipă la un intervievator dând cuvântul, să zicem, unui negustor de fructe și legume care ar avea de vândut salată. Ar fi vorba de un negustor care ar ști să-și fascineze publicul într-atât, încât am fi încân-

tați de spectacol. Ar fi poate stângaci, afectat, șovăitor, dar această stângăcie ar face ca salata să fie și mai frumoasă. Ce momeală frumoasă, această salată pe care ne-ar flutura-o prin fața ochilor! Intervievatorul, aflat și el sub farmecul lui, nu s-ar teme să-și manifeste încântarea, ceea ce i-ar plăcea așa de mult negustorului de salată, încât acesta ar putea să continue neostenit. Și noi, spectatorii amândurora, am găsi că amândoi se potrivesc perfect și am plebiscita emisiunea. Faptul că e teatrală, artificială, convenită nu ne-ar deranja, fiindcă această regizare e ceea ce ne-ar permite să fim seduși de aceste persoane care se seduc reciproc. E extraordinar totuși cât de civilizată ar fi o asemenea emisiune.

Să înfățișezi persoane seduse pentru a seduce este o veche șmecherie a televiziunii: destui oameni politici care vor să apară ca fiind de încredere și civilizați au înțeles că au interesul de a-și teatraliza prestația vorbind, nu publicului din spatele camerei de luat vederi, ci unor reporteri care să le pună întrebări inteligente și care să pară interesați de răspuns, dacă nu chiar să fie subjugați. Această regizare îi scutește de discursurile individuale, care trebuie fatalmente să fie brutale ca să se facă auzite, care desigur că seduc, dar provoacă și treziri dificile.

Nu prea știu de ce vorbesc de televiziune, fiindcă în acest domeniu nu contează mediumul. Poate fi la fel de bine vorba de radio, de congresele politice sau profesionale, de podiumurile supermarketurilor sau de estradele de bâlci. Un discurs destinat rațiunii nu poate fi conceput decât sub o formă indirectă: te adresezi unui terț, prezent sau imaginar, și spectatorul asistă la acest spectacol. El își reprezintă reprezentarea, ceea ce îi permite să-și păstreze un simț critic.

Dar iată că spectatorul, ca urmare a acestui fapt, critică și cârtește sau nu ascultă. În timp ce, dacă discursul are loc în direct, față în față sau în fața camerei de luat vederi, totul se schimbă radical. E de ajuns ca vorbitorul să devină cât de cât violent, intruziv, stânjenitor ca să înceapă să seducă și să îl transforme pe spectator în victima sindromului Stockholm.

Nu mai este vorba de un spectacol la care asistăm, ci de o violență căreia îi suntem victime. În cea mai mare parte a timpului, spectatorul, încântat, vrea și mai mult. Ce bucurie e să te lași posedat în direct de această voce, această privire, care ți se adresează ție și numai ție. Asta te face să vrei să votezi pentru cel care te posedă sau să îi cumperi salata.

Totuși, problema celui care face reclamă e că seducția lui nu operează decât în clipa prezentă, ceea ce o face trecătoare. Dacă deschizi ochii, chibzuind în loc să fii fascinat, ajungi să-ți regreți votul, să scuipi salata.

Concluzia e simplă: dictatori adevărați sau ucenici, tirani în miniatură, negustori ambulanți de tot soiul care optați pentru seducția barbară, trebuie să depuneți constant un efort susținut și să nu vă lăsați prada să-și tragă răsuflarea. Impuneți-vă prin toate mijloacele în fața ei, fiți prezent clipă de clipă pentru ochii și urechile sale.

Cel mai bine, fără îndoială, din punctul de vedere al seducătorului e să îl sechestreze pe cel sedus. Pentru aceasta, se poate organiza o mișcare de tineret sau, în lipsă de altceva, o universitate de vară care, contopind personalitățile într-o mulțime, vor înlesni considerabil funcționarea mecanismelor cerebrale celor mai arhaice, adică a celor pe bază de seducție. Important e să nu îngădui timpi morți, care ar putea fi folosiți pentru revenirea

la comportamente mentale mai sofisticate și deci mai critice. Cântecele și muzica, spectacolele fascinante sunt și ele foarte indicate. Fără a mai pune la socoteală, firește, frumoasele povești cu logică circulară servite la nesfârșit în microfon. Copiii adoră să li se povestească mereu aceleași basme ca să adoarmă. Neocortexul nu crede în ele, bineînțeles: doar nu sunt idioți. Ceea ce nu îi împiedică să se lase, hipnotizați, pradă lor cu delectare, uitând de orice spirit critic.

Să presupunem o clipă că simțiți că aveți o vocație de șef de sectă. E o meserie bună, cu care se poate câștiga foarte bine, dar care cere o mare investiție personală. Anumite calități naturale sunt cerute pentru acest post: trebuie să știi să seduci, să fascinezi, să amăgești spunând povești de adormit copiii; acestea, de altfel, nu îi păcălesc nici o clipă pe discipoli, fiindcă ei sunt cei care vor să le creadă. Contrar unei idei răspândite, nu trebuie să fii histrion, fiindcă atunci te-ai lipsi de un element important de seducție: capacitatea de-a fi sedus de cei pe care îi seduci. Deoarece, dacă discipolii trebuie să fie seduși de guru lor, ei trebuie să poată constata că și ei îl seduc, ceea ce îi seduce și mai mult, întărindu-le convingerea că această seducție e cât se poate de onestă. Guru trebuie deci să fie în stare să se lase în voia dorinței pe care o simte pentru adepții săi: el trebuie să se culce, poate că nu cu toată lumea, dar cu suficient de mulți dintre ei pentru a da dovada că este realmente sedus de adepții lui. Meseria este deci acaparatoare, dar mai ales la început, fiindcă atunci când secta e constituită, se obține un încântător efect de bulgăre de zăpadă: discipolii seduși de maestru provoacă prin mimetism apariția unor noi seduși. Guru își poate atunci acorda fără teamă zile

libere, și asta cu atât mai mult cu cât va fi avut grijă să-și slăbească discipolii, lipsindu-i de somn, dându-le o hrană insuficientă în proteine, punându-i să facă tot felul de treburi care nu le lasă răgazul de-a reflecta.

Aceste metode se practică de mii de ani. Ele sunt desigur primitive, dar nu și-au pierdut eficacitatea. Li se pot face totuși o serie de reproșuri: e nevoie de un guru, unul bun, ceea ce nu este ușor de găsit. Apoi, lăsând la o parte câteva excepții notabile care ocupă pagini în manualele de istorie, metoda rămâne disperat de artizanală. Chiar dacă primii credincioși pot fi lesne transformați în guru-asistenți, trebuie să-ți dai multă osteneală ca să ții tot acest mic grup sub farmecul tău. Afacerea este fragilă, se leagă la fel de delicat ca și o maioneză și există întotdeauna riscul ca ochii oamenilor să se deschidă în masă.

Și apoi, poate că obiectivul dumneavoastră este mai puțin ambițios? Poate că nu aveți decât niște salată de vânzare? Puteți desigur să vă inspirați din modelul precedent, să puneți pe picioare o sectă de adoratori ai produsului dumneavoastră, un fan-club, cu un logo, o ținută vestimentară, cântece, semnale de adunare, sloganuri, mascote, totemuri, autocolante, loterii, recompense. Asta merge destul de bine și cu cei mici și cu cei mari. Dar și în acest caz, totul rămâne în domeniul artizanalului. V-aș recomanda deci insistent, ca să vă rezolvați problema, să faceți publicitate. Dar probabil că v-ați gândit deja la așa ceva.

Dacă nu putem întotdeauna să îi sechestrăm pe clienți ca să îi îndoctrinăm mai bine, putem să îi seducem în mod repetat cu ajutorul spoturilor televizate, al șlagărelor radiofonice, al imaginilor-șoc sau șocante de pe ziduri, care se adresează părților arhaice ale creierului.

Procesele mentale de reprezentare, care permit un spirit critic, sunt repede învinse, procesele de identificare câștigă teren, dând prilej unei comunicări fără critici și nici reveniri. Nimic nu e mai simplu de fapt decât favorizarea identificării. Să luăm exemplul mesajului publicitar radiofonic: primul lucru ce trebuie obținut este atenția auditorului. Pentru asta, trebuie să îl distrăm cu ceva nostim sau să îl excităm cu niște sunete erotice, sau să îl șocăm spunând ceva respingător, pe scurt, trebuie să îl surprindem. Avantajos e faptul că această secvență de captare a interesului nu trebuie deloc să fie în legătură cu produsul care urmează a fi lăudat, ceea ce facilitează munca agentului publicitar.

Apoi, fără îndoială că ați remarcat că mesajul publicitar este mai puternic în decibeli decât emisiunea în care este inserat. El este de asemenea repetat pe două tonuri, de exemplu unul în registrul grav, celălalt, imediat după aceea, în registrul înalt. O voce de femeie alternând cu una de bărbat, iată o soluție cât se poate de potrivită. Ritmul este și el important: devine inevitabil un mesaj formulat o dată în mod lent și altă dată la un mod rapid. Aceste mici șmecherii împiedică persoana ce trebuie sedusă să facă pe surda și să nu dea atenție mesajului: dacă nu iei în seamă mesajul lent și grav, mesajul rapid și pe ton înalt ți se va impune și invers. Șlagărele, muzica veselă și antrenantă, sau la fel de bine războinică, sau chiar erotică, sunt prezente ca să impresioneze și să ajute astfel la memorizarea mesajului.

Câteva secunde sunt suficiente ca să renunți la raționalitate. Ai căzut pradă farmecului. Ce plăcut e totul! Cu greu te poți împiedica să te gândești la toată osteneala pe care și-au dat-o seducătorii noștri, toți acești agenți

publicitari care ne-au pregătit minuțios acest mesaj atât de elaborat, atât de minunat alcătuit. I-au dedicat atâta timp, iar negustorul a sacrificat atâția bani! Și toate acestea pentru cine? Pentru noi, ca să ne seducă, să ne farmece. Și au reușit, fiindcă aceste atenții ne fac să ne simțim importanți. Nimic de spus, contăm mult în ochii tuturor acestor oameni. Trebuie că s-au gândit îndelung și intens ca să elaboreze o capcană atât de eficace, în care nu putem decât să cădem. Măcar atât să facem. A, da, mai e un lucru pe care îl putem face ca să le mulțumim că ne-au prins în capcană: să cumpărăm salata când o vom găsi, ceea ce nu va fi greu, fiindcă ea ne va aminti acest moment delicios de publicitate pe care ne-a făcut să îl petrecem, această renunțare atât de agreabilă la procesele de reprezentare în folosul proceselor de identificare.

Îmi fac propria mea publicitate

Dacă spun toate acestea, nu o fac ca să mă aflu în treabă, ci fiindcă modelul de comunicare publicitară a contaminat relațiile personale. Fiecare se vede ca pe un obiect căruia trebuie să îi facă publicitate.

Nu vorbesc de publicitatea gratuită pe care ne place să o facem pentru produsele care ne-au sedus, de felul în care etalăm bucuroși și ostentativ micii crocodili, vaporașele, virgulele, benzile triple, M-urile majuscule, leii, romburile și tot soiul de inițiale care nu sunt ale noastre, nume stilizate de fabricanți, etichete cu grămada de care sfârșim prin a fi acoperiți din cap până în picioare, care umplu obiectele de care ne servim și pe care le devorăm

în același timp cu hrana, care fac parte din ea până la a-i da gustul.

Nu, eu mă refer la această atitudine care constă în a-ți lăuda meritele la un mod publicitar, în a te pune în scenă la modul unui histrion cuprins de febra comerțului.

Această atitudine este de-acum admisă și chiar serios recomandată în lumea profesională. Când candidezi pentru un post, e bine, spun consilierii de comunicare, să-ți lauzi meritele, fără a omite să arăți și câteva lipsuri decorative, doar cât să îți scoatem în evidență calitățile de modestie și de luciditate. „Sunt un tip epatant, am un CV trăsnet, sunt motivat de post, cumpărați-mă, fiindcă o merit din plin."

O dată ce postul e dobândit, trebuie continuate eforturile de autopromovare: colegii și șefii vor fi ținuți la curent cu ceea ce facem și, de altfel, cu ceea ce am dus la bun sfârșit în chip strălucit. Nu se pune problema să fim dați uitării, fiindcă atunci există riscul ca sarcinile pentru care suntem vădit făcuți să nu ne mai fie încredințate nouă, ci unor colegi care sunt concurenții noștri. Atunci am pierde fatalmente promovarea și creșterea salariului. A insista asupra a tot ce face din noi un coleg sau un subaltern ideal și a ne trece sub tăcere carențele sunt niște cerințe care se impun de la sine. Nu mai suntem pe vremea catolicismului triumfător, când vanitatea era un păcat, când trebuia să te arăți modest și să aștepți cu răbdare ca meritele să-ți fie recunoscute. Autocritica maoistă s-a dus și ea. A rămas viziunea protestantă în stil american: Dumnezeu e de partea învingătorilor și deci orice metode sunt bune ca să învingi.

De ce să ne lăsăm în vestibul temperamentul de învingător și să nu aplicăm aceleași reguli în sfera particu-

lară? Și aici, consilierii în comunicare recomandă același lucru: aplicați în viața de toate zilele experiența dobândită în cadrul vieții voastre profesionale și veți fi surprins de rezultat. „Sunt frumos sau frumoasă, sunt sexy, amabil și plăcut, sunt la fel de epatant(ă) ca la birou. Cu mine, ești liniștit, e prietenie de prima calitate, dragoste garantată."

Dar la urma urmei, a crea un personaj social, o *persona* bine șlefuită, o momeală de toată frumusețea și a o flutura prin fața ochilor celorlalți nu e exact ceea ce trebuie să faci ca să îi seduci? Desigur, dar e bine totodată să ne lăsăm seduși de persoana pe care o seducem, fiindcă altfel nu există comunicare, ci o atitudine de seducție histrionică și solipsistă sau o atitudine perversă și manipulatoare.

Uneori, lucrurile merg și mai departe: ceilalți încetează să mai fie interesanți. Până și captarea atenției lor sau manipularea lor își pierde interesul. Există riscul de-a se ajunge aici atunci când faci din control și independență sloganurile principale. Atunci te bazezi înainte de toate pe tine însuți fiindcă tu ești cel mai bun prieten al tău. Sau chiar dacă nu e întru totul adevărat, încerci în orice caz să nu îți faci prea multe necazuri. Concepi viața ca pe o bucată de drum liniștit pe care trebuie să o străbați cât mai corect. Pentru aceasta, trebuie să-ți realizezi dorințele cele mai profunde fără să te lași distrat de ceilalți, pentru a putea obține fericirea. Trebuie deci să păstrezi controlul existenței, să nu te angajezi în mod prea definitiv, riscând să-ți alienezi libertatea. Cel mai bine este deci să rămâi în gardă și să te ferești de cântecul sirenelor de tot soiul care nu vor decât un lucru: să te împiedice să te realizezi plenar.

Într-o asemenea ideologie, unde îi vedem pe ceilalți ca pe niște individualități independente care urmează drumuri paralele cu al nostru, cel mai bine este să îi frecventăm superficial, fără să ne implicăm. În cel mai bun caz, ei sunt niște tovarăși de drum. A-i seduce ar fi cam necinstit, deoarece riscăm să îi abatem de la drumul lor. Cât despre a ne lăsa seduși, asta e ceea ce trebuie să evităm cu orice preț.

La extrem, ajungem la niște relații umane bazate pe afirmarea de sine, o afirmare de sine solipsistă, fără împărtășire, fără comunicare adevărată, nici la modul seducției, nici la modul empatiei.

Dar, lipsindu-ne astfel de fiorii seducției, de bucuriile împărtășirii empatice, sfârșim repede prin a ne plictisi. Celorlalți, ocupați cu propria lor promovare, puțin le pasă de a noastră. Singuri cu un eu care se ofilește din pricina singurătății, incapabili să determine care sunt acele „dorințe profunde" pe care se presupune că trebuie să le concretizăm, avem de ce să cădem în depresie, să ne drogăm, sau să cădem în bulimie, ori să ne amețim cu jocuri sterile, sau să devenim violenți, să ne zburăm creierii, și asta se cam și întâmplă.

Ce păcat! Faptul de-a acționa asupra altcuiva fermecându-l este o plăcere atât de mare, care e depășită doar de plăcerea de a-l lăsa pe celălalt să acționeze asupra noastră fermecându-ne. Și ce interesant e să îl înțeleg, și câte lucruri mă învață acest celălalt! Bineînțeles, în ochii lui, nu mai sunt eu însumi, deoarece mă aflu într-o interrelație. Dar sunt în ea, cu adevărat, așa că aici rămân!

Luce, ca o fată a vremii sale, e ferm hotărâtă să reușească în viață. Nu și-a irosit timpul și a făcut un parcurs desăvârșit: studii bune, o primă slujbă bună, a doua la

fel, timp liber umplut cu distracții de calitate, culturale și sportive, viață sexuală cu orgasme corespunzând descrierilor din manuale. Se vinde bine și nu duce lipsă de cumpărători. Atunci, ce nu a mers, încât a ajuns în pragul depresiei și al toxicomaniei?

Când s-a dus la un psihiatru, i-a spus deschis: „Ceva lipsește, dar nu știu ce". Ceva mai târziu, întrebarea revine: „Am destul de multe, dar, în ultimă instanță, oare asta e ceea ce vreau?".

A fost întotdeauna o fată serioasă și a făcut ce trebuie făcut. Apoi s-a mirat că fericirea nu i-a dat întâlnire, așa cum ar fi fost de așteptat. Trei ani trec în căutarea unei dorințe care să fie cu adevărat a ei, dar care rămâne de negăsit.

La cabinetul meu a aterizat în disperare de cauză. Trebuie să se întâmple ceva. Cum nu am nici cea mai mică idee despre felul în care ar putea să procedeze pentru a-și descoperi dorința, îi propun ca, până o va afla, să ne ocupăm timpul văzând cum se descurcă cu ceilalți.

Bine, spune ea. Am familie, prieteni, amanți, merge. Chiar așa? Da, numai că, în definitiv, oamenii mă plictisesc. Să descoperi că a seduce e ceva ludic, că, lăsându-te sedus simți fiori, și că oamenii sunt interesanți de îndată ce te interesezi de ei, că nu pierzi dacă îndrăznești să ceri ce ți se cuvine, e o întreagă aventură.

Frumusețe diabolică, frumusețe angelică

„Oglinjoară din perete, oglinjoară,
Cine e cea mai frumoasă din țară?
Iar oglinda pe dată îi răspunse:

Frumoasă ești crăiasă, ca ziua luminoasă.
Dar, ascunsă-n munți,
Stă Alba-ca-Zăpada, la piticii cei cărunți,
Și-i mult, mult mai frumoasă."

Alba-ca-Zăpada,
basm de Frații Grimm

E nevoie să fii frumos ca să seduci? Așa cum am definit lucrurile, răspunsul e nu: o momeală eficace captivează ieșind în evidență. Cei urâți se fac remarcați și seduc dacă își dau osteneala să-și agite momeala prin fața ochilor celorlalți. Cei violenți, cei perverși, „extratereștrii" ies în evidență și seduc dacă își dau osteneala să-și constrângă prada.

Băieții frumoși și fetele frumoase ies tot atât de mult în evidență și în multe cazuri frumusețea lor înnăscută nu îi face stângaci. Dar, în același timp, ei pornesc cu alte avantaje, care rezidă într-un anumit număr de prejudecăți despre frumusețe.

Aceste prejudecăți sunt de două feluri: frumusețea seduce fiindcă e diabolică și persoanele seducătoare sunt așa fiindcă frumusețea lor vizibilă le oglindește calitățile interioare. Cu asemenea idei, nu e de mirare că mulți oameni cred că, pentru a seduce, ai tot interesul să fii frumos și chiar că, fără frumusețe, seducția se dovedește imposibilă...

Am pomenit deja de prima prejudecată, latura diabolică a frumuseții. Deși religia iudeo-creștină nu e împotriva frumuseții, ci a seducției. Nu e nimic rău în a fi frumos, atât în *Vechiul Testament*, cât și în doctrina creștină. Cu condiția să nu te folosești de frumusețe cum nu tre-

buie, să nu o utilizezi pentru a amăgi. Ceea ce e totuși destul de ispititor.

Nu, porniți împotriva frumuseții sunt maniheiștii. Manes babilonianul, care trăia în secolul III e.n., e un discipol al lui Isus Nazarineanul. El are un mod foarte tranșant de-a vedea lucrurile: materia constituie Răul, Bezna, în timp ce Spiritul este Binele, Lumina. Pentru maniheiști, prezenta condiție umană este rezultatul unui amestec, care își are originea în decăderea Omului primordial învins de Diavol: o parte a sufletului, de esență divină, este astfel aservită de materie. Sufletul omenesc, prizonier al materiei, este decăzut.

Așadar materialitatea de origine diabolică, care, trezind o concupiscență demoniacă, e cea care îndeamnă la acuplare și la procreație. Frumusețea carnală e eretică, o manifestare a Diavolului, și asta cu atât mai mult cu cât ea are tendința de-a denatura singura frumusețe care contează, cea a sufletului. Seducția trupească, în care procreația își face sălașul, duce la prelungirea prizonieratului sufletelor luminoase în materie, întârzie clipa în care aceste suflete, despărțindu-se în sfârșit de învelișul lor, își pot regăsi puritatea originală.

Mântuirea constă deci în a combate poftele carnale, în a deveni lucizi și detașați de contingențele materiale. Pentru aceasta trebuie să nu fim desfrânați, să nu procreăm, să nu posedăm, să nu cultivăm sau să recoltăm, să nu ucidem, să nu mâncăm carne și să nu bem vin. Dacă reușim să o facem, momentul morții îngăduie contopirea cu paradisul original al Luminii, cu pacea Nirvanei. Dacă eșuăm, suntem condamnați să renaștem într-un alt corp.

Ideile maniheiste vor câștiga teren: le regăsim practic identice în toată Europa Evului Mediu, de exemplu în secolele XII și XIII în ținutul catar, la albigenzi, care cred și ei că dorința carnală este inspirată de Satan.[35]

Desigur că maniheiștii nu mai au succes și catarii, după conflictul lor cu Sfânta Inchiziție, s-au spulberat ca fumul. Se vede bine însă că ideile lor sunt rezistente. Într-un câtva datorită lui Manes babilonianul avem noi femei fatale atât de frumoase și de veninoase, care seduc atât prin frumusețea lor, cât și prin izul eretic cu care se parfumează.

În filmul *Femme fatale* (*Femeia fatală*), realizat de Brian de Palma[36], eroina este descrisă ca „o seducătoare de o frumusețe veninoasă, o ispititoare, o sirenă, imprevizibilă și delicios de crudă". Ca să fii o *femme fatale* (expresia este utilizată în franceză chiar și în țările de limbă engleză), nu e de ajuns să fii o frumoasă și fascinantă aventurieră, ci trebuie să fii și perversă și să te complaci în nefericire, a ta și a celorlalți, pe care o provoci cu plăcere. Prin aceasta ești diabolică, intrând în rândul urmașelor vrăjitoarelor din Evul Mediu. Vai celui ce cade sub farmecul lor!

Credința în natura diabolică a frumuseții este în concurență cu o altă convingere, care pare să îi fie diametral opusă, ceea ce nu este cu adevărat cazul, deoarece de fapt aceste două credințe se completează pentru a ne opri să sucombăm ispitei de-a seduce. Această a doua convingere constă în ideea că ne putem crede ochilor: aparențele nu sunt înșelătoare, ele țin de natura noastră profundă, astfel încât „ce e frumos e bun și ce e frumos e răsplătit"[37]. Se înțelege de la sine că, invers, urâțenia trebuie pedepsită.

Nu am fost oare cu toții legănați de acele basme în care cei buni sunt frumoși și cei răi sunt urâți? Alba-ca-Zăpada, inocentă și serviabilă, este mai frumoasă decât mama ei vitregă, pe care gelozia o urâțește. Frumusețea lui Alba-ca-Zăpada e cât pe ce să îi aducă pieirea, fiindcă regina cea rea îi vrea moartea. După numeroase peripeții și tentative de asasinat, regina cea rea ia înfățișarea unei femeie bătrâne, urâte și rele, ceea ce corespunde adevăratei sale naturi, pentru a o otrăvi pe Alba-ca-Zăpada. Aceasta este ulterior înviată de sărutul unui prinț, vrăjit de frumusețea celei adormite.[38]

Și ce să spunem de *Frumoasa din Pădurea Adormită*? Prințul o trezește pe prințesa inocentă cu un sărut, și apoi trăiesc „fericiți împreună până la moarte"[39]. Amândoi sunt frumoși, bineînțeles, din moment ce sunt buni. Într-un alt basm al Fraților Grimm, *Schneeweißchen und Rosenrot*, prințul cel frumos este transformat într-un urs înspăimântător de către un pitic rău, deformat din naștere. Din fericire însă prințul reușește *in extremis* să-și ucidă torționarul și să redevină el însuși. Atunci el se poate căsători cu Schneeweißchen, în timp ce Roserot se mărită cu fratele prințului.

Zânele rele, vrăjitorii și vrăjitoarele, piticii răi, care sunt cu toții bătrâni și urâți, au puterea de-a instaura o înșelăciune: prin farmece, ei le fac urâte pe persoanele totuși bune. Farmecele pot fi dezlegate uneori printr-o dragoste care e în stare să vadă frumusețea interioară dincolo de urâțenia aparentă sau prin faptele bune care fac imposibilă persistența acestei anomalii: o persoană bună într-un corp urât.

Invers, zânele bune, sau la fel de bine Dumnezeu, au puterea de-a repune în conformitate natura profundă a

ființelor și înfățișarea lor. Persoanele bune și drepte sunt atunci frumoase, în timp ce urâțenia interioară a persoanelor rele devine vizibilă în ochii tuturor.

În *Frumoasa și Bestia*[40], ca să scape de soarta care îl urâțește, prințul trebuie să reușească să se facă iubit de Frumoasă în starea lui de urâțenie și, pe deasupra, fără să o seducă prin inteligența lui. Grea sarcină! El va reuși datorită bunătății sale, care îi trădează frumusețea interioară. La sfârșit, farmecele fiind dezlegate, ordinea naturală a lucrurilor este restabilită: frumusețea interioară și frumusețea exterioară sunt puse din nou în concordanță. Totul e bine când se termină cu bine.

Într-un alt basm al Fraților Grimm, *Die weiße und die schwarge Braut*, Dumnezeu, supărându-se pe răutatea unei țărance și a fiicei sale, le face „negre ca noaptea și urâte ca păcatul", în timp ce fiica vitregă, serviabilă și bună, rămâne „frumoasă și imaculată". Pe deasupra, urâțenia le face pe mamă și pe fiică și mai crude și rele: sufletul lor se armonizează astfel și mai mult cu înfățișarea.

De altfel, așa se și petrec lucrurile, contrar celor spuse în basme și în poveștile cu vrăjitoare: nu înfățișarea trădează urâțenia sufletului sau îi oglindește frumusețea, ci mai degrabă aspectul exterior condiționează comportamentele sociale. Ești bun fiindcă ești frumos, ești rău fiindcă ești urât. E ceea ce se cheamă efectul Pygmalion[41].

Totul le surâde persoanelor frumoase, începând cu oamenii din jur. Sociologii, interesându-se de efectele aparenței corporale, arată că, încă de la grădiniță, copiii frumoși sunt privilegiați. Educatoarele le acordă mai multă atenție și micii lor colegi le caută tovărășia. Mai

târziu, persoanele frumoase găsesc mai ușor de lucru și acesta este mai bine remunerat. Persoanele de sex opus sunt mai interesate de ele. Să fii astfel răsfățat de unii și de alții îți dă încredere în tine. Și să ai încredere în tine predispune la a avea încredere în ceilalți, la a te arăta simpatic, atenționat și generos. Mai ai și tendința de-a crede că, din moment ce ușile îți sunt deschise și ești bine primit peste tot, nu există nici un motiv să-ți limitezi ambițiile.

Invers, persoanele urâte sunt respinse de la cea mai fragedă vârstă și asta le acrește caracterul. Urâții au sentimentul că trebuie să depășească un handicap și că trebuie să trudească din greu pentru a se face acceptați de ceilalți. Ei nu prea au încredere în sine și se lasă cel mai adesea învinși de o persoană frumoasă și nu neapărat merituoasă. Cum să nu simți atunci invidie, gelozie, ranchiună, furie față de toate aceste persoane frumoase cărora totul le reușește? Cum spunea un personaj de basm, dacă tot suntem urâți, măcar să fim și răi!

Oameni frumoși care se stimează și au încredere în sine, oameni urâți care se denigrează și fac depresii, iată ordinea normală a lucrurilor. Dar ce se întâmplă când schimbi categoria, când ești urât și devii frumos, sau invers?

A fost odată un pui de rață mic și urât. Fiindcă e ciupit, e mușcat, îmbrâncit și batjocorit, atât de rațe, cât și de găini, bietul rățoi nu știe unde să se ascundă, îi pare rău că arată atât de jalnic și că e batjocura întregii curți de rațe. Respins de toți, rătăcește de colo până colo, încercând să se facă acceptat de unii și de alții. Trece o iarnă și rățoiul nostru supraviețuiește de bine, de rău tuturor intemperiilor. Primăvara, la capătul puterilor, văzând un grup de lebede superbe, zboară spre ele, așteptân-

du-se să fie masacrat. Dar nu, a crescut și a devenit și el o lebădă splendidă, care e primită cu exuberanță.[42]

Povestea se sfârșește cu adevărat aici? Fostul nostru rățoi urât reușește oare să-și asume realmente noua condiție? Se întărește oare sufletește și exclamă doar: „Ce noroc am avut, de-a lungul întregii mele vieți, și ce fericire că sunt ceea ce sunt[43]!".

Nimic nu e mai puțin sigur. Unii foști urâți continuă să fie roși de îndoială: trebuie că e o greșeală, ceilalți mă găsesc frumos și amabil, sunt primit bine, dar toate acestea sunt fără îndoială obiectul unei neînțelegeri. Știu eu bine că de fapt sunt un rățoi urât și ochii celor care mă iau drept lebădă nu vor întârzia să se deschidă.

Letiția este un bun exemplu de fostă rățușcă urâtă. Când vine la mine, este o frumoasă lebădă de douăzeci și cinci de ani și de circa un metru șaptezeci și cinci, care are cincizeci și cinci de kilograme, blondă, cu ochii de un verde acvatic, cu pomeții înalți, bărbia bine conturată și un năsuc fermecător. Să fie încântătoare e de altfel meseria ei: e manechin de profesie.

Iată însă că ea nu crede în frumusețea ei. Bineînțeles, sunt frumoasă din punct de vedere tehnic, îmi spune ea. Așa mi se spune și o văd bine în oglindă sau în fotografii. Dar chiar sunt cu adevărat eu? În adâncul meu, știu că e o confuzie asupra persoanei.

Letiția, care crede că frumusețea ei nu e decât o aparență, că nu e în conformitate cu natura ei profundă, are prin urmare destule probleme în realțiile sale cu ceilalți: ea nu prea îi stimează pe cei care o admiră și care, după părerea ei, nu o văd așa cum este cu adevărat. Invers, aleargă după cei pe care îi lasă indiferenți și care, fiindcă nu cedează farmecului ei, dau dovadă de bun-gust și

de perspicacitate. E ceea ce am numit sindromul lui Groucho Marx. Acesta din urmă ar fi spus cândva ceva de genul: „Niciodată nu aș accepta să fac parte dintr-un club care ar vrea un individ ca mine drept membru", ceea ce e totuna cu a spune, din punctul nostru de vedere: „Niciodată nu aș putea iubi pe cineva care ar avea un asemenea prost-gust încât să mă iubească".[44]

Frumusețea este o marfă

Letiția, care se duce la un psihiatru, ar putea, în loc de asta, să-și opereze nasul, urechile sau sânii, fiindcă ar da același rezultat. Fiindcă a lua această decizie, consultarea unui specialist în chirurgia estetică, adică a suferi pentru a fi frumoasă, ajunge să facă din această frumusețe un act voluntar. Atunci ești frumoasă, sau frumos, fiindcă ți-ai dat osteneala să devii așa. Sigur de frumusețea ta, poți să ți-o asumi și să seduci fără remușcări. Ceea ce nu înseamnă că nu apar alte probleme...

Ludovic, ca și Letiția, e deja frumos, dar nu are, după părerea lui, mare lucru în pantaloni; din această pricină, nu își dă voie să seducă. Penisul lui mic l-a silit să se căsătorească cu o femeie de mâna a doua, nu foarte frumoasă, nu foarte inteligentă, divorțată cu doi copii. Acești doi copii l-au liniștit: ei sunt buni de luat, fiindcă îl pun în poziția de-a fi tată în ciuda incapacității sale.

Dar lucrurile nu au respectat acest plan lamentabil: soția lui e cât se poate de mulțumită de penisul lui mic — ceea ce de altfel o devalorizează și mai mult în ochii lui Ludovic — și din căsnicia lor s-a născut un copil. Stimându-se deja ceva mai mult, Ludovic găsește atunci curajul

de-a consulta un chirurg specialist în estetica penisului, care îi meșterește un penis de o mărime mai onorabilă. De atunci, comportamentul lui Ludovic se schimbă: simțindu-se bărbat, unul adevărat, își dă voie să seducă, puțin, mult, apoi cât poate de mult. Problema lui s-a transformat de-acum în contrarul ei: cum să se oprească? Un penis așa frumos e clar că trebuie folosit.

Și totuși, nu cu penisul lui seduce Ludovic, deoarece, în acest stadiu al lucrurilor, el îl lasă acolo unde e, ci cu reprezentarea penisului său: imaginea pe care și-o face despre acesta îi permite să se simtă viril, ba chiar îl silește la asta și îl face să adopte conduite de seducție de care nu s-ar fi crezut capabil înaintea operației. Deoarece, bineînțeles, cu un aspect exterior strict identic Ludovic nu seducea pe nimeni înaintea operației, iar după, femeile îi cad la picioare.

De când se crede însă dotat cu toate atributele cowboyului Marlboro, seducția operează fără opreliști. Ceea ce e ușor de conceput: comportamentele de seducție sunt pentru Ludovic niște teritorii virgine și neexplorate. Complexat de la cea mai fragedă vârstă, el s-a ținut cu grijă în afara sferei seducției, nu a învățat cum să seducă și nici cum să se oprească din seducere.

De când frumusețea este mai mult angelică decât diabolică, de când se crede că oamenii pot fi judecați după aspectul lor plăcut, aparența devine fundamentală. A fi frumos sau frumoasă înseamnă să fii un om cumsecade; să pari tânăr și plin de viață înseamnă să fii efectiv o persoană dinamică și activă. Și nimeni nu mai așteaptă ca înfățișarea să îi fie repusă în conformitate cu firea de către Dumnezeu sau zânele cele bune, ci de chirurgul estetician.

Dar chiar putem spune așa ceva? E o mare diferență între Dumnezeu și zânele bune, pe de o parte, și chirurgii plasticieni, pe de alta (pe lângă faptul că Dumnezeu nu se consideră, în ce îl privește, un chirurg plastician). De la Dumnezeu sau de la zâne, frumusețea se obținea după merit, în timp ce de la chirurgii esteticieni, ea se cumpără.

E o altă lume, cea în care poți să cumperi ceea ce vrei să pari. Frumusețea se asimilează atunci unui capital, care provine dintr-un zăcământ natural sau care se obține prin trudă. De cum ai cu ce să-ți plătești frumusețea, deoarece ea este o cheie universală care duce la opulență, chirurgul estetician e văzut ca un prestator de servicii foarte căutat.

Sunt părinți care fac cadou copilului lor prima operație estetică la împlinirea vârstei de optsprezece ani. Ce poate fi mai firesc, din moment ce diplomele nu sunt suficiente pentru a avea succes, ba chiar ai mai multe șanse să le obții dacă ești frumos?[45] Să aibă riduri înseamnă astăzi pentru o femeie că nu are mijloacele de a și le îndepărta prin injecții cu botulină[46] sau colagen, cu grăsimi, de a face un peeling sau o operație cu laser. La bărbat, se pune încă întrebarea: își păstrează oare ridurile ca să pară serios? Dar genul ăsta de idei nu va mai avea în curând curs. Singurul motiv pentru păstrarea ridurilor va fi sărăcia și eșecul pe care le trădează.

La ambele sexe, nimic nu justifică păstrarea unui surplus ponderal, lăsând poate deoparte un snobism împins la extrem. Când ești înlesnit financiar, îți poți plăti nutriționiști, legume proaspete și cursuri de gimnastică. Când ești foarte bogat, poți să angajezi simultan un dietetician și un bucătar și să ai propriul tău antrenor pentru a pune pe muzică efortul muscular. Dacă toate acestea nu sunt de ajuns, te întorci la chirurg.[47]

Aparența nu mai spune nimic despre suflet, nici despre personalitate, ci doar despre statutul socioeconomic. Suntem în acea lume descrisă de Michel Houellebecq[48] în care există două forme de bogăție: cea bazată pe bani și cea bazată pe frumusețe. Capacitatea de-a seduce depinde și de una, și de alta, aceste două bogății putându-se compensa reciproc: o femeie tânără, drăguță și săracă, un bărbat bogat, bătrân și urât nu sunt nepotriviți. Adevărații săraci sunt cei care nu au nici bogăție, nici frumusețe, care sunt proscrișii sistemului și care nu au altă resursă decât violența — crima sau sinuciderea. În această lume, în care relațiile umane sunt întemeiate exclusiv pe seducție, nu îi putem cere cuiva să vadă dincolo de aparențe, fiindcă în acest „dincolo" nu e nimic de văzut. Oamenii sunt ceea ce par, nici mai mult, nici mai puțin.[49]

Dar cum și bogăția e capricioasă, nu e neobișnuit să se producă răsturnări de situație: Bursa fluctuează, întreprinderile la fel și operațiile de chirurgie plastică nu dau întotdeauna rezultatele scontate. O mulțime de oameni, care sunt bogați și inteligenți, nu reușesc să slăbească durabil și suferă de tulburări de comportament alimentar. Uf! Sigur, nu e chiar dreptate, ci mai curând o loterie. Dar ea mai alină inima săracilor și, deseori, aproape întotdeauna, îi convinge să aibă răbdare.

Frumusețea e determinată

Dacă frumusețea este o bogăție, cum putem ști cât avem în portofel? Grecii, tot ei, aveau propriile lor idei în privința aceasta. Pentru ei, frumusețea este o problemă de proporții. Corpul și fața trebuie să aibă o simetrie

cât se poate de perfectă și să formeze un tot armonios. Proporțiile ideale se pot calcula și devine deci posibil să se definească canoanele frumuseții.[50]

Aceste canoane ale frumuseții matematice sunt severe: puține corpuri, ba chiar nici unul, prezintă simetria și proporțiile ideale. Dar e cât se poate de normal: corpurile reale sunt fatalmente imperfecte. Ele tind spre un model de frumusețe care nu e la îndemâna muritorilor.

Acest gen de idei despre frumusețe ne ajută să înțelegem și anumite inconveniente ale acesteia: persoanele care se apropie de frumusețea desăvârșită ne confruntă cu un absolut, cu o formă de transcendență. Suntem uluiți, ne minunăm de ele, într-o asemenea măsură încât nu le mai putem considera niște alter-ego. Persoanele prea frumoase devin inumane.[51] Ele provoacă paralizia, teama. Cum să te comporți cu ele, cum să le vorbești? Acesta este frecvent destinul Frumuseții sublime: admirată, desigur, dar cât de solitară! Singurii care îndrăznesc să se apropie sunt perverșii, pentru care oamenii sunt niște lucruri și cărora le plac lucrurile frumoase. Oamenii prea frumoși sunt deci deseori înconjurați de două categorii de persoane: cele care sunt timide și stângace și cele care sunt perverse, încercând să le seducă pentru a le poseda. Oamenii prea frumoși au adesea nevoie de timp și de experiența mai multor deziluzii ca să înțeleagă care sunt opțiunile cele bune.

Să revenim însă la felul în care se definește frumusețea. Credința în canoanele obiective ale frumuseții duce la concluzii ciudate: în acest caz nu ar exista decât o singură formă de frumusețe. Dacă grecii sunt frumoși, poți fi japonez și frumos? Sau, deopotrivă, ca să fie frumoasă, o japoneză sau o chinezoaică trebuie să își îndrepte

ochii și să-și vopsească părul blond? Ca să fie frumoși, o negresă și un negru trebuie să-și albească pielea și să-și netezească părul?

Un asemenea etnocentrism i-a șocat pe sociologi, care s-au apucat să verifice dacă nu există mai multe feluri de-a fi frumos. Unii, luați de avânt, au ajuns la concluzia că ești cu atât mai frumos cu cât ești reprezentativ pentru populația în care evoluezi.[52] Întru câtva, cea mai frumoasă laponă este deci lapona cea mai comună, cea mai laponă dintre lapone.

Iată deci că, pentru a fi frumos, nu mai e necesar să răspunzi unei armonii matematice sau să te conformezi unui model fără legătură cu natura ta, ci e suficient să fii cel mai banal. Minunată idee, atât de reconfortantă, atât de chibzuită! Trecem astfel de la o frumusețe transcendentală la o frumusețe democratică. Se vede însă bine că a alege o regină a frumuseții nu constă în a vota pentru persoana cea mai medie, fiindcă, în acest caz, Miss France ar fi fără îndoială mică, grăsuță și între două vârste!

O altă idee, seducătoare, e că frumusețea este o modă. Ar exista cataloage de modele de frumusețe, care ar reapărea regulat, apoi ar sfârși prin a se demoda. De exemplu, frumusețea masculină ideală, reprezentată astăzi de un corp fin, grațios, musculos fără exces, e aceeași cu cea care prevala la mijlocul secolului XIX. Fiecare pare să se străduiască să urmeze moda, în măsura posibilităților sale.[53]

Desigur, la asta și asistăm. Dar în acest catalog de frumuseți posibile, se pare că astăzi se încearcă mai ales să se facă asamblări din elemente de tot felul. Ceea ce pare să decidă în privința frumuseții este o amplificare a anumitor caractere ale chipurilor și ale corpurilor. Aceasta

este caracteristica prin care frumusețea modernă se îndepărtează de frumusețea clasică: în timp ce aceasta din urmă este armonioasă, o frumusețe modernă trebuie să prezinte o dizarmonie, o exagerare a anumitor trăsături, a anumitor forme.

De exemplu, deoarece o gură cărnoasă, un piept proeminent sunt considerate astăzi niște caractere legate de frumusețe, unele femei au ajuns să creadă că vor fi cu atât mai frumoase cu cât pieptul lor va fi mai proeminent. Trebuie să ai un piept proeminent ca să fii frumoasă, deci aș fi și mai frumoasă cu un piept și mai mare!

Aceeași logică face să se dorească subțierea la nesfârșit. Deoarece subțirimea duce la frumusețe, să slăbești din ce în ce mai mult nu poate decât să sporească frumusețea, care nu e niciodată suficientă. În timp ce indicele de masă corporală (IMC) optimă din punctul de vedere al sănătății este de 22,4 la femei (22,7 la bărbați), femeia preferată a bărbaților este astăzi de 20,4. Femeile sunt și mai exigente față de ele însele deoarece silueta pe care o consideră ideală corespunde unui IMC de 19,3, cu un raport talie/șold foarte mic, inferior lui 0,7. Astfel, o femeie de un metru șaizeci și opt ar avea o greutate optimă pentru sănătatea ei de șaizeci și trei de kilograme; dar ea ar plăcea mai mult bărbaților dacă ar avea cincizeci și șapte de kilograme și nu s-ar plăcea pe sine decât cu cincizeci și patru de kilograme!

Acest corp ultrasubțire și longilin nu e în natura majorității femeilor și nu aparține în mod natural decât câtorva ființe de excepție. Astfel încât, în mod cât se poate de logic, majoritatea femeilor se consideră prea grase. În timp ce la vârsta de șapte ani, încă puțin influențate de standardele modei, fetițele, ca și băieții au o pă-

rere bună despre fizicul lor, lucrurile nu mai stau la fel în adolescență: 60% din fete se consideră prea grase și numai 20% sunt satisfăcute de corpul lor. La femeile adulte, situația se deteriorează și mai mult: în Franța, 70% din femei se consideră prea grase, față de 30% din bărbați.[54].

Pe scurt, frumusețea modernă, înnămolită în ideologia lui „și mai mult", se transformă în caricatură: femeile, dacă ar putea, ar însuma semnele de frumusețe fără să se preocupe de aspectul de ansamblu. De altfel, unele, care pot, materializează această fantasmă cu ajutorul medicinii și al chirurgiei estetice și se apucă să adune ultrasubțirimea, pielea netedă și fără riduri, pieptul proeminent, fesele musculoase, gambele rotunde, nasul drept, urechile bine modelate, bărbiile voluntare sau șmechere. Din ce în ce mai mult, bărbații nu se lasă nici ei mai prejos. Pentru cei mai bogați dintre ei (și cei mai smintiți), rezultatul obținut descumpănește uneori, într-atât pare făcut din elemente alandala. Ah, Picasso ăsta, ce precursor!

Se vede că frumusețea nu se lasă lesne înțeleasă. Dificultatea de-a desprinde criteriile obiective ale frumuseții a dus la privilegierea unei alte abordări, mai funcționaliste, centrată pe ideea că frumusețea trebuie să aibă utilitatea ei. Ea este atunci văzută ca un semnal care permite localizarea anumitor calități căutate.

Această teorie îmi convine perfect: e un alt mod de-a spune că frumusețea este condiția unei bune momeli. Și ce e o momeală bună, dacă nu cea care oferă ceea ce dorește persoana care trebuie amăgită?

Odinioară, pe vremea când bărbații le doreau pe femeile care să le poată purta copiii știind totodată să se

facă utile, ei erau momiți cu un ten proaspăt, strălucitor, trandafiriu sau de piersică, cu ochi strălucitori, dinți albi și respirație proaspătă, care semnalau tinerețea și sănătatea. Un bazin lat, un piept abundent, care promiteau fertilitatea, erau seducătoare și percepute ca atribute ale feminității.

Și cum nimănui nu îi plăceau complicațiile, bărbații se mai lăsau momiți și de o ținută a capului semeață, o atitudine și gesturi grațioase, armonioase, hotărâte, care îi făceau să spere la un echilibru psihologic bun, în timp ce stângăcia, gesturile șovăitoare erau înțelese ca oglindiri ale unor probleme interioare, care nu voiau decât să se exteriorizeze mai devreme sau mai târziu.

Cât despre bărbați, ei nu trebuiau să fie frumoși, deoarece trebuiau să fie puternici, voinici, virili, să aibă ce trebuie în pantaloni, pentru a-și putea hrăni familia și să-și apere căminul. Deși, din această cauză, femeile aveau tendința de a-i găsi frumoși pe bărbații bogați și puternici.

Aceste opinii au îmbătrânit brusc: e multă vreme deja de când bărbații preferă iepele pur-sânge în locul cailor de povară, iar femeile îl admiră pe Leonardo di Caprio mai mult decât pe Aldo Maccione. În ce le privește pe femei, calitatea reflectată de subțirime este fără îndoială voința, deoarece subțirimea cerută este împotriva firii și nu se obține în imensa majoritate a cazurilor, la modul temporar, de altfel, decât printr-un efort permanent de controlare a alimentației, ca și prin eforturi fizice regulate.

Pentru ambele sexe, criteriile de frumusețe se omogenizează și feminitatea, caracterul androgin, precum și tinerețea și subțirimea sunt semnale considerate ca fiind

cele mai pertinente. Numeroase calități de odinioară s-au transformat în defecte, și invers. Această omogenizare între sexe este și o mondializare a criteriilor de frumusețe, deoarece modelele africane sau asiatice suferă influența modelului occidental și împrumută unele dintre caracteristici, fără a înceta neapărat să păstreze ceea ce constituie specificitatea lor.

Un alt element care arată clar latura nedeterminabilă a frumuseții este ceea ce sociologii numesc efectul de halo[55]: nu se împrumută bani decât celor bogați și puternici, care se aureolează de un halo care îi face să pară mai mari și mai frumoși decât sunt. Ceea ce pune încă o dată în evidență această confuzie permanentă dintre frumusețea obiectivă, în definitiv imposibil de definit, și utilizarea dată acestei frumuseți ca momeală, în scopul de a seduce.

E ușor să seduci datorită defectelor

Poate că de altfel aici se află explicația acestui apetit pentru exagerare: problema nu e atât să te faci frumos, cât seducător. O gură devenită mai cărnoasă ca urmare a injecțiilor cu silicon sau colagen sau doar mărită și colorată de ruj este un semnal menit să iasă în evidență și să capteze privirea. Un piept devenit mai agresiv prin intermediul bisturiului chirurgului sau proiectat în față printr-un sutien special hipnotizează, până într-atât încât îi este greu uneori masculului să-și forțeze privirea să urce până la față și să restabilească o legătură empatică. Această gură mărită și artificial cărnoasă, acești sâni proeminenți, care mimează turgescența buzelor și a ma-

meloanelor unei persoane excitate sexual, vehiculează un mesaj: sunt sexy. Gura-semnal, sânii obraznici nu fac o femeie mai frumoasă, ci mai seducătoare.

Orice defect al trăsăturilor poate fi utilizat pentru a seduce din moment ce iese în evidență și hipnotizează. E ceea ce făceau, cu mai multă subtilitate, femeile din secolul XVII inventându-și o aluniță artificială, punându-și o pată, care era o bucățică de tafta neagră, pe față sau pe gât. Pata, captând atenția, hipnotizând, o făcea pe frumoasă nu mai frumoasă, ci irezistibilă. Iată ceea ce va alina fără îndoială inima tuturor celor care se plâng de micile lor defecte fizice. Desigur, aceste defecte nu îi înfrumusețează, dar, folosite cum trebuie, pot servi seducției. În acest scop, ele nu trebuie ascunse, ci etalate, regizate.

Pentru Isabelle, eu reprezentam ultima oprire înaintea autostrăzii, stația dinaintea chirurgiei estetice. Ar fi fost frumoasă dacă nu era nasul ei. I-ar fi plăcut să îl aibă pe acela al Cleopatrei, dar îl avea pe al lui Cyrano. Venise să mi-l arate ca să îi spun că un asemenea nas e o nenorocire care trebuie eradicată. Dar ce poate fi mai contrariant decât un psihiatru? Era și vina ei, totodată: de ce nu se dusese direct la chirurg? I-am spus deci că puțin îmi păsa de nasul ei, dar că îmi păsa de ea; că, dacă avea timp de pierdut, am putea încerca să înțelegem ce făcea ea cu nasul ei.

Acest nas, bineînțeles, ea una încerca să îl ascundă. Dar cum apărea chiar în mijlocul figurii sale, tentativele de disimulare nu făceau decât să centreze și mai mult atenția asupra acestui apendice. Cum empatia umană constă în a împărtăși emoțiile și punctele de vedere cu semenii noștri, rezultatul era că ceilalți se apucau să crea-

dă despre nasul ei ceea ce credea și ea. Gândiți-vă la nasul vostru și ceilalți nu o să mai vadă decât asta. Gândiți-vă că nasul vostru e urât și ceilalți o să îl vadă urât.

Pe scurt, problema consta nu atât în nasul însuși, cât în ceea ce făcea ea cu nasul ei. Dar atunci, ce poți face cu el, dacă nu te plângi de el și nu îl faci să dispară? Să te folosești de el ca să seduci, poate. Acest nas, la urma urmei, atât de stânjenitor, ce momeală bună ar putea fi! Ca să nu o mai lungim, Isabelle nu a ajuns la această idee decât după un drum lung. Dar de îndată ce a fost în stare să înțeleagă, nasul ei i-a devenit emblemă. Nu se mai spunea despre ea că ar fi fost drăguță fără nasul pe care îl avea, ci că era o fată care avea farmec și care știe ce vrea. Era o dovadă cum nu se poate mai bună că din nasul ei nu mai rămăsese decât o momeală. Acum, în locul chirurgului opera vraja nasului.

Poți seduce prin toate mijloacele

Toate acestea ne fac să ne interesăm de mijloacele care pot fi aplicate pentru a seduce. Să mai amintim o dată principiile esențiale: pentru a seduce, trebuie să pui în funcțiune mecanisme de identificare, să încetezi să îl mai înțelegi pe celălalt și, mai mult încă, să încetezi să te faci de înțeles în ochii lui. În acest scop, orice e bun: violența, care pune imediat capăt empatiei sau la fel de bine hipnoza și fascinarea. Mai rămâne atunci să fluturi o momeală dezirabilă, care va fermeca prada, încântată că e abătută de la ea însăși și de la ceea ce o ocupă de obicei. O momeală bună este ceea ce dorește prada și, tocmai fiindcă o dorește, ea își aduce propria contribuție pentru

a-l ajuta pe seducător să o confecționeze. În sfârșit, să reamintim că seducția nu se conjugă decât la prezent, și la modul totul sau nimic: ești sedus sau nu, sau nu mai ești. Dar ceea ce a mers o dată poate la fel de bine să meargă din nou...

Pentru a seduce, trebuie deci să îl agresezi pe celălalt. Dar utilizarea violenței fizice este demodată. În secolul XII, Raimbaut d'Orange putea recomanda, pentru cucerirea unei femei, să i se dea lovituri de pumn în nas, deoarece, după părerea lui, asta le plăcea.[56] Nu avem nici un motiv să nu îl credem pe Raimbaut d'Orange, care știa cu siguranță ce spune. Doamnele cu care avea de-a face cădeau toate sub vraja lui, deși fără să aprecieze neapărat procedeul. S-a văzut de altfel, cu sindromul Stockholm, că răpirea poate să se dovedească un mijloc de seducție eficace chiar și astăzi.

Cu toate acestea, nu îl recomand. Chiar și niște violențe simulate nu sunt recomandabile. Ceea ce stânjenește, fără îndoială, este că relația de seducție este inegalitară prin natura ei: desigur, oamenii prudenți nu se lasă seduși decât de cei pe care știu că îi pot seduce sau pe care i-au sedus deja, dar există întotdeauna, la un moment dat, și chiar dacă permutăm la cerere, un seducător și un sedus. Relația empatică, ocazie a unei împărtășiri a sentimentelor și a punctelor de vedere, nu prezintă acest inconvenient: ne putem situa într-o relație de egalitate.

Violențele simulate, care le permiteau bărbaților să se ia preț de o clipă drept Raimbaut d'Orange și femeilor să se creadă violate, mai erau folosite nu cu mult timp în urmă. „Nu, nu!", exclamau femeile, nu prea tare totuși ca să nu îi alarmeze pe vecini. „Ba da, ba da", răspundeau amanții lor, zâmbind frumos.

Să te pretezi unui asemenea joc a devenit un lucru dintre cele mai riscante. Căci chiar și atunci când cei doi protagoniști se distrează ca niște nebuni, nimic nu garantează că, o clipă mai târziu, dezmeticiți, nu vor analiza evenimentele într-un mod total diferit.

De fapt, ce să credem? Ca să răspundem la metafora mea construită pornind de la creierul etajat al lui MacLean, totul se petrece ca și cum părțile cele mai arhaice ale creierului și neocortexul ar descrie cele întâmplate fiecare în felul său. În privința creierului arhaic, ele ar putea fi descrise în felul următor: am sedus-o și ea nu a spus nu, ba dimpotrivă, din moment ce s-a lăsat cu plăcere, spune seducătorul. Violența dorinței lui m-a făcut să-mi pierd capul, spune sedusa. Sau la fel de bine, permutând sexele: ea m-a sedus împotriva voinței mele, trădătoarea, dar cum era să-i rezist și de ce să-i port pică?

Dar aceleași evenimente sunt decodificate diferit când și le reprezintă neocortexul: a abuzat de mine, deși am spus nu destul de tare, clar și de mai multe ori: am fost deci violată. Inversând sexele, ca în filmul *Hărțuire sexuală*[57], asta înseamnă: ea a abuzat de mine în ciuda protestelor mele clar înregistrate, spune Michael Douglas, alias Tom; am fost deci violat, onorată instanță. Și a pretinde contrarul ar însemna să dai dovadă de sexism...

Există deci violențe simulate, menite să trezească fantasme desigur incorecte politic, dar foarte amuzante, și violențe reale, abuzuri de pe poziție dominantă, manipulări perverse. Și de-acum distincțiile se stabilesc în cadrul justiției.

Din fericire, există destule alte mijloace de-a seduce, mai subtile, care permit continuarea fără greutate a rela-

ției printr-una empatică dacă nu a apărut saturația, temporară, după cum se speră, față de relația de seducție.

Vom începe prin a ne ocupa de înfățișarea fizică. Produsele cosmetice sunt de altfel mai mult niște produse de seducție. Și o bună parte din garderoba feminină pare să servească mai mult pentru seducție decât pentru protejarea de frig. Bijuteriile, piercing-urile și alte inscripții corporale? Unii au nevoie de ele pentru a afirma o apartenență, și în definitiv pentru a se simți existând. Dar totodată, ce mijloc minunat de-a focaliza atenția!

Nu frumusețea e cea care seduce cu adevărat, ci punerea ei în scenă. Nu lipsa de frumusețe e cea care împiedică seducția, ci absența punerii ei în scenă. Ce poate fi mai puțin seducător decât o femeie obeză, își zic destule femei obeze. Dar greșesc: de când unele dintre ele s-au reunit în asociații, și-au dat seama că stârneau la anumiți bărbați o fascinație de care nu era greu să profite. Cum mișcarea s-a născut în SUA, acești bărbați au primit numele de „fat-admirors", sau FA pentru cunoscători[58]. Dar și în acest caz, sindromul lui Groucho Marx strică deseori distracția: vreau să fiu iubită pentru ce sunt, nu pentru greutatea mea, strigă unele dintre ele. Vreau să fiu iubită, dar nu de cei care mă iubesc. Viața e destul de complicată...

Ce altceva se poate face decât să-ți pui în scenă fizicul? Să îl hipnotizezi pe celălalt privindu-l în adâncul ochilor. Atenție însă: nu toate privirile ucid! Doar cele care sunt indescifrabile, deoarece constituie niște oglinzi perfecte, sunt cu adevărat periculoase: celălalt nu înțelege nimic, nu vede decât reflexul propriei sale dorințe. Fără îndoială că în asta constă povestea Meduzei: nu tre-

buia să privești acea Gorgonă în ochi fiindcă descopereai propriile tale dorințe și rămâneai împietrit.

Odinioară, doamnele frumoase din Veneția își dilatau pupilele cu ajutorul câtorva picături de belladonă, pentru a se face *belle donne*, adică „femei frumoase". Ele aveau atunci o privire tulbure și care vrăjea, ca absentă, o privire în care nu puteai citi nimic. Nimic nu e mai seducător decât faptul de-a te simți privit cu insistență și de-a nu înțelege nimic din acea privire, de a nu îi putea descifra intenția. În această privire deopotrivă goală și apăsătoare, această privire care ucide, poți proiecta ideile pe care le vrei și, de ce nu, propriile tale dorințe și fantasme, pe care i le atribui celuilalt. Unele persoane prea mioape o știu bine și nu își pun nici ochelarii, nici lentilele de contact, pentru a te putea privi fără să te vadă și a deveni niște Gorgone. Să vezi sau să seduci, trebuie să alegi...

Contrarul privirii care ucide e privirea scrutătoare, oțelită, care îți permite să îl înțelegi pe celălalt, să îi ghicești intențiile. Pupila este atunci îngustată, contractată. Această privire este un scalpel investigator, în slujba logicii și a raționalității. Nu le poți face pe toate deodată...

Pentru a seduce, să nu neglijăm mirosul: fluturii masculi, capturați de feromonii femelelor, vin de la distanțe mari. Când ajung în apropierea frumoaselor, ei secretă la rândul lor un alt hormon, afrodiziac, care o face pe femelă să ia hotărârea de-a se acupla.

E multă vreme de când femeile știu să îi captureze pe bărbați cu ajutorul mirosurilor lor corporale, de exemplu în epoca elisabetană, oferindu-le mere ale dragostei, adică felii de mere cojite și ținute la subțioară pentru ca să se impregneze cu mirosul lor. Se mai pot face și licori

de dragoste pe bază de secreții intime, care se dau persoanei pe care vrei să o seduci sau să o seduci din nou, în vederea unei „reveniri a afecțiunii", cum spun vrăjitorii și vrăjitoarele amatoare.

Vi se pare cam dezgustător? Preferați să fermecați cu parfumuri de trandafir? Fiți atenți totuși, când vă parfumați, să nu greșiți flaconul: tendința în parfumerie este de-a adăuga steroizi odoriferi, androstenon în ale bărbaților, pentru a atrage femeile, și androstenol în ale femeilor, pentru a-i atrage pe bărbați[59].

Parfumurile își produc efectul fără să fie nevoie să fii conștient: când pulverizezi puțin androstenon pe un scaun dintr-o sală de așteptare a unui dentist, femeile se așază mai des pe el, în timp ce bărbații se instalează pe altul, fără ca vreunul dintre ei să poată explica de ce. Pur și simplu, scaunul acela li se păruse atrăgător sau respingător.[60] De ce să ne mirăm? Simțim cu bulbii olfactivi și nu există o parte a creierului care să fie mai arhaică...

Nu e de ajuns? Duceți-vă viitoarea cucerire într-un local de noapte, care este o mașină de pregătire în vederea unei seducții: deoarece sunetele ritmate, muzica repetitivă și care vrăjește, basurile puternice pe care le simți în șale, imaginile colorate, caleidoscopice pe un fond întunecat sunt un mijloc ideal de-a împiedica orice distanțare, de-a aboli orice spirit critic. Nu mai trebuie atunci decât să vă fluturați momeala într-o lumină stroboscopică. Ar fi culmea să nu meargă. Sau mai curând va fi prăpăd dacă merge.

Localurile de noapte au un inconvenient: pe lângă faptul că e destul de greu să arunci priviri care să ucidă, având în vedere lipsa de lumină, nu te poți auzi, având

în vedere numărul de decibeli. Cum să mai cânți atunci, să reciți poeme și să spui povești frumoase? Povești fără sfârșit, circulare sau, și mai bine, spiralate, care nu au nevoie să fie adevărate ca să vrăjească, să îl ia în posesie pe celălalt.

Șahriyar, regele Persiei, se teme de femeile necredincioase. Pățit cu soția lui, dar nevrând să renunțe la plăcerile sexului și fiind totodată un om moral, el hotărăște să se căsătorească în fiecare zi cu una dintre supusele lui și să o decapiteze imediat după noaptea nunții. Fiica vizirului, Șeherezada, se oferă, dar ea este mult mai puțin sinucigașă decât se pare: în zori, Șeherezada îi spune surorii sale mai mici Dinarzade o poveste frumoasă... fără a-și da osteneala să o termine. Regele ascultă, bineînțeles, și cum e ținut cu răsuflarea la gură, așteaptă până a doua zi pentru a afla sfârșitul acestor povești care se înlănțuie la nesfârșit, durând o mie și una de nopți.

Șeherezada cunoaște toate tertipurile meseriei: ea știe să vorbească cu un glas care vrăjește, să varieze plăcerile trecând de la proză la poezie, să cânte și să danseze. Ea mai știe să păstreze trează atenția variind poveștile, care merg de la aventurile lui Ali-Baba și ale celor patruzeci de hoți la cea a lui Sindbad Marinarul, trecând prin Aladin și lampa sa fermecată. Poveștile se înlănțuie una de cealaltă, în mod concentric, hipnotic. În ele e magie, ba chiar science-fiction, de exemplu călătorii în timp în întâmpinarea arhanghelilor ordonatori ai Universului, e și sânge, lacrimi, asasinate, povești de familie și de incest, epopei războinice și câte și mai câte[61]...

Dar înainte de toate, Șeherezada știe că dacă vrei să fascinezi, să vrăjești, să seduci nu trebuie să explici nimic: psihologia se situează iremediabil alături de empa-

tie și ucide seducția. Ea știe să se mărginească la a descrie dorințe și comportamentele care decurg din ele, ferindu-se să evoce sentimente precum angoasa sau culpabilitatea și, cu atât mai puțin, valori morale. Drept urmare, în acest univers decortificat, totul e simplu: te îndrăgostești de la prima privire, fără probleme, te bați ca să obții ce dorești, apoi te bucuri de ceea ce ai obținut, pur și simplu.[62]

Șahriyar, Dinarzade și noi înșine nu ne punem așadar niciodată în locul personajelor. Noi le contemplăm, fascinați. Ce noroc au că nu sunt împovărate de acest blestem numit empatie, ne zicem noi atunci. Evident, în aceeași seară, mai vrem să le ascultăm. Iarăși și iarăși...

Să revedem credințele iraționale legate de seducție

În ciuda tuturor bunelor sfaturi de seducție din revistele feminine, dar și masculine, a seduce ridică probleme. Avem dreptul să o facem, oare chiar așa trebuie să procedăm cu ceilalți și cum să facem ca să reușim? La baza multor necazuri se află o serie de credințe iraționale legate de seducție, pe care le vom putea reconsidera în prezent.

Prima credință se referă la natura însăși a seducției și se poate enunța în felul următor: *seducția este un proces automat și spontan*. Oamenii de bună credință recomandă să te porți pe cât de firesc cu putință, să nu joci teatru, să nu minți, să fii cu adevărat tu însuți, sperând că aceasta va fi de ajuns pentru a stârni interesul celuilalt.

Ar trebui deci să ne arătăm simpatici, deschiși și loiali, să ne interesăm sincer de celălalt, de ceea ce este el în profunzimea lui și să așteptăm cu răbdare ca el să facă la fel. Oricum, dacă asta nu e suficient, nu am prea avea ce regreta: acest celălalt nu era cel potrivit, asta-i tot.

Fondul problemei e că se crede că a fi seducător e bine, dar că a încerca să seduci e rău, deoarece asta duce la a-l înșela pe celălalt în privința adevăratei tale firi. În această optică, ești seducător, te naști seducător sau, dacă nu e cazul, nu e mare lucru de făcut. Nu se pune problema de-a uza de artificii pentru a-ți ameliora fizicul sau cel puțin nu trebuie să abuzezi de ele, deoarece e vorba de minciuni: *dacă seduci prin artificii, înșelându-l pe celălalt în ce te privește, atunci relația care rezultă va fi falsificată și neautentică*.

Astfel încât ajungem să credem că *persoanele frumoase de la natură seduc automat; și că persoanele urâte sau mai puțin frumoase nu pot seduce orice ar face*.

Iată niște idei deprimante și nu doar pentru oamenii dizgrațiați de natură. Fiindcă, oricum, cine e îndeajuns de frumos sau de frumoasă?

Ce păcat e să vezi lucrurile așa, deoarece riști să aștepți mult refuzând să intri în scenă pentru a-i amăgi pe cei care te plac! A seduce este o acțiune care deranjează și care constă în a captiva, a captura, a-l ține pe celălalt în puterea ta.

Dar atunci, a seduce nu prea e ceva simpatic, vor spune unii. Ar avea dreptate: a seduce este un act radical diferit de ceea ce întemeiază simpatia, care este o contagiune emoțională, și de ceea ce întemeiază empatia, care este o înțelegere a sentimentelor și a punctelor de vedere ale celuilalt. Relația empatică duce la obligații, care țes

relațiile sociale. Acest mod de comunicare duce la relații amicale, care te angajează în timp.

În timp ce empatia este un proces sofisticat, seducerea corespunde unui mod de comunicare arhaic. Această latură primitivă nu e lipsită de farmec: este vorba înainte de toate de un joc instantaneu, de o sursă de plăcere, indispensabilă pentru a face să se nască dorința și a permite, eventual, raporturile sexuale. Când seduci, nu cauți să fii înțeles și când doi oameni se seduc reciproc, ei nu se înțeleg. În clipa anume când doi oameni comunică prin intermediul seducției, ei nu pot fi prieteni, dar au o șansă de-a fi amanți... chiar dacă vor redeveni prieteni câteva clipe mai târziu. Oricum, exercițiul acestor legături de fascinație nu este lipsit de plăcere.

Moraliștii mai pretind că dorința de a seduce nu e nimic altceva decât manifestarea unei dezordini mentale, o formă de isterie, adică o incapacitate de a-l iubi cu adevărat pe celălalt, fără îndoială că din pricina prea marii atenții pe care ți-o acorzi ție însuți. Dacă nu cumva este vorba de o dezordine și mai gravă, de ordinul perversiunii, care constă în a nu vedea în ceilalți decât niște obiecte menite satisfacerii propriilor tale plăceri.

De aici și până la a gândi că *a seduce înseamnă a-l manipula pe celălalt*, iar *a te lăsa sedus înseamnă să fii manipulat*, nu mai e decât un pas. Dar manipularea nu este efectivă decât când seducția nu e reciprocă. Să te lași sedus nu e un semn de slăbiciune, ci o plăcere, care prezintă avantajul de-a te face seducător. Acesta este elementul prin care seducția e o formă de comunicare!

Câteva idei greșite despre seducție

1. Seducția este un proces automat și spontan.

2. Seduci dacă ești simpatic, deschis și loial, dacă arăți interes față de celălalt, față de natura lui profundă.

3. Să fii seducător e bine, dar să cauți să seduci e rău.

4. Dacă seduci prin artificii, înșelându-l pe celălalt în privința ta, atunci relația care rezultă va fi falsă și neautentică.

5. Persoanele frumoase de la natură seduc automat; persoanele urâte sau mai puțin frumoase nu pot seduce orice ar face.

6. Să seduci înseamnă să îl manipulezi pe celălalt; să te lași sedus înseamnă să fii manipulat.

III

Ca să terminăm cu Marea Dragoste

„Nu există dragoste care să nu te rănească
Nu există dragoste care să nu te ofilească
Și nici dragostea de tine, nici dragostea de țară
Nu există dragoste care să nu trăiască din lacrimi

Nu există dragoste fericită
Dar e dragostea noastră a amândurora."

Louis Aragon,
Nu există dragoste fericită, 1943

Problema cu cuvintele-valiză e că pui în ele o grămadă de lucruri pe care apoi trebuie să le cari. Majoritatea acestor lucruri nu servesc la nimic și sunt destul de greu de dus! Cât despre lucrurile utile, ne dăm seama că tocmai pe acestea le-am uitat în dulap. Cuvântul „dragoste" face parte din aceste cuvinte: copleșiți de dragostea-pasiune care ne mobilizează toate energiile spre nefericirea noastră, nu ne prea mai rămâne loc pentru a iubi de pe o zi pe alta și pentru a ne mulțumi cu micile bucurii. E păcat, fiindcă, dacă știi să

te bucuri de ele, acestea din urmă durează mai mult decât dragostea-pasiune, care se vrea totuși veșnică.

Când ești cuprins de dragoste…

Care sunt înțelesurile ce îi sunt atribuite acestui cuvânt — dragoste? Să trecem peste dragostea de sport sau de muzică și peste dragostea pentru pălărioare. Dragostea de sine, amorul-propriu? Trebuie să o ai ca să o poți da și celorlalți, dar nu asta ne preocupă deocamdată. Mai există și dragostea empatică; așa cum am văzut, aceasta ia forma prieteniei tandre, a afecțiunii generoase și dezinteresate, cea a mamei pentru copil și cea atribuită deopotrivă fraților și surorilor, care nu ne-o înapoiază neapărat. Dragostea binevoitoare pentru semenul tău, dezinteresată și creștinească, inspirată de dragostea pentru Dumnezeu, nu sunt nici ele subiectul nostru din această parte a cărții.

Nici dragostea fizică, cea pe care o faci: ea cere să seducem și să fim seduși, ceea ce îngăduie dorința și duce la a face dragoste. Afrodita nu era cu adevărat zeița dragostei, ci mai curând cea a vicleniei și a răutății perverse. Venus, versiunea ei latină, provoacă și ea dorința făcându-se frumoasă și folosindu-și farmecele, ceea ce o face să prezideze viața sexuală, să fie protectoarea prostituatelor și a destui oameni politici, ca Syla, Pompei sau Cezar, care nu au șovăit să se pună sub protecția zeiței pentru ca ea să îi ajute să ajungă și, fără îndoială, să rămână la putere.

Dragostea pe care trebuie să o abordăm acum este dragostea absolută, febrilă, arzătoare, care duce la vio-

lență și la nebunie. Schimbăm așadar registrul... și divinitatea. Această dragoste-pasiune nu e treaba Afroditei sau a lui Venus, ci a unui zeu de alt soi: Eros este o forță primordială, care reunește, integrează și unifică principiile opuse, care restabilește unicitatea lumii, în timp ce contrarul lui, Thanatos, principiul morții, desparte și dezorganizează. Prin Eros, masculinul și femininul, unul și multiplul nu mai sunt decât una, ființele și lucrurile încetează să mai fie distincte, diferențiate.

Seducția este ludică; dorința și jocurile sexuale care decurg din ea nu prea dau naștere la consecințe importante, cu excepția conceperii copiilor, ceea ce nu este foarte dramatic și, în zilele noastre, poate fi evitat cu ușurință. Dar dragostea-pasiune e altceva. Ea este delirantă, irezistibilă, posesivă, tragică.

Grecii erau întristați din pricina ei: dragostea-pasiune era pe atunci văzută mai curând ca un lucru de temut. Singurul lucru rezonabil ce se putea face în privința ei era să se creeze tragedii, prilej de-a înfățișa capcanele existenței de care trebuie, pe cât posibil, să te ferești.

De altfel, în majoritatea culturilor așa sunt văzute lucrurile: dragostea-pasiune e ca o febră, care se vindecă spontan, cu timpul, sau se tratează schimbând ideile, călătorind, făcând sport, lucrând mai mult sau, la fel de bine, deoarece cui pe cui se scoate, ieșind cu alți parteneri.

În majoritatea timpului deci ea nu reprezintă ceva cu adevărat rău. Uneori totuși apar complicații: amanții cuprinși de pasiune se apucă să facă prostii mari. Cuplurile se distrug, copiii suferă, familiile se ceartă, ierarhiile sociale sunt afectate. Fără a mai pune la socoteală afacerile care sunt ruinate, patrimoniile care se împart și se risipesc. Toate acestea chiar sunt rezonabile?

Această viziune catastrofală a dragostei-pasiune e parțial și a noastră. Dar ea e în concurență cu o altă viziune a dragostei, văzută ca un ideal, la care cu toții trebuie să aspirăm și care ne face să îi admirăm pe cei care îi cad pradă. Desigur, toată lumea e de acord să admită că toate acestea nu aduc decât necazuri, dar ce contează, din moment ce existența își află justificarea în intensitatea pasiunii. Cei care au cunoscut marea dragoste, măcar o dată în viață, nu au trăit în zadar. Cât despre ceilalți, cei care se mulțumesc să seducă și să se lase seduși, apoi să se bucure de acest lucru, care își obțin satisfacția prin raporturile empatice, de înțelegere reciprocă cu partenerii lor și cu restul semenilor, ei, bine, în chip ciudat, ei sunt cei compătimiți.

Stéphanie nu așteaptă să fie compătimită, ci se descurcă foarte bine și singură în această privință. Și totuși are tot ce trebuie ca să fie fericită. E o tânără femeie activă și afirmată în munca ei, e căsătorită de șase ani cu Jérôme, un bărbat simpatic și cumsecade, care nu refuză să împartă cu ea sarcinile domestice, și au trei copii, desigur neastâmpărați, dar tare drăgălași. Are și părinți, care sunt sănătoși, pe care îi vede regulat, și un frate și două surori, pe care îi vede ocazional. Viața rezultată din aceste opțiuni este desigur cam obositoare, dar cât de bogată și împlinită!

Pe Jérôme l-a cunoscut la facultate și amândoi sunt acum profesori, el de matematică, ea de istorie-geografie. Viața lor sexuală este mai curând reușită, deși Stéphanie o găsește cam monotonă; sunt interesați de aceleași lucruri, dar au asupra lor puncte de vedere suficient de divergente pentru a prilejui acele mici controverse care te împiedică să te plictisești. Jérôme, de exemplu,

este mai degrabă de genul social-democrat, în timp ce Stéphanie, mai romantică, are simpatie pentru stânga partidului socialist. În esență, seamănă mult, se înțeleg bine și formează un cuplu fără probleme.

„Totul merge bine, prea bine, chiar", îmi spune Stéphanie, cu un aer nemulțumit. Ce lipsește e o Dragoste Mare, focurile pasiunii. Stéphanie are sentimentul că această mare dragoste, ea una nu a întâlnit-o niciodată. Desigur, îl iubește pe Jérôme și crede că și el o iubește, dar nu asta e marea dragoste. Jérôme e o dragoste, dar nu e Marea Dragoste: nu s-a căsătorit cu cine trebuie. Nu a trăit acea frumoasă poveste de dragoste fără de care, după părerea ei, viața nu merită cu adevărat să fie trăită, la care continuă să aspire, la care are dreptul. Problema e că are de-acum o vârstă și că are răspunderi. Stéphanie nu se poate consola că nu a avut-o mai devreme, povestea aceasta a ei de dragoste: fulgerată de iubire, ea ar fi fremătat, ar fi tremurat, ar fi palpitat. Apoi s-ar fi măritat cu amantul ei și relația care s-ar fi stabilit între ei ar fi fost de genul celei pe care o are cu Jérôme. Pe când, dacă se îndrăgostește acum, ce prăpăd ar fi!

Astfel încât nu prea mai știe ce să spere: să găsească în sfârșit Marea Dragoste, ceea ce ar obliga-o fatalmente să intre într-o poveste nefericită, sau să nu o găsească și să trebuiască să se mulțumească cu viața ei obișnuită?

Așa ceva se poate întâmpla oricui — să vadă lucrurile în acest fel: cu ceva vreme în urmă, am văzut la cinema o frumoasă poveste de dragoste în care două făpturi predestinate aleargă una după cealaltă dintr-o reîncarnare într-alta. Nu reușesc să se întâlnească în Egiptul antic, nici în Roma antică, nici în Evul Mediu, nici în timpul

Revoluției, dar sfârșesc prin a se întâlni și a-și trăi dragostea în vremea noastră.

Ieșind de la cinema, mi-am spus că și eu aveam fără îndoială un suflet-pereche care tânjea după mine, undeva pe pământ. La acea vreme, eram deja căsătorit și soția mea și cu mine aveam un copil mic. Dar îmi întâlnisem soția în mod banal și nu îmi aminteam să fi fost ceva extraordinar. Trebuie că nu era deci sufletul-pereche. Poate că trebuia să fiu mai atent și să mă uit mai mult la femeile pe care le întâlneam: ar fi prea păcat să trec pe lângă sufletul-pereche fără ca măcar să-mi dau seama.

Apoi m-am întrebat ce aș face dacă mi-aș întâlni sufletul-pereche acolo, acum, pe stradă. L-aș vedea, l-aș recunoaște și la fel s-ar întâmpla și cu femeia respectivă. Ca hipnotizat, aș aborda-o și ea mi-ar da numărul ei de telefon. Soțul ei, soția mea s-ar întreba ce se întâmplă. Bineînțeles, va trebui să divorțez, și ea la fel. Desigur, ar fi păcat să distrugi un cuplu, două cupluri care merg bine, să provoci suferință în trecere și câtorva copii, dar ce altceva ai putea face? Așa sunt legile dragostei, nu se discută. Gândindu-mă așa, am încetat să mă mai uit la celelalte trecătoare.

Platon spune o poveste foarte frumoasă[1]: oamenii aveau odinioară două fețe, patru picioare și patru brațe. Ei erau de trei sexe: dublu masculin sau feminin, sau androgini, făcuți din asocierea unei părți feminine și masculine. Înfumurați, ei i-au atacat pe zei, care, pentru a-i pedepsi, i-au secționat în două părți. Cei care au rezultat dintr-o tăiere a androginilor sunt bărbați și femei care, simțindu-se incompleți, caută de atunci să se reunească în dragoste pentru a restabili un scurt moment de plenitudine. Cei ce sunt rezultatul cezurii unui bărbat sau a

unei femei fac la fel, dar caută dragostea aceluiași sex. Tocmai acesta este rolul lui Eros: să permită această reuniune, această fuziune.

Totuși, nu orice bărbat și nu orice femeie formează un tot. Pentru fiecare bărbat și pentru fiecare femeie există o altă jumătate pe care trebuie să o găsească. Fiecare Prinț cu Prințesa lui.

Într-o reclamă televizată pentru o marcă de cafea, se vede un bărbat și o femeie, fiecare într-un tren oprit în gară. Privirile lor se întâlnesc: două suflete-pereche se recunosc. Dar unul din trenuri pornește și celălalt va porni și el, în direcția opusă. După ce s-au recunoscut, aceste două suflete-pereche își vor petrece restul vieții tânjind romantic unul după celălalt? Nu: deoarece o dată trenul plecat, femeia constată că bărbatul a rămas pe peron. Nu are bagaje: fără îndoială că le-a lăsat în trenul care tocmai a pornit, împreună cu restul trecutului său. Ce contează? Cele două persoane predestinate s-au găsit, viața lor începe cu adevărat din această clipă.

Uneori, bărbatul nu are prezența de spirit de-a coborî din tren și atunci publică anunțuri în ziare: „Te-am văzut în metrou pe 6 iunie 2003 la ora 12,45 la stația Maubert-Mutualité. Nu mă mai gândesc decât la tine. Ești blondă cu ochii verzi. Sunt brunet cu un barbișon. Sună-mă!“.

Dragostea adevărată trebuie să fie nefericită

Să fii nefericit fiindcă nu ești îndeajuns de nefericit este însă o idee ciudată. Totuși, Stéphanie știe să seducă și să se lase sedusă, ceea ce îi alimentează dorința și îi

permite să fie împlinită din punct de vedere sexual. Ea mai știe și să stabilească cu soțul ei, cu familia, cu prietenii și cu tot felul de oameni relații empatice, de înțelegere reciprocă, care îi îngăduie să îi înțeleagă pe ceilalți și, în ce privește cea mai mare parte a acestora, să îi aprecieze.

Atunci, de ce să creadă că fericirea ei are nevoie de nefericire?

Ca să înțelegem de unde vin asemenea idei, trebuie să ne întoarcem cu mii de ani în urmă, fiindcă este o poveste lungă și veche.

Să o începem cu Manes Babilonianul, pe care l-am pomenit deja. Ceea ce spunea Manes e că materia și carnea sunt Răul și că doar spiritul este Binele. Raporturile sexuale sunt deci clar de partea răului, ca și seducția care duce la ele, ca și pasiunea carnală care rezultă. Singura dragoste adevărată e cea pentru Dumnezeu sau, la rigoare, cea dintre suflete.

Gândirea maniheistă și-a lăsat amprenta în profunzimile culturii occidentale. Multe dintre ideile sale sunt și astăzi familiare: lupta fără sfârșit dintre Bine și Rău, sufletul pur și inocent care se opune unui trup chinuit de dorințe impure, căutarea înălțării sufletului în contemplație și zădărnicia plăcerilor materiale și carnale, toate acestea ne mai influențează, fără îndoială fiindcă aceste idei au fost reafirmate în mai multe rânduri, de catari, de dragostea curteană și, mai ales, de mișcarea romantică în care continuăm să ne scăldăm.

Catarii, în secolul XII, propagă în Occident ideile maniheiste venite din Orient. Ei mai cred și în diviziunea dintre două principii egale ca importanță, Binele și Răul, reprezentate de Dumnezeu și Lucifer, în puritatea sufle-

telor înnămolite într-o materialitate diabolică. Renunțarea la deșertăciunea plăcerilor materiale și carnale eliberează sufletul care ajunge în Paradisul lui Dumnezeu în momentul morții. Infernul este aici, suntem în el și nu putem scăpa decât abolind orice dorință.

În timp ce catarii resping plăcerile diabolice ale acestei lumi, în aceeași perioadă, trubadurii și truverii încântă Europa glorificând dragostea curteană. *A priori*, cele două lucruri par antinomice. Și totuși...

Când trubadurul cântă *fin'amor*, chintesența dragostei, el face apologia iubirilor întotdeauna nefericite, niciodată concretizate, imposibil de satisfăcut. Amantul desăvârșit se arată umil, loial, respectuos și fidel față de „Doamna gândurilor sale". Această Doamnă idealizată, care cel mai adesea nu este numită cu adevărat pentru a nu fi compromisă, este cântată fără speranță de reciprocitate. *Joy d'amors*, care ar reprezenta satisfacerea acestei iubiri, este exclusă de la bun început. Doamna, de obicei măritată, se refuză. Dacă ar fi întrebată, ar răspunde nu, nu, nu și nu, ca în cântec[2], dar cel mai adesea, nu i se cere nimic. Iar dacă din nenorocire ar ajunge să cedeze, s-ar schimba registrul și s-ar ajunge la tragedie.

Specia feminină nu iese câștigătoare din acest joc: în timp ce Doamna gândurilor este idealizată, femeia de carne și sânge este dimpotrivă desconsiderată. Clivajul masculin atât de criticat astăzi dintre mamă și prostituată, dintre amantă și mama copiilor tăi, femeia pe care o iubești din pasiune și cea cu care practici datoria conjugală se suprapune cu viziunea femeii din amorul curtean.

În țările catolice, *fin'amor* nu poate exista decât în afara căsătoriei, deoarece, dacă amanții sunt căsătoriți, ei au

obligația de-a avea relații sexuale și de-a procrea. Dragostea adevărată e castă și nefericită, și aceste două calități sunt cele care îi dau valoarea. Legile iubirii, în secolul XII, sunt Măsura, Slujirea Doamnei, Eroismul, Așteptarea Îndelungată, Castitatea, Taina și Mila; aceste virtuți duc la bucurie, care este semnul și garanția lui *Vray Amor*[3].

Spre deosebire de catari, care condamnă dorința trupească și procreația, și de trubadurii pe care îi inspiră, Biserica catolică face încă din această perioadă din căsătorie o taină și din procreație o datorie.[4] Dacă rămâne controlată cu grijă, dorința trupească nu e diabolizată și dragostea dintre soți e chiar necesară pentru a valida căsătoria.[5] Totuși abia mai târziu, mult mai târziu, începând din secolul XIX, dragostea pasională va deveni singura legitimare acceptabilă a căsătoriei: soții vor fi imperativ niște amanți pasionați.[6] Ce acrobație, în definitiv! Astfel încât căsătoria va avea tendința de-a se destrăma de îndată ce dragostea nu va mai fi prezentă.

Dragostea-pasiune este un roman frumos

S-au tot spus povești de dragoste, din Evul Mediu și până în zilele noastre, și ele, fără ca noi să fim câtuși de puțin conștienți de acest fapt, ne posedă și ne modelează comportamentul. Una dintre cele mai exemplare este fără îndoială mitul lui Tristan și Isolda[7]. A fost odată un cavaler frumos pe nume Tristan, care era nepotul regelui Marc al ținutului Cornouailles. Într-o bună zi, regele îl pune să se ducă în Irlanda ca să ceară în numele său mâna unei frumoase domnișoare, Isolda cea Blondă. La

început, Isolda nu prea îl are la inimă pe Tristan, fiindcă într-un episod precedent acesta l-a ucis pe uriașul Morholt, cu care era înrudită. Dar iată că, pe corabia care îi duce în Cornouailles, Tristan și Isolda beau din greșeală licoarea magică de dragoste hărăzită nunții lui Isolda cu Marc.

Regina Isolda și frumosul Tristan se îndrăgostesc așadar unul de celălalt împotriva voinței lor, fără ca vreunul din ei să fie vinovat pentru aceasta. Ei se întâlnesc în taină, dar dragostea lor este în curând descoperită. Condamnați la moarte de regele Marc, ei fug și se refugiază în pădure. Dar când regele Marc îi descoperă, ei dorm în mod cast unul alături de celălalt, cu o sabie pusă între ei. Ce poate face regele Marc, dacă nu să o ierte pe regina Isolda? Tristan se întoarce în Bretagne, unde, impregnat fără îndoială de numele Isoldei, se căsătorește cu o altă Isoldă, Isolda-cea-cu-mâini-albe.

Dar când, rănit de moarte în luptă, Tristan se simte în pragul morții, el pune să îi fie chemată la căpătâi Isolda cea Blondă. Isolda-cea-cu-mâini-albe, geloasă, îl face atunci să creadă pe Tristan că regina nu va veni. Disperat, Tristan își dă sufletul și Isolda cea Blondă, ajunsă prea târziu, cade moartă peste trupul iubitului ei.

Această primă versiune, din secolul XII, este deseori amestecată cu aventurile cavalerilor Mesei Rotunde, în care se întâlnesc tot felul de cavaleri trădători, în care apare cavalerul Gawain, atât de seducător. Iată niște frumoase povești de capă și spadă, cu aventuri și dragoste, așa cum le-au plăcut oamenilor dintotdeauna! Și iată deopotrivă o frumoasă poveste de dragoste nefericită, care va fi reluată negreșit sub nenumărate avataruri de-a lungul secolelor: amanții pasionați sunt astfel fără voia lor.

Ei nu au făcut nimic pentru aceasta și nu au căutat în nici un fel să seducă. O forță irezistibilă i-a împins unul spre celălalt împotriva vrerii lor. De altfel, abia dacă se cunosc: dar o privire e de ajuns ca să fie vrăjiți.

Fiindcă dragotea autentică nu datorează nimic unei seducții calculate. Dimpotrivă, absența oricărui efort de seducție e ceea ce semnalează autenticitatea adevăratei dragoste: seducția ține de calcul, de efort, în timp ce când te îndrăgostești cazi parcă într-o prăpastie. Dragostea este magică: e o vrajă, o fermecare ineluctabilă. O putere exterioară pune stăpânire pe persoana respectivă în afara oricărei raționalități. Poate fi vorba de magia unei licori care operează din greșeală, ca în cazul lui Tristan și al Isoldei, sau de destinul care face să se întâlnească două suflete hărăzite unul celuilalt dintotdeauna. Până în clipa întâlnirii, ele erau în așteptare, trăind o mediocră banalitate, și nimic din ceea ce făcuseră nu contează cu adevărat. Când amanții se întâlnesc în sfârșit, un foc pur mistuie trecutul fiecăruia, care este spulberat de parcă nici nu ar fi fost.

Deoarece nu alegi obiectul dragostei, ci el ți se impune, indiferent că îți place sau nu. De fapt, îndrăgostiții se recunosc, dar nu fac cunoștință, deoarece magia dragostei acționează instantaneu. Ei sunt în chip ciudat destul de puțin curioși unul față de celălalt, nu sunt prea preocupați să știe cine este celălalt, de unde vine, ce trecut are, care îi sunt gusturile sau speranțele. De ce să se preocupe, din moment ce nimic din ceea ce s-a întâmplat înainte de clipa îndrăgostirii nu are cu adevărat importanță? S-au recunoscut și asta e de ajuns.

Unica grijă a îndrăgostiților e să știe dacă dragostea lor e împărtășită: și celălalt e mistuit de iubire? Cu

aceeași intensitate? De fapt, îndrăgostiții sunt îndrăgostiți mai mult de dragostea lor decât de obiectul acesteia.

Ceea ce îi mai preocupă pe îndrăgostiți sunt obstacolele pe care trebuie să le învingă. Fiindcă dragostea adevărată nu poate fi decât contrariată, imposibilă, interzisă. O dragoste frumoasă este un roman plin de răsturnări de situație în care tot soiul de încercări se ridică în calea îndrăgostiților.

Aceste încercări permit testarea realității dragostei. Isolda, făgăduită regelui Marc, nu poate face altceva decât să se mărite cu el. Tristan, și el, se căsătorește, și cu o Isoldă care nu e cea care trebuie. Și chiar și atunci când nimic concret nu se mai opune împreunării lor, îndrăgostiții pun o sabie scoasă din teacă între trupurile lor pentru ca dragostea să rămână imposibil de satisfăcut.

Fiindcă o dragoste pură trebuie deopotrivă să se situeze în afara oricărei sexualități. Trecerea la actul sexual este văzută ca un punct culminant, dar și ca punctul final al adevăratei dragoste. Cel mai bine este fără îndoială ca dragostea să-și păstreze puritatea deoarece, de îndată ce devine carnală, e nevoie de moartea îndrăgostiților pentru a răscumpăra acest păcat.

De fapt, dragostea-pasiune în întregul ei este cea care e o poveste ucigătoare, care nu are valoare decât prin intensitatea ei: mai întâi de toate, tânjești, te consumi, apoi mori de dragoste și, la sfârșit, mori de-adevăratelea, într-atât de imposibilă se dovedește satisfacerea unei dragoste adevărate. De altfel, e mai bine să mori, deoarece ceea ce urmează nu poate fi decât mediocru în comparație cu ceea ce ai trăit.

Ce e bine cu aceste mari iubiri nefericite și complicate e că ele te scutesc să trăiești mici iubiri simple și fără

maniere. Daphné, o tânără femeie impetuoasă de douăzeci și trei de ani, care lucrează în presa informatică, a întâlnit Marea Dragoste pe Internet. Necmettin e turc, dar face declarații foarte frumoase de dragoste în engleză. După câteva sute de scrisori electronice, Daphné ia în cele din urmă avionul spre Istanbul, unde descoperă un Necmettin conform cu visele sale. E tot atât de frumos ca în poză, viril și simpatic, și lucrează într-o agenție de voiaj. Patru zile de vacanță se desfășoară ca într-un vis. Necmettin, cât se poate de atent cu ea, îi arată țărmurile Bosforului și o face să trăiască clipe de neuitat. Întoarcerea la Paris este o suferință sfâșietoare pentru Daphné, dar scrisorile electronice și telefonul permit continuarea relației. De fiecare dată când poate, Daphné pleacă la Istanbul, și se întoarce încântată.

Până în ziua când, după optsprezece luni de relații la distanță punctuate de scurte întâlniri, Necmettin îi mărturisește că are o problemă: familia lui vrea să îl căsătorească, fiindcă, la douăzeci și opt de ani, e considerat deja flăcău bătrân. Vrea ea să se mărite cu el? Bineînțeles, va trebui să vină în Turcia, fiindcă aici își are Necmettin slujba, familia și prietenii. Fără îndoială că ar putea găsi de lucru la Istanbul, sau poate că nu, dar asta nu ar avea nici o importanță, din moment ce el, Necmettin, are deja o slujbă.

Daphné, brutal confruntată cu imposibilitatea iubirii ei, trece de la un spleen tânjitor la tragedie: căci cum să-și părăsească propria ei familie, o slujbă minunată, confortul ca să plece într-o țară musulmană, a cărei limbă nu o cunoaște? Lunile care trec sunt minunat de disperate pentru cei doi îndrăgostiți. Necmettin îi povestește lupta pe care o duce cu familia sa, care îi prezintă fără înce-

tare fete de măritat, pe care nu le vrea, deoarece visează la franțuzoaica lui. Daphné și-l apără pe Necmettin al ei în fața părinților înnebuniți la gândul că fiica lor ar putea să se transforme într-o femeie supusă legilor în vigoare în țările musulmane.

Daphné, disperată de iubirea ei imposibilă, vine să-mi prezinte nefericirea și angoasele. Cum scrisorile electronice și telefoanele se răresc, e cuprinsă de îndoială: oare Necmettin o mai iubește? De ce nu vrea să vină în Franța? A cedat deja familiei sale, s-a căsătorit deja fără să îndrăznească să i-o spună? Și familia ei, de ce se împotrivește sentimentelor sale? Să fie din rasism?

Marea Dragoste a lui Daphné o copleșește în chip delicios. Fiindcă această nefericire este un paravan al problemelor ei: ea îi îngăduie să uite de dificultatea de-a stabili relații amoroase satisfăcătoare cu bărbați mai accesibili. Dintotdeauna, Daphné se îndoiește de sine, de puterea ei de seducție. În trecut, a alergat după băieți care alergau mai repede decât ea, și i-a respins pe alții, care îi displăceau fiindcă o plăceau. Frumosul și irealul Necmettin a apărut la momentul oportun: iubirile epistolare și telefonice, într-o limbă străină, gen Marea Iubire, cu discursurile ei convenționale, necesită la urma urmei puțin talent relațional. Sentimentele, modelate după cele propuse de cultura occidentală, funcționează fără mare implicare personală. Momentele toride pot fi perfecte, din moment ce sunt scurte.

Ocupându-i mintea, imobilizându-i inima, această frumoasă poveste de dragoste o scutește pe Daphné să se simtă însingurată, îi înlătură orice disponibilitate pentru relații amoroase mai realiste, pe care știe că nu e în stare să le întrețină. Inima ei este deja cucerită și poate

deci să nu se mai uite la băieți, să spună nu avansurilor eventuale cu toată seninătatea. Mulțumesc, domnule Tristan, doamnă Isolda, mulțumesc, domnule Romeo, domnișoară Julieta, mulțumesc tuturor celorlalți care, cu poveștile voastre de dragoste, ne explicați cum să ne visăm viața mai curând decât să ne-o trăim.

Marea Dragoste va avea, din Evul Mediu și până în zilele noastre, suișuri și coborâșuri: de exemplu, va fi criticată în secolul XVII, când înflorește gândirea clasică, întemeiată pe măsură și rațiune. Curentul romantic apare la sfârșitul secolului XVIII ca o reacție la această viziune a unei lumi prea ordonate, obiectivate, care secretă cel mai rău lucru cu putință: plictisul.

Ah, romanticii! Fără îndoială că ei caută cu disperare să-și intensifice trăirea din pricină că resimt o vacuitate interioară, golul căscat lăsat de un Dumnezeu agonizant. Mișcarea romantică privilegiază o viziune subiectivă a lumii, în care nu se mai pune problema să înțelegi, ci să simți. Accentul cade pe calitățile sufletești, pe sensibilitatea individuală, pe spontaneitate, pe sinceritatea în exprimarea sentimentelor care trebuie să fie intense. Există deci o împotrivire față de spiritul de libertinaj din secolele XVII și XVIII, centrat pe seducție și plăcerea simțurilor, dar mai ales sunt respinse cu vehemență micile iubiri călduțe și degenerate care, satisfăcute de-a fi învins câteva obstacole, sfârșesc prin a duce la o fericire insipidă.

„Sunt prea fericită, fericirea mă plictisește. Vai celui care nu mai are ce să-și dorească!“ strigă Julie, eroina din *La Nouvelle Héloïse*.[9] Orice, numai plictiseală nu! Și chiar, mai bine să suferi, mai bine să mori...

Viața nu merită deci trăită decât dacă trăiești în mod pasionat, entuziast, dacă simți emoții violente. Să ai

sentimente dureroase înseamnă să simți că trăiești cu și mai mare intensitate. Și așa se face că romanticii refac legătura cu ideile iubirii curtene. Apetitul lor nepotolit de intensitate îi face să dorească iubiri contrariate sau, și mai bine, imposibile. Căutarea intensității va face deopotrivă să se caute o iubire pură, inumană, imposibil de satisfăcut, deci dorită nebunește. Iată ce va genera chinuri ca urmare a îndoielilor, angoasei, nostalgiei, disperării.

Așadar, romanticii aleargă după nefericire și desconsideră fericirea în deplină cunoștință de cauză. Fericirea, iată care este dușmanul pasiunii amoroase. Fericirea este impură, deoarece ești satisfăcut din punct de vedere sexual. Fericirea nu are istorie, în timp ce pasiunea este un roman. Fericirea e liniștită, în timp ce pasiunea e tumultuoasă. De îndată ce amanții se cufundă în fericire, furia de-a iubi se spulberă. Trecerea timpului, tracasările vieții cotidiene își fac și ele munca de subminare. Amanții extaziați încep să caște și învinge plictiseala.

Dar romanticii nu sunt inocenți: în timp ce Tristan și Isolda erau întristați că nu pot trăi o iubire tihnită, eroii romantici se bucură, deoarece știu că obstacolele sunt cele care stârnesc dragostea-pasiune și îi scapă de plictiseală. „Contrariați-mă, ca să fiu fericit!" cere cu insistență romanticul.

Trăirea unor iubiri nespus de nefericite e suficientă pentru a umple o viață? Nu pe a tuturor: eroul romantic e însetat și de aventuri și acțiune. El își asumă atunci rolul de justițiar, dacă se poate singur împotriva autorităților constituite. Nenorociri și nedreptăți sunt din belșug pe lume, și asta e curată pomană pentru eroul sau eroinele noastre romantice, flămânzi de cauze pierdute așa cum alții sunt de iubiri disperate.

Aventurile romantice nu sunt cam prea frumoase ca să fie oneste? Eroul romantic este cu adevărat generos când se duce ici și colo să lupte cu nedreptățile sau să facă revoluție? Sau este de fapt un vampir însetat de nefericire, în căutarea unor stimulente menite a-l face să nu moară de plictiseală? Eroul romantic seamănă cu un toxicoman emoțional: are nevoie de doza lui de emoții și, cu cât trece timpul, cu atât mai mult trebuie să mărească dozele!

De la iubirea romantică la happy-end

Desigur, să te plictisești e foarte neplăcut, dar cei mai mulți consideră acest lucru un rău mai puțin rău. Nu s-ar putea deci concepe un sistem intermediar, cu nefericire și suferință, din moment ce e nevoie de ele ca să faci o frumoasă iubire plină de pasiuni, dar nu tot timpul? De ce nu un sistem în doi timpi, primul dedicat pasiunii amoroase, plină de nebunie furioasă, iar al doilea, în care s-ar reveni la niște realități mai pragmatice, dar cu amintiri frumoase?

Nu a trecut mult timp până s-a ajuns la ideea de-a asocia astfel două elemente diferite și de a despovăra Marea Dragoste de o parte din latura ei tragică. Honoré d'Urfé scrie astfel în secolul XII un mare roman-fluviu, *L'astrée*: povestea se petrece într-o Galie imaginară, un soi de mic Paradis liniștit, din secolul V, în regiunea Forez. Céladon și Astrée, un păstor și o păstoriță bine educați, care, aidoma unor rebeli din mai '68 dezgustați de societatea de consum, au optat pentru întoarcerea la natură și pentru „a trăi mai domol și fără constrângeri", sunt logodiți și îndrăgostiți unul de celălalt.

Cum să scrii douăsprezece cărți, respectiv cinci mii de pagini, despre un asemenea subiect? Simplu: e de ajuns că Astrée, frumoasa păstoriță, se îndoiește de fidelitatea cavalerului ei servant. Ea îl alungă și, începând de atunci, el devine îndrăgostitul suferind ideal, amantul pur, care trebuie să acumuleze, la cererea Doamnei sale, dovezile inocenței lui. În acest scop, e silit să dea dovada bravurii sale, să trăiască aventuri primejdioase pe parcursul a mii de pagini înainte de-a obține iertarea frumoasei sale. Dar la sfârșitul sfârșitului, după o infinitate de răsturnări de situații, Astrée îl consideră în sfârșit pe Céladon demn de dragostea ei. Cei doi se căsătoresc și au mulți copii: și iată *happy-end*-ul inventat!

Toate acestea nu vă amintesc de nimic? Fiindcă povești frumoase de același tip auzi la nesfârșit: în primul rând, Marea Dragoste e pură. Ea nu se naște dintr-o seducție diabolică: îndrăgostiții au ajuns așa ca urmare a unei iubiri fulgerătoare care survine în afara oricărei voințe, a oricărui calcul. Dar, spre nefericirea lor, dragostea oarbă care i-a cuprins se opune legilor sociale. Ei iubesc persoana care nu trebuie, cea pe care nu ai dreptul să o iubești sau cea cu care nu se poate face nimic. Marea Dragoste, contrariată prin chiar natura ei, are nevoie de aceste obstacole ca să se hrănească. E nevoie deci de un soț gelos sau de o soție legitimă, sau de ambele; sau deopotrivă amanții provin din două familii inamice, din două culturi sau religii incompatibile, sau nu au același nivel de studii, sau unul e bogat pe când celălalt e sărac, sau există o prea mare diferență de vârstă între ei, sau sunt de același sex. Sau, la fel de bine, ca să fie mai picant, câte puțin din toate...

Lipsa unui obstacol este astăzi cel mai mare obstacol în calea Marii Dragoste romantice. Ce să inventezi, care să mai fie bun de pus de-a curmezișul iubirii? Un scenarist de film pare să fi găsit ceva, recent: tânărul e real, în timp ce femeia e virtuală.[10] Bună treabă!

Dar în ansamblu, aceste iubiri contrariate sunt mai mult burgheze decât romantice: după două-trei sute de pagini sau nouăzeci de minute, trebuie să termini cu Marea Dragoste. Cum singurul mod de-a o face eternă e să mori în felul lui Romeo și al Julietei și cum nu prea mai sunt asemenea amatori, nu mai rămâne decât să părăsești romanul și să renunți la ambițiile respective. În timp ce în dragostea romantică nimic nu se poate rezolva, în iubirile burgheze totul se rezolvă la sfârșit.

Nu mai rămâne decât să trăim fericiți, adică să avem copii dulci de să îi mănânci, o meserie bună și o căsuță la țară sau într-o periferie veselă. Toate acestea numai pentru atâta lucru, ne vine să întrebăm, ca în filmul lui Claude Lelouch[11]. Toată osteneala asta, toate aventurile astea palpitante ca să ajungem la ce? La o partidă de sex, la un credit ipotecar, la ședințe de ortodonție pentru copii?

Romanticii s-au săturat repede de perspectiva aceasta și au o anumită propensiune de-a deduce că, din moment ce Marea Dragoste se termină așa, înseamnă că s-au înșelat și că nu era vorba de *adevărata* Mare Dragoste.

Așa este situația lui Petra, intoxicată de romantism: nu are decât treizeci și cinci de ani, dar a avut deja trei soți, cu care a făcut patru copii. De fiecare dată, ea trăiește o Mare Dragoste, dar cum de fiecare dată această Mare Dragoste se preschimbă în viață de familie, se satură de ea, ceea ce o pune în dispoziții ideale pentru a o întâmpina pe următoarea.

Cum nu se întâlnește cu niște nătărăi, amanții ei își dau repede seama că transformarea în soți și tați îi face să-și piardă aura. Dar ce să facă? Să se descurce ca să facă să bată inima iubitei? Se străduiesc în acest sens: imaginează obstacole, călătorii, imposibilități, ca să se facă doriți. Guido, ultimul dintre ei, și-a inventat chiar o falsă amantă ca să o facă pe Petra geloasă. Aceasta a rupt relațiile cu el în ziua când și-a dat seama de minciună...

Îndrăgostit de Dragoste

Dat fiind că s-au scăldat din cea mai fragedă pruncie în romanele și filmele de dragoste, cu urechile îmbuiate de șansonete glorificând neîncetat aceeași dragoste, cu trupul firesc impregnat de-a lungul întregului an de hormoni sexuali care le stimulează libidoul, tinerii și tinerele stau la pândă, așteptându-se ca Marea Dragoste să îi cuprindă dintr-o clipă într-alta.

Modelul iubirii pe care îl avem în minte, construit în mod cultural, servește de mediator extern[12] dragostei pe care încercăm s-o trăim: ne facem anumite idei despre dragoste, apoi încercăm să suprapunem propria noastră realitate pe aceste idei. Nu suntem atât îndrăgostiți de cineva, cât de ideea de a ne îndrăgosti, de a trăi o mare pasiune.

Cu toate acestea, nu oricine vrea este Romeo. Și fetele care se închipuie ca Julieta nu dispun întotdeauna de un balcon situat la înălțimea care trebuie, nici de un Romeo talentat. Realitatea se dovedește întotdeauna mai prejos de visul filmat în tehnicolor sau de romanul de gară. Romeo e plin de coșuri și nu știe să cânte nici din

gură, nici la chitară, Julieta are note proaste la matematică și îi cere cavalerului să îi rezolve problemele. Câte deziluzii, de la cea mai tânără vârstă!

Dar dacă dragostea nu este de trăit, ea poate fi totuși povestită ție însuți și celorlalți. Atunci îți umfli povestea de dragoste, o agrementezi cu viziuni scoase din romanele frumoase. Povești care, în cărți, în filme, în cântece, dacă nu sunt veridice, sunt de dorit, în care vrem să credem deoarece toată lumea crede. Ești îndrăgostit extaziat, trăiești pasiuni nebunești, mori din dragoste pentru tânărul acesta frumos, pentru fata aceasta minunată, ești cât se poate de nefericit, te duci să te arunci în râu, amândoi sunt nebuni unul după celălalt, trăiești nopți de dragoste nesfârșite. Ah, ce frumoasă e dragostea...

Dar această dragoste seamănă cu hainele împăratului: cum toți spun că e îmbrăcat, nimeni nu îndrăznește să-și creadă ochilor care îl arată gol. Și dacă toți se amăgesc? Și dacă nimeni nu trăiește Marea Dragoste, dacă fiecare nu are dreptul decât la o dragoste oglindită? Ar fi lesne de înțeles ca atunci toată lumea să fie geloasă: Marea Dragoste e trăită întotdeauna de celălalt.

Iată, de asemenea, de ce poveștile de dragoste nu merg niciodată așa de bine ca atunci când treci de la doi (cel puțin) la trei. Rivalul, rivala sunt în primul rând modele ale unei iubiri fundamental mimetice.[13] Dragostea unora o zămislește pe a altora: nimic nu e mai ușor decât să te îndrăgostești de cineva care este deja îndrăgostit, sau să fii mistuit de pasiune pentru cel sau cea pe care îl/o iubește cel mai bun prieten sau cea mai bună prietenă a noastră, dublul nostru.

În definitiv, pentru ca să se producă ceva care să semene cu Marea Dragoste, trebuie în primul rând să fii îndră-

gostit de ideea de dragoste, apoi îndrăgostit de dragostea unuia sau altuia, înainte de-a fi îndrăgostit la rândul tău.

Quentin și Jenny sunt minunați: el în negru sau în gri din cap până în picioare, cu o cămașă cu guler tare și cu o cravată din acelea bizare pe care nu le poți pune decât în ziua nunții, iar ea, în alb, fără ca totuși să semene cu o bezea. Sean, cel mai bun prieten al amândurora, e martor și cavaler de onoare. El unul nu a fost niciodată mistuit de dragoste pentru Jenny până atunci, dar faptul de-a o vedea atât de frumoasă, de strălucitoare, îl înflăcărează. O contemplă ca un nefericit, zicându-și că a fost cât se poate de prost să nu-și dea seama până în ziua nunții cât de atrăgătoare este Jenny și în același timp se blestemă pentru că gândește asemenea lucruri despre mireasa celui mai bun prieten al său.

Prin ce minune se pomenesc amândoi în același timp la toaleta de la etajul doi al sălii de bal închiriată pentru această ocazie? Nici unul nu ar ști să spună prea bine. Cum pot să facă dragoste într-un loc atât de puțin romantic sau poate, dimpotrivă, atât de romantic? Cert e că așa se petrec lucrurile.

„Nu știu ce m-a apucat", îmi explică Jennifer la câțiva ani după acest episod. „Frica, fără îndoială." Frica a cuprins-o când a înțeles că, alături de Quentin, dragostea nu e așa cum a visat-o ea. Îl iubește pe Quentin, dar cu o dragoste prea banală. Când a văzut flacăra aceea în ochii lui Sean, nu a putut rezista. De atunci, legătura lor continuă: SMS-uri și vorbe tandre prin e-mail, întâlniri secrete în hoteluri le permit amândurora să-și potolească o pasiune delicios de pigmentată de culpabilitate. Căsătoria ei? Merge bine, mulțumesc, și e însărcinată, fără să știe prea bine cu cine.

Jennifer a urmat o psihoterapie, îmboldită de culpabilitate. Sau, mai curând, Jennifer a început o psihoterapie ca să întrețină o culpabilitate înregistrând uneori scăderi care îi dramatizează plăcut iubirile. Asta e ceea ce sfârșește prin a ieși la iveală: ea are nevoie de toate acestea, de un soț, de un amant, de remușcări ca să simtă că există. „Nu mă iubesc destul fiindcă tatăl meu și mama mea nu m-au iubit destul și acum îmi trebuie doi bărbați care să mă iubească pentru ca să mă pot iubi și eu puțin."

Asta e cert, Jennifer nu poate renunța nici la unul, nici la celălalt. „Sean ar vrea să-l părăsesc pe Quentin și să mă mărit cu el. Dar dacă aș accepta, el ar fi soțul meu și am cădea într-o platitudine identică. Îi iubesc pe amândoi, am nevoie de amândoi, se valorizează reciproc și mă valorizează pe mine, care sunt în centrul atenției lor."

Fără îndoială că prin acest fapt este Jennifer o femeie modernă: nu îi mai este rușine să fie culpabilă, ba chiar îi face plăcere. Ea joacă față de sine comedia fără ca măcar să aibă nevoie să se amăgească. Ea aruncă nevroza cât colo ca să se amuze de perversiunea ei.

La urma urmei, Jennifer, care sfârșește prin a se amuza tot atât de iubirile ei, ca și de ale celorlalți, se descurcă bine. Iubirile ei o valorizează, în timp ce, pentru mulți, Marea Dragoste nu face decât să ducă la o rană narcisiacă adâncă. Ce frumoase par toate aceste iubiri pe care ceilalți vi le oferă ca un spectacol! Ce jalnice sunt tentativele noastre de-a resimți sentimente identice! Ne străduim să ne îndrăgostim în speranța că această dragoste ne va îmbogăți, că va da un rost vieții noastre, un plus existenței noastre mohorâte. Aspirăm să trăim un lucru măreț, magnific, ca să ne dăm seama că ceilalți sunt cei

care îl trăiesc, în timp ce noi înșine nu reușim decât să ne prefacem. Dragostea celorlalți este pură, a noastră e vinovată și ne-o interzicem. Dragostea celorlalți este mare și de dorit, a noastră nu e decât un palid reflex, la fel de mic ca persoana noastră.

Sentimentul de dragoste nu este Marea Dragoste

Marea Dragoste nu este sentimentul de dragoste. Se întâmplă ca, între două persoane, dragostea să nu se transforme în dezastru. Ne iubim și iubirea dăinuie. Oh, bineînțeles, nu e Marea Dragoste. Și tocmai fiindcă nu e Marea Dragoste poate dăinui. Sentimentul acesta de dragoste nu e pur: e ca amestecul de ulei și oțet.

Când încercăm acest gen de sentiment de dragoste, în unele momente, ne simțim pe aceeași lungime de undă cu obiectul dragostei. Înțelegem ce simte el sau ea, cum vede el sau ea lucrurile. În aceste momente, întreținem o relație empatică cu el sau ea. În alte momente, începem să îl privim pe celălalt dintr-un unghi ușor diferit și simțim dorință, pasiune pentru acest celălalt care, nimbat de fantasmele noastre, devine o amăgeală. Ne-am lăsat seduși.

Tot basculând de la unul la celălalt, avem sentimentul că suntem unul și același. Și dacă nu este întru totul exact, nu este nici întru totul fals. Sosul vinaigrette există, e vrăjit, și unii îl întâlnesc. Dar această emulsie, care combină două lichide care nu pot fi amestecate, este prin natura ei instabilă și are nevoie de întreținere. După o bucată de vreme, faza apoasă și faza uleioasă au tendința să se separe: atunci trebuie să mai amestecăm o dată.

Când nu suntem intoxicați de ideea Marii Dragoste, când nu ne temem să seducem, când nu suntem nici perverși sau histrioni, când suntem capabili să manifestăm interes față de alte persoane decât noi înșine, să stabilim cu ele schimburi pe baze echitabile, atunci ajungem să evaluăm acest sentiment de dragoste la justa lui valoare.

Începusem deja să lucrez serios la cartea de față când am dat peste Lucien și Suzon, un cuplu împlinit și etalând în ochii tuturor toate semnele fericirii de-a fi împreună, care își sărbătoresc nunta de rubin. Lucien s-a căsătorit la douăzeci și șase de ani și are acum șaizeci și șase, în timp ce Suzon are cu patru ani mai puțin.

S-au căsătorit din dragoste, i-am întrebat eu insolent, mai sunt îndrăgostiți și acum?

Nu, mi-a spus Lucien. Nu a fost niciodată Marea Dragoste și, după părerea lui, e foarte bine. „A, pardon, intervine Suzon, vorbește pentru tine, fiindcă eu te-am iubit și te mai iubesc și acum, în ciuda lipsei tale de romantism și a caracterului tău urât. — Mă iubești și te iubesc și eu, dar între noi nu e ceea ce ai trăit tu la nouăsprezece ani cu frumosul Albert, adu-ți aminte!“ Suzon trebuie să recunoască că în cazul frumosului Albert a fost cu totul altceva: a fost nebună după el, a fost o pasiune toridă, în orice caz în ce o privește pe ea, fiindcă frumosul Albert a lăsat-o pur și simplu baltă. De altfel, s-a măritat cu Lucien din dezamăgire, ceea ce nu i-a împiedicat să-și fie fideli și să se iubească în toți acești ani.

Fideli? Da, bine, aproape... În fine, să trecem peste asta și să spunem că au trăit momente de o mare inten-

sitate pasională și că de altfel totul e departe de-a se fi terminat. Nu trece o zi fără ca Lucien să nu se transforme într-un obiect de seducție pentru Suzon, și reciproc. Dar dacă dorința și sexualitatea își au importanța lor, nu trebuie neglijată prietenia pe care au dezvoltat-o amândoi. Se cunosc, se înțeleg, sunt complici.

Cum se face că totul continuă să dureze? Tocmai fiindcă ei fac ce trebuie în acest scop! De exemplu, amândoi știu că, pentru ca și celălalt să îi dăruiască toată atenția, trebuie să îl neliniștească ușor, să creeze momente de îndoială, de suspans în relație. Din când în când, se despart plecând în vacanțe conjugale de câteva zile. La întoarcere, își povestesc întâmplările: Lucien se complace în descrierea persoanelor de sex feminin pe care susține că le-a întâlnit, sugerând că, poate, s-a întâmplat ceva. Cât despre Suzon, ei îi place să insiste asupra veștilor pe care le primește de la foștii amanți, deveniți, din câte se pare, niște simpli prieteni. Nici unul din ei nu este cu adevărat păcălit de aceste mici jocuri, dar le place să se întrebe dacă, în fond, povestioarele astea nu ascund cumva un fond de adevăr. Cel mai bun mod de-a ascunde o relație extraconjugală nu este oare să o recunoști sub formă de glumă[14]? Oricum, se distrează cu aceste fantasme puse în narațiune, care dovedesc că partenerul poate dori și pe altcineva.

Faptul că se distrează distilând pe ici pe colo câteva lacrimi de îndoială nu îi împiedică pe Suzon și pe Lucien să fie cât se poate de atenți unul cu celălalt. Fiecare are grijă să îl îndatoreze pe celălalt dându-i întotdeauna mai mult decât a primit. Atențiile, gesturile tandre sunt tot atâtea daruri care vehiculează o intenție, cea de a-i fi agreabil celuilalt. Combinația tuturor acestor

elemente e ceea ce constituie, fără îndoială, sentimentul de dragoste.

Să revedem credințele iraționale despre Marea Dragoste

Nu de credințe iraționale despre dragostea-pasiune ducem lipsă, deoarece, la urma urmei, aceste credințe constituie substanța însăși a ceea ce poate fi numită Marea Dragoste. Fiindcă această Mare Dragoste nu este o realitate de ordin psihofiziologic, așa cum sunt procesele de seducție și de empatie sau la fel de bine dorința și excitația sexuală, ci o realitate transmisă de cultura noastră.

Să examinăm noul nostru mănunchi de idei primite. În primul rând, credem în Făt-Frumos sau în Ileana Cosânzeana. *Există undeva pe lume o persoană care ne este hărăzită dintotdeauna*. Când o găsim, o știm în mod instantaneu. E lovitura de trăsnet: clopoțeii încep să sune, soarele începe să strălucească mai tare, totul apare mai frumos. Ce poate fi mai minunat, mai autentic decât Dragostea?

La ce bun să trăiești fără dragoste? *Întâlnirea cu sufletul-pereche este scopul vieții, e ceea ce dă sens existenței*. În afară de Marea Dragoste nu există nici o salvare. Celelalte moduri relaționale? Seducția, relațiile empatice? În comparație cu Dragostea, nu înseamnă nimic, nu sunt nimic altceva decât un mod de a-ți ocupa timpul în așteptarea Marii Dragoste.

Când întâlnim sufletul-pereche, pasiunea amoroasă ne copleșește și ne ia sub stăpânirea ei; nu are nici un rost să i te împotrivești. Când sosește, Marea Dragoste mătură totul

din cale. Dacă ești căsătorit, ajungi să-ți înșeli partenerul sau să divorțezi. Cât despre copiii pe care i-ai făcut fără dragoste adevărată, ce reprezintă ei față de cei pe care îi vei avea într-o dragoste adevărată?

Dacă nu suntem îndrăgostiți de la bun început, dacă trebuie să facem eforturi ca să ne interesăm de celălalt, înseamnă că nu este vorba de persoana care trebuie. *Dragostea la prima vedere nu necesită un efort de seducție, ci e automată*. E de ajuns să așteptăm să ne copleșească. Cel mult putem să încercăm să favorizăm soarta arătând-ne sociabili, ieșind și întâlnindu-ne cu prietenii, dar asta-i tot. Dacă nu am simțit că ne îndrăgostim instantaneu, atunci e mai bine să nu ne prea implicăm în această mică iubire de mâna a doua și să ne păstrăm pentru Marea Dragoste.

Aceste credințe iraționale se potrivesc bine cu cele referitoare la seducție: e mai bine ca Marea Dragoste să fie spontană dacă avem convingerea că *a seduce e rău*. Bineînțeles, toată lumea încearcă, dar toată lumea știe deopotrivă cât de rău este. Deși fără îndoială că ar fi mai puțin excitant dacă nu ar fi atât de rău...

A seduce, am văzut, înseamnă a crea o momeală, o amăgire pe care să o fluturi prin fața celuilalt. Dar dacă a amăgi înseamnă să te arăți ipocrit, să îl înșeli pe celălalt, să îl manipulezi, atunci nu e clar cum ar putea rezulta ceva bun, și cu atât mai puțin o Mare Dragoste.

Se întâmplă ca această Mare Dragoste să nu fie împărtășită sau ca numeroase obstacole să îi pună în pericol realizarea. Atunci e vorba de o Mare Dragoste Nefericită. Este cu siguranță cea mai frumoasă, deoarece este cea mai pură, cea mai romantică. Dar dacă ne înverșunăm, dacă luptăm cu vitejie, o Mare Dragoste Nefericită se poate transforma într-un basm frumos. *De fapt, e de*

dorit ca Marea Dragoste să întâlnească în cale obstacole, care sunt tot atâtea încercări prin intermediul cărora îndrăgostiții își demonstrează realitatea și puterea dragostei lor.

Și dacă dragostea noastră nu rezistă la aceste obstacole, nu avem nimic de regretat, deoarece în acest caz nu era vorba decât de o dragoste de circumstanță, care s-ar fi dezumflat ca un balon.

În sfârșit, totul e bine când se termină cu bine și, în cele din urmă, *dragostea este răsplătită*. Desigur, această credință nu e pe linia ortodoxiei amoroase, care ar vrea ca Marea Dragoste, ca să rămână pură, să nu devină niciodată carnală. Dar astăzi asta înseamnă să ceri prea mult...

Inconvenientele unei asemenea credințe sunt multe: ele induc în primul rând pasivitatea. Dragostea este un porumbel care trebuie să cadă gata copt în gură. Să vezi lucrurile așa înseamnă să te lipsești de orice posibilitate de-a seduce, și nu se poate spune că ne-am ușurat sarcina...

Ducând apoi la o funcționare de genul totul sau nimic — Marea Dragoste sau nimic... —, aceste credințe ne împiedică să profităm de prilejurile care apar, de iubirile de mic calibru. Or, nu rareori se întâmplă ca tocmai aceste mici aventuri despre care se credea că sunt fără viitor să evolueze spre relații durabile sau ca o camaraderie să se coloreze de dorință. Un mic torent de munte va sfârși atunci prin a ajunge un Mississippi.

În sfârșit, nu există compatibilitate între Marea Dragoste romantică, ce se hrănește din propria sa nefericire, și căutarea fericirii. Cum suntem într-o epocă în care nu vrem să renunțăm la nimic, ajungem să dorim deopotrivă fericirea nefericirii romantice și o fericire simplă și fără complicații. Iată un lucru care ne silește la ceva contorsiuni...

Mulți se descurcă prin acest compromis iscusit: iubirile încep prost, vom suferi mult, dar în final, totul se va aranja și vom găsi în sfârșit fericirea în dragoste. Au trăit fericiți și au avut mulți copii: un mod pudic de-a evoca o viață sexuală reușită... De ce nu, dacă ne plac poveștile? E mai bine așa decât să credem că a suferi de boala dragostei dă apoi automat dreptul la o fericire garantată.

Căutarea Marii Dragoste: ce de complicații... E normal, doar pentru asta e făcută!

Câteva idei greșite despre Marea Dragoste

1) Fiecare dintre noi are un suflet-pereche predestinat. Dacă nu l-am întâlnit încă, e mai bine să nu ne implicăm în altă relație.

2) Întâlnirea cu sufletul-pereche este scopul vieții, ceea ce dă sens existenței.

3) Când întâlnim sufletul-pereche, pasiunea amoroasă ne copleșește și ne ia în stăpânire; nu are nici un rost să ne împotrivim.

4) Dragostea la prima vedere nu necesită nici un efort de seducție, e automată. Să fii în necesitatea de a-l seduce pe celălalt înseamnă că nu este vorba de o dragoste adevărată.

5) A seduce e rău deoarece înseamnă să te arăți ipocrit, să îl înșeli și să îl manipulezi pe celălalt.

6) Marea Dragoste întâlnește obstacole în cale, care sunt tot atâtea încercări prin intermediul cărora îndrăgostiții își demonstrează realitatea și puterea dragostei lor.

7) În final, dragostea este recompensată.

IV

Cupluri și familii durabile

„Una e să fii îndrăgostit. Alta e să fii prieten cu cineva. Și e un lucru minunat că sunt îndrăgostit nebunește de cea mai bună prietenă a mea."

Arnold Schwartzenegger[1]

Nemaiavând de-acum mari iluzii în privința legilor care guvernează pe ascuns relațiile sociale, temându-ne mai puțin să seducem, știind să ne împărtășim emoțiile și punctele de vedere, ferindu-ne de Marea Dragoste, iată-ne mai bine înarmați pentru a evolua în societate.

Desigur, dar ce fel de relații să făurim? Mai are vreun rost să ne căsătorim? Și chiar să trăim în cuplu? Dar dacă preferăm să trăim singuri, cine se va ocupa de copii? Sau poate e mai bine să nu avem, ceea ce ne-ar simplifica considerabil viața și ne-ar permite să ne consacrăm muncii și dezvoltării personale. Dar oare, nu tocmai formarea unui cuplu unit și existența unor copii frumoși sunt ingredientele esențiale pentru reușita unei vieți?

Familii patriarhale și matriarhat fără tată și nici soț

Pentru a furniza câteva elemente de răspuns la aceste întrebări, vă propun să revenim asupra unui element pe care l-am tratat deja în treacăt la începutul acestei cărți: delicvescența patriarhatului.

În familiile patriarhale, ceea ce contează e patrimoniul. Istoriile și legendele de familie, cunoștințele, competențele adunate, ca și patrimoniul cultural și artistic constituie avuții imateriale care sunt moștenite la fel ca avuțiile materiale, desigur mai vizibile. Dacă ne bucurăm de toate aspectele patrimoniului, asta nu înseamnă că el ne aparține: trebuie să îl fructificăm pentru a-l lăsa moștenire generației următoare.

Căsătoria este un mijloc printre altele de-a mări patrimoniul material, încheind alianțe, adunând pământuri și avuții. Soții sunt căsătoriți fără să aibă mare lucru de spus. În multe sisteme sociale patriarhale, primul dintre băieți e cel care își aparține cel mai puțin, deoarece este menit să preia ștafeta. De îndată ce devine la rândul lui tată, el este rege în familia lui, în orice caz până la Revoluția Franceză: ulterior, după victoria burgheziei, el trebuie să se mulțumească să trăiască ca un bun cap de familie, fără să abuzeze.[2]

Femeile încep prin a fi fete bune de troc, apoi mame ale copiilor soțului lor. Bărbatul trebuie să se însoare deoarece are nevoie de acest receptacul pentru a zămisli și a se reproduce.[3] Și ca să fie sigur că el este cel care se reproduce, sexualitatea trebuie să fie atent supravegheată, iar relațiile sexuale în afara căsătoriei, interzise.

Casa tatălui este totuși de mai multe tipuri: regulile care definesc relațiile părintești, care determină interdicțiile sexuale și pe cei cărora le incumbă educația progeniturii, variază considerabil în spațiu și în timp.

Patriarhatul se întemeiază pe o datorie patrimonială care trebuie plătită, fie tatălui, strămoșilor, zeilor, lui Dumnezeu sau societății. Pentru a-și onora datoria, bărbatul trebuie să-și asume responsabilități. El nu se poate mulțumi să trăiască pur și simplu, ci e constrâns să iasă din coconul matern, să se autonomizeze, să ia inițiative, să manifeste un punct de vedere personal, subiectiv. Tatăl lui e prezent ca să i-o amintească: el nu se poate eterniza în sânul matern, ci are sarcini care îl așteaptă să le îndeplinească, o viață de dus, un patrimoniu de fructificat.

Familiile matriarhale se deosebesc net de această organizare socială prin numeroase aspecte. Ele se lipsesc în primul rând de căsătorie: femeile sunt cele ce constituie polii de stabilitate în jurul cărora se organizează viața socială și economică. Copiii se află sub oblăduirea lor și nu cunosc vreun tată. Bărbații, când nu sunt ocupați să se lupte, se fac utili muncind, dar sunt interșanjabili. La unul pierdut se găsesc alți zece! Acești genitori sunt niște oaspeți de seară pentru femei, iar pentru progenitura lor, sunt „unchi", un fel de frați mai mari fără o adevărată responsabilitate.[4]

Matriarhatul[5] este departe de-a fi neplăcut: el îi instalează pe copii și pe bărbați, care nu sunt altceva decât niște copii mari, în confortul matern. Autorizează la ambele sexe o mare libertate sexuală, o juisare fără stavilă, deoarece ea nu duce la consecințe grave, din moment ce se știe foarte bine ai cui sunt copiii care rezultă: ai mamei lor.

Nu există vreo sarcină individuală, dacă nu cea de-a menține sistemul existent, ceea ce obligă la sarcini colective. De fapt, societățile matriarhale sunt conformiste și nu cer decât să se reproducă identic. Necesitatea de-a instaura un control sever asupra tuturor în scopul de a preveni orice încălcare a permanenței lucrurilor este puternică. Nimeni nu iese din acest paradis perpetuu, în care se trăiește sub supravegherea permanentă a celorlalți. Femeile au puterea, dar nu sunt mai autonome decât bărbații: ele se află sub dependența celorlalte femei, care le cer să se arate conformiste. Legile sociale sunt stricte, supravegherea e constantă, pedepsele se abat prompt în caz de derogare.

După cum se vede, fiecare sistem are avantajele și inconvenientele sale: sistemul patriarhal favorizează dezvoltarea unui punct de vedere subiectiv. În acest sistem ești subiect, ceea ce înseamnă că ești aservit cuiva diferit de tine și care se află deasupra ta sau alături de tine. Ceea ce te obligă să îți pui tot felul de întrebări: cine sunt? de unde vin? unde mă duc? și așa mai departe. Să fii subiect dă de gândit.

Aceste întrebări, într-un sistem matriarhal, par futile. Celebrul răspuns al lui Pierre Dac la întrebările precedente, „eu sunt eu, vin de acasă și mă întorc acolo“, este un răspuns de matriarh. Lucrurile sunt foarte bine așa cum sunt, ce rost au toate întrebările acestea?

Toate acestea ni se par foarte îndepărtate: patriarhatul model ne trimite cel puțin la secolul XIX, iar sistemele matriarhale ni-i evocă pe bunii sălbatici, precum trobriandezii lui Bronislaw Malinowski[6] sau populația chineză Na a lui Cai Hua[7].

Deoarece, de la sfârșitul secolului XVIII, sub influența ideilor provenite din mișcarea romantică, dar și ca urmare a efectelor conjugate ale industrializării înverșunate de la sfârșitul secolului XIX și din secolul XX, a exodului rural și a dezvoltării vieții citadine, a autonomizării progresive a femeilor, familia patriarhală a evoluat înspre o „familie modernă".[8] Căsătoria sancționează atunci esențialmente reciprocitatea sentimentelor și a dorințelor carnale dintre două persoane. Mijlocul secolului XIX este momentul de la care se consideră că trebuie să iubești cu o dragoste romantică pentru a te căsători, că bărbații și femeile se aleg în principal după criterii ce le sunt proprii, fără să fie constrânși de familia lor.[9] Încetul cu încetul, Tatăl își pierde lent, dar sigur, puterea: el nu mai este un rege la el acasă, dar este încă uneori un Patron paternalist. Națiunea e cea care se ocupă de educația copiilor și autoritatea este aprig disputată între tați și mame, între stat și părinți.

În sfârșit, în „familia contemporană", postmodernă, căsătoria implică doi indivizi în căutare de relații intime și de împlinire sexuală, care se unesc pentru o durată relativă. Transmiterea autorității devine din ce în ce mai problematică pe măsura creșterii numărului de divorțuri, de despărțiri și de realcătuiri conjugale.[10]

Reducerea noțiunii de familie, devenită familie conjugală[11], duce la confundarea rolurilor de soț și de soție, de amanți și de părinți. Un bărbat și o femeie izolați, presupuși a fi totul unul pentru celălalt, trebuie să fie deopotrivă un tată și o mamă pentru copiii lor. Ei nu se prea pot baza pe ceilalți membri ai familiei, care sunt fie absenți, fie la mare depărtare și nu joacă cel mult decât rolul de a sări în ajutor la nevoie. Cuplul nu există decât

prin sentimentele pe care și le poartă membrii lui și se dizolvă de îndată ce acestea slăbesc.

Regimul patriarhal, cel puțin în accepțiunea lui „modernă", nu a dispărut, dar e destul de bolnav. Unii se agață de el ca un naufragiat de pluta lui, în timp ce alții vor să ucidă de tot muribundul. Nu ne aflăm nici într-un regim matriarhal, chiar dacă se poate constata că el nu cere decât să apară. Cât despre sistemul conjugal, postmodern, el oscilează între cele două precedente și îi este destul de greu să se definească.

Ne pomenim întru câtva așezați inconfortabil pe trei scaune. Fără repere, fiecare încearcă să reinventeze roata în propriul lui folos, să definească regulile: cuplu sau nu, familie sau nu, autonomie, dar până unde? Și vasele cine le mai spală?

Ideologia independenței te face să devii singuratic

Băieți și fete, bărbați și femei vor deci să formeze cupluri, deoarece aceasta va dovedi că au întâlnit efectiv dragostea. Ei vor să devină cuplu ca să se reproducă și să-și crească copiii în condiții bune. Vor să devină cuplu fiindcă îl încurajează corpul social prin tot felul de mijloace și îi condamnă pe singuratici. Vor să devină cuplu fiindcă asta le permite să facă economii la impozite și la cheltuielile de funcționare: o chirie, o mașină, un televizor și o combină hi-fi pentru doi, tot e un câștig.

Dar în același timp, băieții și fetele, băieții și băieții, fetele și fetele se tem: să devii cuplu înseamnă să-ți alienezi o parte din libertate, să pierzi din independență.

Chiar în clipa când încetezi să mai fii dependent de părinți, ce rost are să începi să depinzi de un altul sau de o alta, care va avea cuvântul lui de spus în privința opțiunilor tale și a modului tău de viață? Nu o să mai poți face ce vrei, cum vrei, când vrei. Se poate chiar să nu mai ai nici chef să o faci.

Într-un cuvânt, vei fi devenit dependent. Și dependența este văzută astăzi ca fiind cel mai rău lucru care se poate întâmpla: e ca o boală care se tratează de-acum în centre specializate, e obiectul unor îngrijiri atente din partea statului și dă prilejul unor alocații.

Iată-ne somați să facem o alegere în deplină independență, după criterii personale, alegeri care nu ne mai sunt pare-se dictate de cine știe ce simț depreciat al datoriei. Fiindcă nu mai vrem să fim aserviți nimănui, cum este cazul tocmai în patriarhatul atât de criticat.

Subiectul patriarhatului este aservit prin definiție: el trebuie să se raporteze la cineva, la ceva. El nu își aparține, ceea ce nu îl împiedică să fie autonom: datoria lui este să îndeplinească sarcina care îi este încredințată indiferent de ce se întâmplă. Împovărat de această trudă, el este pe deplin răspunzător de executarea ei, de reușita ei. Îi cade în sarcină să depășească obstacolele și îl copleșește culpabilitatea când nu izbutește.

Dar parcă tocmai că terminasem cu apartenențele alienante, care generează datorii și culpabilități? Nu suntem în sfârșit liberi să ne împlinim dorințele și să ne bucurăm fără stavilă? Ah, totuși recunoaștem că deciziile personale pe care le luăm trebuie să fie în conformitate cu legile sociale. Nu avem dreptul să optăm în deplină independență să ucidem, să furăm sau să conducem cu peste 50 de kilometri pe oră în oraș. Nu prea avem

dreptul de-a fuma, nici de-a bea fără măsură, dar asta e spre binele nostru, fiindcă toate acestea ne fac rău. Să fii obez a devenit deopotrivă o greșeală față de societate: ne facem rău dacă suntem grași, ceea ce este un lucru egoist, deoarece vom costa foarte scump societatea ca urmare a bolilor ce nu vor întârzia să apară. E deci legitim din partea societății nu numai să lupte împotriva alcoolismului, să încurajeze încetarea fumatului și conduitele alimentare adecvate, dar și să le facă rușine fumătorilor și grașilor, chiar să îi pedepsească pe recalcitranți. De ce să nu mărească în primul rând cotizațiile sociale? De ce să nu îi oblige pe fumători să îi viziteze pe bolnavii de cancer la plămâni în spitale, iar pe alcoolicii de la volan să schimbe scutecele tetraplegicilor accidentați? Liberul-arbitru de a înfrunta riscuri nechibzuite mergând pe munte începe să fie și el discutat: este cu adevărat rezonabil să îi autorizezi pe oamenii iresponsabili să-și pună în pericol propria viață, ca și pe cea a salvatorilor lor eventuali? Nu ar trebui oare, cel puțin, să fie puși să-și plătească salvarea? Sau și mai bine, nu ar trebui să li se interzică ascensiunea pe munte tuturor celor care nu sunt nici calificați în acest sens, nici campioni?

În urmă cu câțiva ani, vrând să ilustreze cât de infantilizantă este societatea americană, un prieten mi-a povestit următoarea anecdotă: o societate franceză care avea o sucursală la New York, care voia să-și invite corespondenții să sărbătorească cum trebuie 14 iulie, își propune să organizeze o mică ceremonie la care se vor servi șampanie rece și alte specialități gastronomice ale frumoasei noastre țări. Dar ea a trebuit să renunțe la proiect când avocatul-consilier local a atras atenția că aceasta implică faptul că societatea trebuie să aibă grijă de ase-

menea să își ducă acasă invitații, oferindu-le mașini cu șofer. Într-adevăr, dacă, după ce a băut șampania oferită, un invitat are un accident, el s-ar întoarce imediat împotriva societății care l-a pus să bea și care prin însuși acest fapt ar fi la originea accidentului... În societatea americană, mi-a spus prietenul meu, fiecare este un copil iresponsabil de care autoritățile trebuie să aibă grijă. Dacă se întâmplă o nenorocire, înseamnă că societatea sau altcineva, un responsabil, nu a avut suficientă grijă de el și el este îndreptățit așadar să se plângă. În societatea franceză, conchide el, fiecare trebuie să-și asume răspunderile și nu înseamnă că dacă ți se oferă de băut ești obligat să bei în condițiile în care trebuie apoi să te urci la volan.

Cât de mult a îmbătrânit povestea asta și ce perimată a ajuns concluzia ei franceză! E teribil ce ne-am mai americanizat în ultimii ani, nu-i așa? Sau mai curând, ne-am matriarhalizat, ca și restul lumii occidentale. Desigur, faptul de a ne fi eliberat de această idee a unei datorii de plătit, a unei sarcini de îndeplinit, ne permite nouă, bărbați și femei, să ne bucurăm fără complexe, fără culpabilitate de sex, ca și de bunurile materiale. Ceea ce ne face să trăim cu iluzia libertății, o libertate care se rezumă la cea a copilului iresponsabil care poate să se joace cum vrea, cu condiția să nu facă prostii, să nu depășească limitele, caz în care va fi făcut de rușine și va fi pedepsit.

Dar, pe măsură ce societatea devine sofisticată, iar limitele puse libertăților individuale sunt precizate de legi și de regulamente din ce în ce mai precise, controlul social care se aplică pentru binele nostru devine din ce în ce mai opresiv, iar marja de autonomie se îngustează ca

o piele de sagri. Drumurile fiecăruia, comunicațiile sale, activitățile la slujbă sau altundeva pot fi cunoscute, deoarece sunt efectuate sub ochiul camerelor video, înregistrate și memorate în computere. Aceste sisteme care veghează la securitatea noastră, a celorlalți buni cetățeni, ne constrâng să nu ne abatem de la calea cea dreaptă. Ce mai contează că ne-am pierdut simțul datoriei, care ne făcea să ne comportăm onorabil la un mod autonom, din moment ce astăzi ne comportăm identic sau aproape, în mod legal, sub jugul unei societăți atente.

Mă definesc prin apartenențele mele

Astfel încât această aspirație frenetică spre independență ce pare să ne cuprindă apare ca o luptă disperată de-a rezista sufocării din partea unei societăți din ce în ce mai amenințătoare.

Dar refuzul oricărei dependențe, care ne face să respingem orice apartenență, ajunge să ne lipsească de identitate. Ajungem să aruncăm copilul o dată cu apa din copaie. Fiindcă așa se construiește identitatea noastră: am aparținut în primul rând familiei noastre și aparținem mai mult unei culturi, unei religii, unei filozofii, unei țări sau unui grup social decât ne aparțin ele nouă. În adolescență, încercăm să ne emancipăm, să ne distanțăm față de cercul nostru familial și să dăm dovadă de originalitate conformându-ne modelor care domină grupul nostru de vârstă. Apoi continuăm să ne construim identitatea contractând tot felul de obligații de supunere: față de cluburi, de grupuri sociale mai mult sau mai puțin definite, de școli de gândire.

Apartenențele mele mă definesc și îmi permit să știu cine sunt, ce îmi face bine: aparțin soției mele și copiilor mei, asociaților mei, societății savante la care sunt afiliat, comunității medicilor, ca și celei a psihiatrilor care scriu cărți, sau celei a francezilor vechii Europe. Îmi revendic de asemenea apartenența la diferite categorii de persoane: cele care își iubesc liniștea, care nu cred nici în Dumnezeu, nici în sfinții lui, care colecționează timbre poștale, care dau dovadă de rea-voință, care poartă încălțăminte de marinar fără să fi pus vreodată piciorul pe o navă, care servesc cartofi prăjiți cu degetele și mănâncă brânza cammembert cu coajă cu tot, care ascultă muzică clasică în mașină, care citesc benzi desenate la toaletă.[12]

Fiindcă îmi cunosc apartenențele, care mă califică și constituie calitățile mele, am o autonomie fericită: știind ce sunt, pot adopta poziții din propria mea voință, pot determina conduite care țin cont de diferitele mele apartenențe. Lipsit de apartenențele mele, ce aș fi, dacă nu un inocent „seductibil" cât cuprinde? După cum atrage atenția Boris Cyrulnik, să nu aparții nimănui înseamnă să nu devii nimeni și un copil fără apartenență este un copil al nimănui.[13]

Autonomia aceasta nu înseamnă că mă face independent: fiind francez, nu mă pot abstrage față de ceea ce se întâmplă în țara mea. Depind și de valoarea acordată celor de profesia mea, de cultura mea, care îmi împărtășesc ideile sau modul de viață, sau de deciziile luate de adunarea mea de coproprietari.

Niște sociologi britanici care cercetau comportamentul alimentar al concetățenilor lor au putut defini două categorii de consumatori: cei care au tradiții și cei care

sunt „inocenți". Primii știu cum să mănânce: se cuvine să mănânci ca un englez, sau ca un galez, sau ca un scoțian, adică așa cum mâncau părinții lui și părinții părinților lui. Ei nu se lasă înduplecați nici de nutriționiști, nici de reclamele alimentare, ceea ce nu este cazul celei de-a doua categorii.[14] Aceștia din urmă, fără îndoială, nu au moștenit vreo datină alimentară din partea familiei lor sau și-au delapidat moștenirea. Ușurați de această povară, ei au drept urmare un comportament versatil, foarte dependent de publicitate și de discursul nutrițional la modă, ceea ce îi face ca în practică, în anii din urmă, să se teamă de grăsimi, să mănânce alimente fără pic de grăsime și să se îngrașe. Debarasarea de poverile tradiției i-a făcut dependenți de opiniile de actualitate.

Tot descotorosindu-ne de acest trecut care ne îngreunează, de aceste apartenențe care ne constituie identitatea, dar care constituie tot atâtea frâne pentru independența noastră, sfârșim prin a ne regăsi starea de inocență. Asta e bine, fiindcă așa ne vor societățile matriarhale. Subiecții care știu ce vor, ce le place și ce nu, sunt recalcitranți și stânjenitori. Inocenții nu au preconcepții: ei sunt ușor de sedus și le place să creadă în momelile care le sunt oferite. De ce nu le-ar plăcea ce li se spune să le placă, de ce nu ar crede ce li se spune să creadă, dacă e spus cu suficiente zorzoane și dragoste? Inocenții sunt deci seduși de iaurtul cu fructe amestecate dacă li se spune că e spre binele lor.

Și de ce nu? Societatea matriarhală comportă destule avantaje: inocenții fac ce li se spune să facă, ceea ce îi scutește să facă prostii. Ei se lasă seduși de ceea ce li se propune, ceea ce permite raționalizarea producției. Ei nu au idei noi în mod intempestiv, ceea ce evită ca permanen-

ța lucrurilor să fie perturbată. O societate matriarhală este o societate fără istorie, și asta e foarte odihnitor.

În sfârșit, ar merge dacă inocenții nu ar avea defectele calităților lor, dacă nu ar fi ușor de influențat. Fiindcă, în ultimă instanță, orice persoană care se prezintă drept autoritate îi poate seduce pe inocenți. Ceea ce explică fără îndoială de ce singurele societăți matriarhale pe care le cunoaștem sunt niște grupuri etnice izolate. Dacă nu se pot situa pe o insulă sau într-o vale pierdută, inocenții societății matriarhale sfârșesc prin a fi corupți.

Evident, dacă sfârșitul istoriei s-ar produce cu adevărat, așa cum au putut crede unii la un moment dat[15], dacă lumea ar fi unificată, dacă nu ar mai fi o uriașă societate matriarhală, dacă am uita de moștenirile și datoriile noastre, dacă ne-am întoarce cu toții la starea de inocență, atunci am regăsi Paradisul pierdut, cel dinaintea mărului, dinaintea păcatului ce trebuie răscumpărat, cel în care ne-am bucura de lume fără gânduri ascunse. Irresponsabili, am lăsa grijile în seama lui Dumnezeu Mama, fără ca măcar să știm că le are.

Dar iată că e de ajuns un singur șarpe pentru a-i seduce pe inocenți. Ca să supraviețuiască, matriarhatul trebuie să fie totalitar. Fiindcă nu a fost suficient de totalitar, Dumnezeu Mama a trebuit să se preschimbe în Dumnezeu Tatăl. Și el ne face capabili să rezistăm altor seducții îngreunându-ne cu o datorie întru totul nouă.

Șerpii cuvântători și fascinanți nu lipsesc astăzi, și nici inocenții. Și cum starea de inocență nu face față unei propuneri de apartenență oricât de neînsemnată, se trage concluzia că societatea noastră matriarhalizantă a de-

venit un paradis pentru agenții de recrutare ai sectelor de tot soiul.

Nu sunt independent, dar sunt autonom

Să ne întoarcem însă la oile noastre, deși acest mic ocol nu ne-a prea îndepărtat de lumea lor. Vă spun toate acestea ca să vă aduc la această idee: valsul-ezitare al unora și al altora, între bucuria propriei independențe și dorința de-a constitui un cuplu, reproduce nehotărârea în care ne aflăm, într-o societate din ce în ce mai puțin patriarhală, dar care nu este încă matriarhală.

A forma un cuplu înseamnă a te situa într-un patriarhat degradat, dar patriarhat: înseamnă să-ți sacrifici o parte din independență, să devii deci parțial dependent de celălalt, să nu-ți mai aparții la fel de mult ca înainte. Această nouă apartenență, acest legământ de supunere ne împovărează cu datorii față de celălalt, cu o fidelitate care ne face mai puțin sensibili la seducțiile trecătoare. Eliberați de obligația de-a ne bucura care caracterizează societățile matriarhale, câștigăm în autonomie.

Océane a fost multă vreme fericită să trăiască în cuplu cu Luc. S-au cunoscut în liceu, au făcut studii diferite, dar în paralel: biologie în cazul băiatului, limbi aplicate în al fetei. Amândoi sunt mulțumiți că au o relație stabilă care, în acești ani bântuiți de SIDA, permite relații sexuale sigure și eliberează totodată de necesitatea de-a seduce sau de te-a lăsa sedus pentru a putea avea o viață sexuală. Relația lor este totodată o relație tandră, blândă, făcută din înțelegere reciprocă. Dar iată că, deo-

dată, Océane vrea să o rupă, ceea ce îl lasă pe Luc descumpănit.

Ce nu e în regulă pentru Océane? Explorăm împreună modelele sale parentale și ea îmi prezintă acest tablou întristător: mama ei este o victimă a orgoliului masculin patern. Cuplul, desigur, pare ca lumea, dar nu e decât o aparență. În timp ce tatăl își vede de treburile lui profesionale, mama își răsfrânge dragostea nefolosită asupra copiilor. Dar mama aceasta nu lucrează? Ba da, bineînțeles, dar munca ei nu este o bucurie, ci reprezintă doar o constrângere suplimentară. Părinții aceștia nu au o viață sexuală satisfăcătoare? Ba da; și atunci? Nu avem de ce să facem o tragedie. Atunci de ce anume se plânge mama aceasta? De nimic. Ba chiar dă impresia că e mulțumită. Ceea ce lui Océane i se pare culmea alienării, ca un unchi Tom fericit de soarta lui.

Trebuie să interpretăm poziția lui Océane ca o revoltă împotriva familiei patriarhale, a alienării femeilor care ar continua în mod subteran în ciuda aparențelor de emancipare? Problema lui Océane este fără îndoială mai profundă: ea îmi explică că ce nu merge în relația cu Luc e faptul că e „prea". Prea intensă, prea serioasă, prea implicantă, prea satisfăcătoare. Atât de satisfăcătoare și de perfectă, încât Océane se îneacă în ea, nu mai știe care îi este identitatea. L-a cunoscut pe Luc prea repede, nu a avut nici o experiență prealabilă. Să presupunem o clipă că ar fi amputată de Luc; ce ar mai rămâne? Ce ar mai fi ea atunci? Iată de ce vrea să îl părăsească pe Luc: ca să știe cine este ea cu adevărat. Poate exista oare independent? Asta vrea ea să știe.

Luc e prea drăguț, prea atent, prea bine pentru ea: îi aduce atât de mult, încât ea nu reușește să îi dea în

schimb la fel de mult. Este de un nivel social superior ei, a încurajat-o să descopere tenisul și călăria ca să poată practica aceste sporturi împreună. Și ea, ea ce i-a dat? Nimic altceva decât ceea ce i-ar fi dat orice altă femelă de *Homo sapiens*.

O clipă, Océane a crezut că a găsit soluția: și-a conceput relația cu Luc ca pe o Mare Dragoste. Tu și cu mine nu suntem decât unul, astfel încât ceea ce îmi dai tu, îți dai ție, și ceea ce îți dau eu, îmi dau mie, și invers. În această Mare Dragoste nu se ține cont de contabilitate, din moment ce nici unul, nici altul nu își aparțin, ci aparțin amândoi Cuplului.

Lucrurile au început să o ia razna când, în public, Luc nu s-a arătat solidar într-o discuție între prieteni despre educația copiilor pe care nu îi au, dar pe care poate că îi vor avea cândva. Ea și-a dat seama că Luc are despre această problemă niște idei care nu sunt și ale ei. Sau, cel puțin, care nu sunt ideile pe care le-a susținut ea în ziua aceea. Fiindcă, în realitate, are ea cu adevărat idei despre această problemă? Idei personale, pe deplin independente? Océane nu știe.

Dacă Luc are niște idei independent de cele ale Cuplului și dacă ea nu le are cu adevărat, atunci e pierdută. Înseamnă că ea și Luc nu se asamblează într-o singură ființă într-o fuziune perfectă. Și dacă nu sunt decât doi indivizi care nu au decât o relație trupească plăcută, cum ar putea ea să-și îndeplinească partea ei de învoială dacă nu are nici măcar niște idei care să îi fie personale despre un subiect atât de important cum e educația copiilor?

Trebuie deci să se despartă de Luc, să afle cine este ea, singură și în deplină independență, și când va fi găsit acel soi de lucru numit „eul profund", „adevărata ei

personalitate“ ascunsă în adâncul ei sau orice ar fi de același gen, atunci, poate, va putea, cine știe, să reia relația cu Luc sau cu altcineva, dar pe baze sănătoase.

Comercializarea sentimentelor

Océane crede că mai multă independență, suprimând influențele, îi va permite să-și stabilească clar identitatea și că, o dată ce aceasta va fi bine stabilită, ea va fi în măsură să negocieze relația ei de cuplu. Ea utilizează acest mit numit Marea Dragoste ca paravan pentru a masca ceea ce ea consideră a fi insuficiența ei. Dar Marea Dragoste poate fi tratată în multe feluri: se poate încerca utilizarea ei ca o marfă, dezvoltarea unei afaceri cu sentimente, o *merchandising* a dragostei.

În această optică, dragostea resimțită este o marfă căreia i se poate măsura cantitatea, se poate încerca un troc cu o anumită cantitate de dragoste în schimbul alteia sau chiar, în anumite cazuri, obținerea unui profit bănesc de pe urma sentimentelor.

Dar, după cum am văzut, ceea ce răspunde legilor schimbului este ceea ce e de ordin material și comportamental. Să faci un cadou îndatorează, la fel și să faci un serviciu, să spui amabilități sau să încredințezi secrete la un mod empatic. Să iubești nu obligă la nimic, ca și seducția, care nu se negociază.

Delphine, în ce o privește, a pornit pe o idee de dragoste cuantificabilă: sunt o persoană epatantă și, realmente, nu văd de ce nu aș avea dreptul la o frumoasă dragoste romantică, la Marea Dragoste. Ea vine la mine după eșecul celei de-a treia ei Mari Dragoste și, cum a

citit destulă literatură psihologizantă, această repetare a eșecului îi dă de gândit că e atinsă de nevroză.

Examinând în detaliu iubirile ei succesive, Delphine își dă seama că își petrece timpul pândind greșeala, când nu caută să o provoace. Jean-Paul a pierdut fiindcă a dat dovadă de lehamite în fața repetatelor ei „Mă iubești? Spune-mi-o!". Bertrand și-a ratat examenul când a uitat de aniversarea primei lor întâlniri. Cât despre Ludo, el nu se gândește numai la ea, e obnubilat de munca lui. Dar, în fine, îmi spune ea, e normal totuși să verific că dragostea e prezentă, să o testez. O adevărată Mare Dragoste trebuie să fie *waterproof*, să reziste la orice, inclusiv la proasta mea dispoziție. Și dacă se dovedește că pierde din intensitate, că nu mai este „dragoste pentru totdeauna", înseamnă că e „ niciodată dragoste". Ai atunci dovada că te-ai înșelat, că aceasta nu este Marea Dragoste; trebuie să îi arăți ușa pentru a-i da șanse următoarei, care va fi, să nu ne îndoim, adevărata Mare Dragoste, fără nici un defect.

Ludivine, la rândul ei, este mai curând adeptă a șantajului sentimental: dacă îți dau enorm de multă dragoste, atunci te oblig să îmi dai la rândul tău enorm, aceasta este figura pe care i-o face lui Maxence. Acest tip de idee nu este chiar nouă: psihiatrii cunosc asemenea persoane care sunt convinse că altcineva le iubește în taină, fără să îndrăznească să le-o mărturisească, și care sfârșesc uneori prin a vrea să-l ajute. Cum celălalt pare să reziste, ele ajung să-l hărțuiască, să-l urmărească cu asiduitățile lor, uneori până la violență. Persoanele acestea sunt numite erotomani și fenomenul ține de paranoia. Dar nu asta e problema lui Ludivine, care nu își face iluzii despre sentimentele celuilalt. Ea își revarsă dragostea asupra lui

Maxence și, fiindcă o materializează, crede că acesta din urmă îi datorează o cantitate echivalentă. Dar cum cu dragostea nu se face negoț, Maxence nu se simte dator cu nimic, dacă nu cu exprimarea lehamitei sale. Ludivine, care e perseverentă, deduce atunci că nu i-a dat destul și îl hărțuiește pe bietul Maxence ceva mai mult.

Dacă nici sentimentul de dragoste, nici seducția, nici empatia nu pot fi reificate, comportamentele relaționale sunt, în ce le privește, obiectivabile. Asta însă nu înseamnă că trebuie comercializate.

Unele cupluri, pline de bune intenții, încearcă astfel să se redefinească în permanență: am făcut ceva, deci e rândul tău să faci altceva. Decât să se uzeze în asemenea negocieri, cu riscul de-a ajunge la bătaie, eu unul îi sfătuiesc să îi pună pe avocați să se ocupe de așa ceva, fiindcă la urma urmei asta le e meseria. Avocații celor două părți adverse ar putea să negocieze mult mai dur diferitele clauze încercând fiecare să-și avantajeze clientul. Apoi s-ar semna în fața notarului un contract care să determine drepturile și datoriile fiecăruia, ca și penalitățile în caz de neîndeplinire. Problema de-a ști cine pune masa sau cine spală vasele, cine se scoală noaptea ca să îi dea biberonul copilului, și până la ce vârstă, ar fi astfel clar stabilită, la fel ca frecvența raporturilor sexuale și gradul de satisfacție pe care îl aduc ele (notată pe o scară de la 0 la 10). Ce confort!

Problema este o viziune a cuplului după modelul prestării de servicii: partenerul e în cuplu ca să furnizeze o prestație amoroasă bună atât pe plan sexual, cât și în privința pasiunii pe care o pune. El trebuie să dea siguranță, să se dovedească la înălțimea situației. Dar nici asta nu e de ajuns: soțul mai trebuie să fie admirabil,

astfel încât ceilalți să ni-l invidieze. El devine atunci ceea ce psihanaliștii numesc un obiect narcisic: să ai un partener frumos îți îngăduie să te pui în valoare pe tine însuți. Ce tip fantastic, ce femeie minunată sunt, cu un corp bine întreținut, cu soția mea superbă sau cu frumosul meu soț, cu niște copii strălucitori, cu situația mea profesională de invidiat, cu o casă frumoasă, cu mașina mea scânteietoare!

Ne imaginăm că partenerului i s-ar părea dezagreabil faptul de-a se pomeni astfel redus la rangul de obiect de posedat și de arătat. Atunci el se răzbună: dacă e sigur de el, fuge, pur și simplu, și e incontestabil cel mai bun lucru pe care îl are de făcut. Fiindcă, alternativa, dacă e mai puțin sigur de sine, constă adesea în a refuza să-și asume rolul de obiect splendid autodistrugându-se.

Cât despre contribuțiile fiecăruia la viața de cuplu, în cadrul relațiilor sub formă de prestații de servicii, ele sunt văzute fie ca o datorie, fie în cel mai bun caz ca putând fi profitabile într-un schimb strict de „îți dau-îmi dai". Dar asta înseamnă să nu cunoști dinamica darului: darurile îndatorează pe termen lung, nu se negociază, fiindcă atunci devin un troc. În cadrul cuplurilor, în timp ce darurile fac apel la generozitate, trocurile se transformă rapid în meschinărie. Fiindcă dăruim cu larghețe e celălalt obligat să facă la fel, pentru a se dovedi la înălțimea așteptărilor.

Cum să faci perechea

Împerecherea înseamnă să reușești să faci o pereche de oameni care să se potrivească unul cu celălalt. În so-

cietățile strict patriarhale, în care această împerechere nu e problema viitorilor soți, ci a familiilor, oamenii s-au pomenit în scurt timp căsătoriți cu necunoscuți în funcție de criterii în care ordinea materială este predominantă. Ceea ce nu înseamnă că restul nu e luat în seamă, ci că se negociază: în cazul unei fete urâte, o zestre mai importantă va trebui să compenseze deficitul de frumusețe. O femeie care nu mai e virgină, sau care nu mai e foarte tânără, și cu copii, nu se va putea arăta prea exigentă. Invers, un bărbat vârstnic care are titluri și bunuri se va putea căsători cu o tânără, frumoasă, dar săracă, care va fi amăgită cu ideea că, în scurt timp, devenind văduvă, va fi în postura de-a alege mai bine.

E sarcina peților sau mijlocitorilor să împerecheze cât mai bine cuplurile. Aceasta se face la cererea familiilor sau, cum se procedează astăzi, la cererea celor interesați. Mijlocitorul, care este cel mai adesea o mijlocitoare, procedează în maniera străveche, folosindu-se de rețeaua ei de cunoștințe sau pe cale informatică, combinând criteriile pertinente precum vârsta, aspectul fizic, nivelul social, economic și cultural, coeficientul de inteligență și coeficientul emoțional, religia și originea etnică. Deși sociologii au demonstrat că relația are cu atât mai multe șanse să dureze, cu cât similitudinea dintre parteneri e mai mare, nu e nevoie ca totul să concorde, ci ca lucrurile să se compenseze. Mai puțină tinerețe se dă în schimbul a mai mulți bani, iar frumusețea, valoare ascendentă, este la mare preț.

Care sunt mărfurile cele mai căutate pe piață în ce privește femeile? În mod vădit, tinerețea și frumusețea. O prea mare tinerețe nu e neapărat convenabilă. Astăzi bărbații se tem de lolite care, chiar dacă nu mai au vârsta de

a-i trimite la închisoare, nu îngăduie construirea a ceva durabil. Frumusețea e bună, dar o frumusețe perfectă dezumanizează și transformă în obiect de admirație. Fără a mai pune la socoteală faptul că atunci când frumusețea e prezentă în prea mare abundență, ea pare deasupra propriilor posibilități. Va fi, desigur, un preț de plătit, și cine e sigur că îl va putea suporta?

Nivelul studiilor, nivelul cultural și nivelul economic sunt de clasat pentru femei mai curând printre handicapuri: bărbaților, care sunt încă din punct de vedere sociologic teribil de „macho", chiar dacă susțin contrarul, le place să-și aleagă partenere care, dacă nu le sunt neapărat inferioare conform acestor criterii, nu le sunt nici superioare.

Cum gradul socioeconomic și cultural se repartizează în linii mari în rândul populației sub forma unei piramide, cu mulți bieți inculți și puțini bogați cultivați, cu cât te afli mai sus, cu atât există mai puțină lume disponibilă la etajul tău și dedesubtul tău.

O femeie, ca să-și găsească lesne un partener pe măsură, are deci tot interesul să fie frumoasă, dar fără exagerare, să nu fie prea cultivată sau prea licențiată sau în orice caz să nu se laude cu asta. Cele care sunt urâte, sărace și proaste au mai multe șanse de a găsi o persoană ceva mai puțin urâtă, mai puțin săracă și la fel de proastă care să le vrea, decât cele tinere, frumoase, inteligente, cultivate și bogate. La aceste înălțimi, dacă îi eliminăm pe perverșii profitori, nu mai rămâne, la drept vorbind, prea multă lume...

Și femeile, ce vor de la bărbați? Nu trebuie să credem ce spun: în sondajele de opinie, dacă e să ne luăm după ele, nu ar vrea decât bărbați drăguți și atenți, de încre-

dere, tați buni gata să-și sacrifice cariera ca să aibă timp să se ocupe de copii. Nu s-ar sinchisi prea mult de fizic și nici de nivelul financiar. Dar se iluzionează, fiindcă în realitate îi aleg pe bărbați în funcție de statutul lor social și profesional, iar cele care sunt independente din punct de vedere financiar și care își pot permite să facă pe mofturoasele îi aleg în funcție de cât sunt de arătoși. Deși există, din acest punct de vedere, arătoși și arătoși: pentru un amant, trăsăturile virile sunt perfect potrivite, dar pentru un soț, un partener durabil, un tată de același fel, un chip și un corp cu trăsături mai puțin afirmate, mai blânde, mai feminine evocă perenitatea și pot înclina favorabil balanța.[16]

Căutarea unei persoane convenabile se face cel mai adesea la un nivel de amatori, fără a apela la profesioniști. Atunci se recurge, mai mult sau mai puțin conștient, la rețeaua personală de prieteni, la cunoștințele capabile să ne pună în legătură cu persoane adecvate. Sau încercăm să le întâlnim într-un loc ce permite o preselecție: două persoane care frecventează un club de călărie vor avea mai multe șanse să se potrivească, fiindcă ele nu vor avea fără îndoială în comun doar pasiunea pentru cai. Și când ești altermondialist, trebuie să te duci la manifestațiile anti-OMC* ca să-ți găsești fericirea.

O dată ce ți-ai ales o persoană ce pare potrivită, rămâne să faci cunoștință cu ea. Verifici mai întâi dacă te potrivești bine cu ea în toate punctele importante și, dacă ești cu adevărat modern, plănuiești o perioadă de probă cu posibilitatea de retragere fără pagube. Apoi, nu mai

* OMC: Organizația Mondială a Comerțului. (*N. t.*)

rămâne decât să te căsătorești, să faci un pact sau să trăiești în concubinaj notoriu.

În orice caz, așa cred persoanele care practică *merchandising*-ul sentimentelor că pot să selecționeze candidatul potrivit. Datorită *check-list*-ului lor, ele bifează treptat calitățile dorite. Dacă trebuie să obțină cel mai bun raport calitate-preț, cel mai bun lucru care poate exista pe piață în funcție de ceea ce ești la rândul tău capabil să oferi, atunci nu e chiar atât de rău... cu condiția să nu pierzi din vedere felul în care se leagă relațiile omenești: e bine să faci lucrurile în ordine, să te seduci reciproc, să dezvolți relații empatice și numai atunci să te gândești la un contract de căsătorie.

Dar dacă vrei prea multe, dacă îți spui că totuși trebuie să fie cineva pe lume care să fie complet lipsit de defecte, ai toate șansele să îi elimini pe toți pretendenții. Ce e de făcut atunci? Să organizezi un concurs, să-ți iei toiagul de pelerin și să te duci să îi examinezi îndeaproape pe toți candidații potențiali, unul câte unul?

În sfârșit, dacă dragostea romantică și dragostea la prima vedere fac parte din calitățile care trebuie bifate, atunci ne pomenim acumulând inconvenientele dragostei romantice și ale comercializării sentimentelor.

Fiindcă ce fel de împerechere construim astfel? În nici un caz o căsătorie romantică din dragoste! Ceea ce nu e neapărat mai rău... Am descris deja toate lucrurile rele care trebuie gândite despre Marea Dragoste și dragostea la prima vedere. Am spus însă destul? Să crezi în Marea Dragoste înseamnă să-ți asumi riscul de-a rămâne blocat în stereotipuri care te înnămolesc, care te împiedică să înțelegi cum se organizează cu adevărat relația pe care o stabilești cu partenerii.

Olga știe bine ce înseamnă Marea Dragoste și consideră că a avut parte de prea multă. Ea l-a iubit pe Sașa cu pasiune și el la fel. Era frumos și bine făcut și ea i-a căzut în brațe. Dar era un infractor certat cu legea și o bătea când bea prea mult. Când acesta a ajuns la închisoare, l-a părăsit pentru Boris, de care se îndrăgostise nebunește, deși nu era la fel de frumos și de puternic și era mai isteț. Nu bea, nu făcea parte din mafia rusă și era informatician, dar o bătea și el, și mult mai rău ca Sașa. Când a ieșit din spital, nu a mai vrut să-l vadă, deși el se căise; a plecat în Franța ca să se mărite cu un francez pe care i-l găsise o agenție matrimonială specializată în import-exportul frumuseților slave.

Olga a ajuns la mine fiindcă s-a plictisit să se plictisească atâta cu René. Totuși, acesta e un tip bine, are o meserie bună, e spiritual și blând ca un francez. Olga e cinstită și un târg e un târg: René a luat-o cu cei doi copii ai ei, i-a dat numele lui și cetățenia franceză, încât nu înțelege de ce nu reușește să îl iubească cu adevărat. E mereu dezagreabilă cu el, iar el, în loc să se enerveze așa cum ar avea dreptul, dă dovadă de o și mai mare răbdare și gentilețe. René e o perlă și Olga se simte vinovată, ceea ce o face să fie mereu urâcioasă.

Întrebarea apare rapid: de ce i-a iubit pe Boris și pe Sașa? Fiindcă o băteau, evident. O băteau așa cum tatăl ei o bătea pe mama ei și cum a bătut-o și pe ea. Și cum, de altfel, a început să o facă și ea cu copiii ei fără tată.

Această poveste se poate interpreta ca rezultatul unei problematici oedipiene. După cum remarcă Boris Cyrulnik, când dragostea e cea care determină alegerea partenerului, ea înlesnește întâlnirea unor nevrozați.[17] Olga s-ar vindeca atunci printr-o terapie psihanalitică,

în care ar fi explorate în detaliu relațiile ei cu părinții sau cu celelalte substituente parentale pe care le va fi cunoscut.

În loc de asta, îi propun să examinăm mai îndeaproape tipul de relație pe care a avut-o cu unii și cu alții, Sacha, Boris, René. Sașa și Boris au făcut ce trebuia ca să o seducă, adică au bătut-o. Atunci ea a fost cu siguranță sedusă, asta e clar, dar îndrăgostită a fost? Și, de altfel, ce înseamnă să fii îndrăgostit? Cât despre René, ea îl înțelege bine, ține la el, dar nu o seduce. Problema, o dată reînnoită de această formulare, nu mai e de natură intrapsihică, ci devine relațională. Îi cer deci lui René să ni se alăture. Ce poate face René ca să o seducă pe Olga? Cum nu e de acord să o bată, convenim că nu va fi vorba decât de un simulacru. Nostim simulacru, în care amândoi au râs mult, ceea ce nu îl împiedică pe René să-și îmblânzească scorpia.

Această necesitate de-a lua în considerare împerecherea nevrozaților sau a perversiunilor există de când partenerii au încetat să mai fie căsătoriți de către alții. Să te căsătorești cu un necunoscut sau o necunoscută ducea cel mai adesea la relații utilitare. Să alegi persoanele cu care vei trăi încredințându-te inimii tale, adică de fapt fiind determinat de inconștient, duce la alte tipuri de probleme: pentru ca relația să meargă, devine necesar să știi să-ți negociezi fantasmele.

Cuplurile fără istorie au o istorie

Avem acum ocazia să ne întoarcem elegant la rolul seducției în cadrul împerecherii. Să găsești o persoa-

nă convenabilă cu care să întemeiezi un cuplu e fără îndoială un lucru bun, dar să o seduci și să te lași sedus de ea e și mai bine. Din seducție se naște dorința și de la dorință se trece la raporturile sexuale. Și dacă a seduce această persoană potrivită și a face cu ea toate lucrurile care decurg din aceasta e bine, să o înțelegi empatic e și mai bine. Atunci cei doi devin o pereche de prieteni, ceea ce e un lucru bun, dar care nu trebuie să îi împiedice să redevină amanți de fiecare dată când o vor dori, seducându-se din nou reciproc. Partenerii iscusiți ajung astfel să alterneze seducția și empatia în ritmul lor și cei mai performanți trăiesc uneori momente rare și de neuitat în care seducția și empatia se conjugă.

Toate acestea sfârșesc prin a crea o istorie. E într-adevăr nevoie de asta pentru a face cuplul să dăinuie, fiindcă a trăi într-un prezent etern, urzit din seducție și empatie, e prea obositor. Ai nevoie să te bazezi pe mituri, pe istorii pe care cuplul le-a trăit, care se pot povesti mai mult sau mai puțin. Mitul care își vede atribuit un rol fundamental, felul în care s-au întâlnit și au făcut cunoștință, ce și-au spus și ce au făcut, pe scurt prima seducție, e cel pe care oamenilor le place să-l scoată în evidență.[18] Nimic nu îi împiedică să îl înfrumusețeze de-a lungul timpului: la asta servesc miturile.

Mi-am întâlnit soția la o serată profesională pe durata căreia ne-am împărtășit plictiseala. Apoi am dansat pe o muzică de Serge Gainsbourg și am observat că dansam foarte prost și unul, și celălalt, ceea ce ne-a mai adăugat un punct comun. Am râs de asta și atunci am propus să facem împreună niște lucruri de nemărturisit, ceea ce ne-a silit să plecăm de la serata care abia începuse.

Mituri de același fel avem cu lopata. Ne place de exemplu să ne povestim de ce suntem împreună și de ce suntem deopotrivă în concordanță: suntem, fiecare separat, foarte diferiți unul de celălalt, dar cum suntem diferiți în același fel, formăm un cuplu de indivizi asemănători.

Dacă s-ar desface cuplul nostru, ar trebui să aruncăm cât colo toate aceste mituri. Nu am face-o cu inima ușoară și ar constitui chiar o sfâșiere, o amputare a fiecăruia. Ne-ar trebui deci mult curaj ca să ajungem aici.

Deși poveștile frumoase mai mult sau mai puțin mitice nu sunt totul: cuplul dăinuie și ca rezultat al funcționării unei rețele de rutine, ce pot fi numite ritualuri dacă li se atribuie o valoare simbolică.[19] Aceste rutine sau aceste ritualuri, mai ales pe care cuplul le are în comun, îi ritmează viața și, în măsura în care se manifestă în ochii celorlalți, le definesc viața.

Soția mea și cu mine avem felul nostru foarte personal de-a ne comporta în public. Ne separăm, rămânând în același timp împreună, supraveghindu-ne reciproc. Câteva gesturi, câteva priviri ne fac să ne regăsim și semnalează unora și altora că formăm un cuplu mai curând unit, deși caustic. Dacă ocazional constat cu coada ochiului că vreun bărbat face cam prea mult pe grozavul față de soția mea, strecor cu nevinovăție o glumă pe care numai noi o putem înțelege, ea și cu mine, astfel încât cuplul nostru să capete din nou relief. Nu abuzez totuși de această strategie, fiindcă ar însemna să izolez cuplul exagerat, ceea ce ar face ca petrecerile să fie plictisitoare. Fără a mai pune la socoteală că atunci n-aș mai putea face nici eu pe grozavul.

Toate aceste istorii mai mult sau mai puțin frumoase pe care ni le povestim despre cuplul nostru, rutinele și

ritualurile pe care le-am organizat constituie o intimitate care ne separă de restul lumii. Acest lucru pune temeliile a ceea ce Robert Neuburger numește „casa-cuplu“[20], o construcție care furnizează o identitate fiecăruia dintre membrii săi.

Această apartenență la casa-cuplu constituie un lest foarte util, care te scutește să fii supus tuturor plăcerilor care se prezintă. Se poate ca nici să nu mai vezi aceste plăceri ipotetice: iată-ne scăpați de ele! Plăcerea cuplului e suficientă atunci pentru fericirea lui.

Când cuplul devine totalitar

Bun, uneori nu merge așa. Unii nu se resemnează cu această pierdere a bucuriei. Nu vorbesc aici de cei al căror cuplu nu oferă satisfacții și care au nevoie să explice de ce nu își încearcă norocul cu altcineva. Această ipostază atât de clasic banală dă prilej unor explicații de felul: „nu divorțez din cauza copiilor“, ceea ce nu îi face neapărat fericiți pe copii, confruntați cu două nefericiri în loc de una. „Nu divorțez din cauza banilor, a confortului, a casei cu grădina ei minunată, a aparențelor și a liniștii“ mi se par mult mai puțin problematice. „Nu divorțez din cauza lui Loula și Louly, câinii mei lup credincioși, cărora le place așa de mult grădina“, mi se pare și ea o poziție perfect verosimilă.

Nu, mă refer la cei care se înțeleg bine, care se seduc bine, dar dintre care cel puțin unul vrea mai mult.

Adeline și Hugo formează un cuplu drăguț și și-au făurit o mică fericire a lor într-o mansardă din Paris. Dar, în timp ce Hugo este gata să agațe pe ușă un afiș pe care

să scrie „Sam Suffit“*, Adeline vede cuplul ca pe o temniță. Mai există și alți bărbați de care Hugo o privează, există aventuri pe care nu le cunoaște, există experiențe sexuale pe care nu le trăiește. Nu ar prea fi probleme dacă Adeline nu ar mai fi pradă și acelui apetit pentru transparență de care am vorbit deja în prima parte a acestei cărți. Să îl mintă pe Hugo, să îl înșele, să dea dovadă de ipocrizie ar însemna să distrugă cuplul, autenticitatea lui, adevărul lui, și la acest cuplu ea ține mai mult ca la orice altceva, chiar dacă vrea mai mult. Singura soluție ar fi ca Hugo să o lase liberă să-și trăiască celelalte vieți în paralel cu a lor. Hugo este desigur înțelegător, dar cum se teme totuși, pretinde să facă pe voyeurul, ceea ce se înscrie perfect în cadrul transparenței.

Iată-i deci pe amândoi porniți în căutarea de experiențe. Primele, cele mai evidente, sunt sexuale. Adeline își are micul ei succes în cluburile celor ce practică schimbul de parteneri, și cuplul aduce uneori acasă un bărbat, o femeie, un bărbat și o femeie de care profită amândoi. Problema vine fără îndoială din aceea că Hugo mai are încă amprenta patriarhatului și nu poate să nu simtă gelozie. Fără a mai pune la socoteală și faptul că, deși încearcă să se comporte cum trebuie, tot acest surplus de juisare sexuală îl plictisește. Din păcate, Adeline se dovedește în ce o privește foarte satisfăcută să seducă atât de multă lume și să se bucure fără limite. Și de ce nu s-ar bucura și de cuplul lor? întreabă ea.

Îi descopăr pe Hugo și Adeline cu ocazia unei cereri de slăbire: Adeline e cea care îl aduce la mine pe grăsu-

* Joc de cuvinte prin transcrierea fonetică a enunțului „Ça me suffit“ — „îmi este suficient“, astfel încât să pară un nume de locatar. (*N. t.*)

nul de Hugo cu tonul „reparați-mi asta". Kilogramele lui Hugo sunt o frână în calea plăcerii, a sa și a ei, și fără îndoială că din cauza lor bietul Hugo nu e prea grozav la partidele de sex. Hugo nu spune nu, dar se încăpățânează să nu slăbească. Această formă de protest este singura limită pe care își permite să o pună plăcerii lui Adeline.

Sunt alte cupluri, de un model fără îndoială mai curent, în care partenerii renunță mai mult sau mai puțin la aventurile lor extraconjugale, indiferent că sunt ascunse sau pe față, dar care consideră că acest sacrificiu le dă dreptul la un cuplu perfect. Ceea ce altădată se înțelegea de la sine, această noțiune a unui sacrificiu fondator al cuplului, nu mai e chiar atât de de la sine înțeles, astfel că cere compensații în interiorul cuplului însuși.

Un cuplu perfect e un cuplu în care găsești tot ce îți trebuie, astfel încât nu trebuie să cauți nimic în afară. Un cuplu perfect e un cuplu transparent, fără ipocrizie, fără grădină secretă. Un cuplu perfect trebuie să fie întotdeauna perfect, oricând și în fiecare clipă. Astfel încât un cuplu perfect corespunde desul de bine ideii pe care mi-o fac despre Infern.

Perversiunile pe care Adeline și Hugo le-ar fi practicat undeva, neștiute, cuplurile perfecte le fac de-acum acasă. Nu înseamnă totuși că, dacă trăiești într-un cuplu, trebuie să fii lipsit de plăcerile voyeuriste sau exhibiționiste, sau la fel de bine sado-masochiste. Felația și sodomia sunt banale de multă vreme, dar urolagnia și coprofilia[21] rămân de descoperit. Dacă pentru psihiatru toate aceste practici continuă să se numească perversiuni, fiindcă te fac să te bucuri de celălalt ca de un obiect pe care îl fetișizezi, nimeni nu se mai gândește să le nu-

measca așa, într-atât de mult s-au democratizat majoritatea lor.

Având în vedere că filmele pornografice sunt un fel de instrucțiuni de utilizare, mai rămâne să-ți procuri tanga și slipuri, corsete și ciorapi cu dungă, bici și cătușe de la sex shop sau dintr-un catalog de vânzare prin corespondență. Cei mai puțin înzestrați pot lua cursuri de striptease, considerate o formă de gimnastică.[22]

Toate acestea sunt delicios de amuzante, dacă te mulțumești să te joci cu ele inocent, să fii pervers preț de o clipă. Toate acestea devin jalnice dacă încerci să împaci capra și varza, perversiunea de pe o zi pe alta și transparența față de celălalt. Fiindcă există o incompatibilitate funciară între a-i spune totul celuilalt și a-l trata ca pe un obiect fetișizat.

Kenzo și Nouméa se iubesc sincer, se sorb din priviri, ceea ce, după o bucată de vreme, îi aduce în pragul plictiselii. Nimic surprinzător, deoarece ei cred că, din moment ce se iubesc, nu e cazul să se seducă reciproc. De altfel, să trebuiască să seduci și să te lași sedus ar fi dovada că nu trăiesc o adevărată Mare Dragoste, așa că e mai bine să nu se gândească la asta.

Așadar, pentru a face mai picantă o sexualitate de cuplu devenită anostă din cauza bunelor sentimente, Kenzo o leagă pe Nouméa cu cătușe, apoi o biciuiește, așa cum a văzut la televizor, pe un canal codat. Nouméa scoate mici țipete realiste, fapt pentru care ar merita lăudată, deoarece Kenzo, preocupat să nu îi provoace durere, nu face decât să o atingă în treacăt.

Apoi Kenzo își manifestă îngrijorarea: „Ce ai simțit, draga mea? Sper că nu te-a durut?“. Ceea ce înseamnă

că jocul nu prea merge, din moment ce nu e un joc nici pentru unul, nici pentru celălalt.

Să rezumăm calitățile cuplului perfect, totalitar: dorințe reciproce și sex din belșug, transparență unul față de celălalt datorită unei comunicări continue, tandrețe, înțelegere mutuală și sprijin neștirbit la toate nivelurile. Ce mai e? Cu siguranță că am uitat ceva.

Dacă un cuplu nu e perfect, înseamnă că e imperfect: atunci nu merită să dăinuiască. Asta da idee, novatoare așa cum ne place, distructivă pentru a combate un plictis insidios! Nu e ideea care prevalează în cuplurile de tip patriarhal, de modă veche, în care partenerii știu încă să se mulțumească cu aranjamente meșterite de la o zi la alta. Dat fiind că ceea ce reprezintă temelia cuplului este atunci în mare măsură determinat de interesele patrimoniale, de destinul progeniturii sau de „ce va spune lumea", partenerii se acomodează cu destule lucruri pentru a păstra esențialul. E nevoie într-adevăr de multe ca să consideri viața conjugală imposibilă și să ajungi să strici o casă, cum se spunea pe vremuri. Pasiunea amoroasă? Ea poate fi satisfăcută în paralel cu menajul fără a-i dăuna și nu îi dăunează decât în măsura în care căsnicia este deja un fruct stricat. Pe scurt, într-un cuplu de tip patriarhal, un bărbat nu își părăsește soția și copiii pentru amanta sa, ci trăiește cu amanta fiindcă nu mai reușește să trăiască cu soția și copiii. O femeie nu își părăsește soțul pentru un amant, ci își ia un amant și pleacă cu el fiindcă soțul ei este de nesuportat.

Dar în sistemul cuplului perfect, se cere mult mai mult decât ca partenerii să se suporte, în accepția pur franceză a termenului. Acest perfecționism, această intoleranță față de cea mai mică deficiență, această dorin-

ță de-a avea enorm de mult constituie fără îndoială elementele care explică creșterea numărului de divorțuri. În timp ce în Franța, în 1970, 9–10% din soți divorțau, se ajunge la 38–39% în anii 1990, și la 41% în 1998.[23] Aceste statistici, care nu iau în considerare decât cuplurile căsătorite și lasă deoparte căsătoriile liber consimțite mai mult sau mai puțin informale, sunt fără îndoială cu mult sub nivelul realității și cifrele propuse de obicei, conform cărora 50% din cuplurile pariziene se despart astăzi înaintea morții unuia dintre membri, față de un cuplu din trei în provincie, sunt fără îndoială o estimare modestă.

Când un bărbat și o femeie nu mai constituie singura rețetă pentru alcătuirea unei familii

Un bărbat nu își părăsește neapărat soția pentru altă femeie, ci uneori pentru un bărbat. Femeile homosexuale trăiesc și ele împreună, și aceste cupluri nu par mai puțin durabile decât cuplurile clasice. Câte asemenea perechi homosexuale există? Nu se știe și, la drept vorbind, nici măcar nu se poate da o cifră despre numărul persoanelor homosexuale, într-atât de mult e supus acest subiect dezbaterii.

Unii avansează cifre mergând de la 6 la 7% homosexuali în rândul populației franceze[24], în timp ce alții vorbesc de 2–3% în Marea Britanie[25]. După alte statistici, în Marea Britanie, 1% din bărbați sunt homosexuali, iar 0,5% din femei au avut cel puțin o experiență homosexuală, și numai 0,4% dintre bărbați și 0,1% dintre femei revendică practici homosexuale exclusive[26].

Nici numărul homosexualilor care formează cupluri stabile nu poate fi evaluat mai bine: după unii, ar exista numai în Franța 30 000 de cupluri homosexuale masculine[27], în timp ce alții găsesc 100 000 (față de 2,4 milioane de cupluri heterosexuale necăsătorite) și până la 600 000 în SUA.

Aceste cupluri cresc frecvent copii[28], care sunt în cea mai mare parte proveniți din viața trecută a unuia dintre membrii cuplului homosexual sau a amândurora, dar și concepuți datorită unor combinații amicale[29] sau cu ajutorul medicinii[30]. Din ce în ce mai mult, de asemenea, aceste familii homoparentale solicită dreptul de-a adopta copii, și legislațiile țărilor occidentale se adaptează treptat la această solicitare, nu fără unele scrâșnete din dinți.[31]

Desigur, homosexualitatea nu mai este catalogată de psihiatri printre perversiunile sexuale[32]. Desigur, unii psihanaliști[33] se arată foarte critici față de familiile în care rolurile tradiționale ale mamei și ale tatălui au dispărut, ceea ce în opinia lor ar pune în pericol ordinea simbolică și structurarea mintală a indivizilor.

La drept vorbind, ce se știe? Aproape nimic. Pentru a evita orice catastrofism, să amintim că un cuplu nu este proprietarul copiilor săi, că aceștia evoluează într-o societate în care sunt prezente cele două sexe, că nimeni nu se construiește doar în cadrul strict familial. Putem totuși presupune că acești băieți crescuți de cupluri de bărbați și aceste fete crescute de cupluri de femei, acești copii crescuți de o asociație a amândurora vor fi diferiți de copiii crescuți de cupluri tradiționale. Dar în ce măsură și cum anume, asta rămâne de descoperit. Vom trăi și vom vedea, nu?

Familiile descompuse se recompun

Bărbații și femeile homosexuale nu au apanajul inovației familiale. Heterosexualii sunt și ei creativi: în primul rând, desigur că majoritatea cuplurilor se duc de râpă și se destramă în cele din urmă, dar se reconstituie sub forma unor alte cupluri. După patru ani de la despărțire, 44% din tați au constituit un nou cuplu, față de 28% dintre mame.

Tații care au în custodie copii sunt mai grăbiți decât ceilalți să formeze un nou cuplu: 54% oferă o mamă vitregă copiilor, în timp ce doar 39% se recăsătoresc dacă nu își văd copiii decât episodic. 66% din mamele care au copiii în custodie preferă să rămână singure pentru a se dedica creșterii lor (aceasta fiind ipoteza optimistă) sau au dificultăți să găsească un bărbat care să vrea să facă pe tatăl vitreg (ipoteză mai puțin optimistă), în timp ce 73% dintre mamele care nu au copiii în custodie nu rămân singure.[34]

Așadar, cei care reușesc să recompună altfel ceea ce s-a descompus alcătuiesc majoritatea. Totuși, este remarcabil că această descompunere-recompunere nu duce la formarea unor noi familii conjugale, ci a unor „familii în rețea", a unor „triburi", care nu sunt cu adevărat așa ceva și care seamănă mai degrabă cu niște bande. Principalii responsabili sunt copiii de care trebuie să se ocupe. Foștii soți, fostele soții, amanții, amantele sfârșesc uneori prin a forma o sarabandă simpatică, adică se simpatizează unii pe alții, ceea ce nu înseamnă că sunt prieteni. La urma urmei însă nu erau nici în familiile după moda veche și chiar, în destule cazuri, nu numai că membrii lor nu se simpatizau, ci se dușmăneau.

Aceste bande familiale sunt foarte utile pentru a repara pagubele cauzate de destrămarea cuplurilor, pentru a da dovada că nu e obligatoriu să-ți pierzi speranța în relațiile umane și pentru a furniza totodată o nouă zonă de stabilitate emoțională și economică. Unii merg chiar până la a atrage atenția că aceste familii în rețea, care regrupează în general copii proveniți din căsătorii diferite, îi scutesc pe aceștia de chinurile singurătății copilului unic la părinți sau ale celui dintr-o familie puțin numeroasă.

Orice s-ar spune, copiii suferă din cauza urii care se dezlănțuie cu prilejul despărțirii părinților: rezultatele școlare înregistrează o scădere maximă și găsirea unei poziții între părinții naturali și părinții vitregi nu se face fără efort și suferință.[35] Cea mai dăunătoare pare instabilitatea relațiilor. Cuplurile care se fac și se desfac după cum bate vântul par să fie într-adevăr cele din cauza cărora copiii suferă cel mai mult.

Aceste familii în rețea, de îndată ce se organizează, pot oare funcționa spre satisfacția generală? Așa se spune, și chiar sunt lăudate noile modalități relaționale, care ar constitui un progres în comparație cu familiile patriarhale, generatoare de atâtea nevroze.

Nu mă pot împiedica să consider că aici este vorba de *wishful thinking*, un mod de a-ți lua dorințele drept realitate. Nimeni nu știe unde vor duce aceste noi organizări sociale, aceste rețele relaționale mai mult sau mai puțin stabile, mai mult sau mai puțin difuze și cu o tramă mai mult sau mai puțin complexă. Membrii lor vor găsi oare un avantaj în timp, aceste sisteme le vor aduce mai multă satisfacție decât o funcționare în familia patriarhală, în familia nucleară sau în cuplul izolat,

progenitura va reuși mai bine sau mai puțin bine să se construiască decât în familiile de tip vechi? Viitorul va da răspunsul. Ca și în privința familiilor homoparentale, îl aștept cu nerăbdare.

Ce se poate spune totuși în calitate de psihiatru e că declinul familiilor patriarhale duce la modificări ale patologiilor mintale observabile. Când indivizii se îmbolnăvesc, ei nu o mai fac întru totul în același fel.

Lui Muriel îi place dragostea, dar nu îi place să se atașeze. Fără îndoială că așa a avut patru copii, două fete și doi gemeni, băiat și fată, cu trei tați diferiți, copii pe care nu i-a crescut cu adevărat, ci pe care i-a încredințat mamei ei. La urma urmei, tot așa s-a întâmplat când era mică: nici mama ei nu s-a prea ocupat de ea și a lăsat-o la acea vreme în grija dădacelor și a învățătorilor particulari. Sistemul e la fel de bun ca oricare altul: am vârsta la care mă pot distra, în timp ce mama mea, care s-a distrat deja ca o nebună când era tânără, are vârsta de-a crește copii, i-a mărturisit într-o zi Muriel, un pic provocatoare, lui Nour, a doua ei fiică.

Cei trei tați, ca și cei patru copii, sunt înțelegători. Se văd în timpul perioadelor reglementare și tații continuă să fie și niște amanți buni pentru Muriel, deși e întotdeauna loc și pentru unii noi. Se cunosc și se înțeleg de altfel destul de bine, deoarece și ei au amante și soții, ca și alți copii, care se frecventează reciproc.

În concluzie, s-ar putea spune că Muriel are sufletul unei șefe matriarhale desăvârșite, ceea ce era deja mama ei: în sistemul acesta, bărbații și femeile se bucură de o libertate sexuală deplină, comunitatea femeilor se ocupă de copii, fără ca masculii să se dezintereseze de ei, chiar dacă nu au răspunderea lor.

În sfârșit, vă povestesc toate acestea la mâna a doua: pacienta mea e Nour, care, la douăzeci și patru de ani, e bulimic-vărsătoare. E oare mai bine decât sora ei mai mare, care se simte foarte bine în secta în care s-a izolat acum opt ani? E oare mai rău decât gemenii, care au douăzeci și doi de ani și dintre care unul e toxicoman iar celălalt se dedă unor acte de violență suicidare și psihopatice?

Nu relatez această situație în ideea de-a o generaliza, ci de-a sublinia tipul de patologie care decurge din asemenea structuri sociale. Nu există societate omenească care să nu îi facă să înnebunească pe unii dintre membrii ei. Ceea ce se schimbă sunt modalitățile acestor nebunii. Societățile patriarhale, exprimând noțiunile de datorie și de vinovăție, tind să încurajeze la unii dintre membrii lor nevrozele, care pot fi interpretate ca niște conflicte intrapsihice, ca niște lupte interne între dorințe și interdicții interiorizate[36].

Societățile matriarhale sau societățile cu structuri la alegere care amenință să se instaureze ne scapă de destule nevroze: realizarea dorințelor proprii nu mai este interzisă, ba e chiar atât de recomandată, încât aduce a tiranie. Imperioasele necesități de-a te găsi, de-a te realiza, de-a nu-ți irosi potențialitățile, de-a merge până la capătul posibilităților tale, de-a găsi fericirea și de-a nu pierde o firimitură din ea, se convertesc în motoare ale unor noi tulburări psihice. Cazi atunci în depresie fiindcă nu ești la înălțimea ambițiilor tale, dezvolți dependențe fiindcă trebuie să compensezi insuficiențe existențiale și fiindcă e obligatoriu să te bucuri de viață. Pe scurt, acum nu nevroza ocupă avanscena, ci perversiunea[37], în sensul în care a te bucura a devenit condiția existenței și

în care obiectele, persoanele și bunurile materiale de care ne bucurăm sunt indispensabile pentru a ne face să existăm.

Regretarea bunelor vremuri ale nevrozelor de stil vechi fiindcă totul pare acum pervertit nu mi se pare un lucru potrivit. Ca urmare a acestui fapt, e drept, anumite nevroze devin desuete; dar îi revine psihiatrului sarcina să se adapteze noilor săi pacienți, ceea ce îl face să-și păstreze tinerețea de spirit.

Să mai trecem o dată în revistă credințele iraționale despre cuplurile durabile

Sperăm că periplul nostru a fost util pentru a identifica anumite idei iraționale, scheme mintale care ne influențează fără s-o știm și care ne reduc capacitatea de a făuri relații durabile și satisfăcătoare.

Prima dintre aceste idei a fost deja detaliată în capitolul precedent. Să ne-o reamintim totuși, nu strică: pentru *un cuplu solid e nevoie ca sufletul pereche să fi fost întâlnit și ca Marea Dragoste să fi fost trăită*. Dar să alergi după Marea Dragoste e un lucru fără sfârșit și epuizant. Există în jurul nostru, nu foarte departe, persoane care, fără a fi perfecte, pot fi potrivite. Fără îndoială că ar putea fi mai potrivite, mai mult așa, mai puțin altfel. Dar ele au imensul avantaj de-a exista ca atare. Și chiar există, fără îndoială, de fapt mai multe persoane care se pot dovedi satisfăcătoare. Viața pe care am avea-o cu una dintre ele va fi diferită de cea pe care am fi avut-o cu alta. Dar nu avem decât o viață... Și unul, și celălalt putem să ne seducem mutual, să dezvoltăm relații empatice, să urzim

o istorie, să construim niște obiceiuri și ritualuri originale. Să realizezi un cuplu cere să te implici activ în procesul de construcție, să nu aștepți ca dragostea să vină și să te cuprindă.

A doua credință irațională, care neliniștește, e că *a trăi în cuplu duce la o pierdere a independenței*. Această credință nu este la urma urmei cu adevărat irațională: iraționale sunt concluziile care se trag de pe urma ei. Ținem la independența noastră atât de mult, încât facem tot felul de declarații cu privire la acest subiect. Dar alienarea parțială a independenței în folosul cuplului permite crearea unei apartenențe care servește la definirea propriei identități. Faptul de-a aparține reciproc unul celuilalt precizează devenirea noastră ca persoane. Această apartenență nu ne împiedică să ne păstrăm autonomia, să putem acționa după propria noastră decizie fără a fi sub dominația celuilalt. Însă trebuie să îi dăm socoteală partenerului, așa cum de altfel și el sau ea trebuie să ne dea.

O a treia credință e cea a egalității: *un cuplu trebuie să funcționeze pe baze egalitare și rolurile trebuie să fie interșanjabile*. Ideea aceasta e și bună și rea. Credința într-o egalitate a tot și a toate e unul dintre acele locuri comune pe care nu e bine să le contești. Și totuși există motive pentru a o face. Bărbații nu sunt femei — și invers — și își construiesc în mod normal relațiile pe o bază de alteritate. Bărbații, de exemplu, nu pot să nască. Faptul că soția lor se consacră acestui fapt îi obligă pe bărbați să efectueze sarcini compensatorii.

Nu, ceea ce este esențial în viața în doi nu e atât egalitatea, cât echitatea: e corect ca fiecare să-și îndeplinească datoria care îi revine, să nu fie îndatorat față de celălalt. E la fel de corect să nu facă prea mult, ceea ce l-ar

îndatora pe celălalt excesiv. Să vezi lucrurile așa înseamnă să-ți îngădui schimburi de servicii foarte practice. Atenție însă: legea care guvernează schimburile se supune unor reguli precise. În primul rând, e mai bine să începem prin a da: ceea ce am făcut pentru celălalt îl îndatorează și putem spera atunci că și el va ști să dea la rândul lui, fiindcă nu e nici o îndoială că lui sau ei îi place să fie stimat. Apoi, trebuie să ne amintim că doar darurile materiale, serviciile făcute, amabilitățile, gesturile de tandrețe sau de dragoste îl îndatorează pe celălalt. Sentimentele, prin ele însele, nu îndatorează cu nimic. În sfârșit, e mai bine să evităm contabilitățile minuțioase. Sistemul darului care îndatorează este întemeiat pe gratuitate și generozitate: dăm cu amabilitate, iar celălalt ne dă înapoi cu tot atâta amabilitate, așa cum e obligat. Abia după aceea verificăm dacă socoteala e bună, dacă celălalt are dreptul la stima noastră.

A patra credință greu de suportat se referă la transparența în cuplu: *în viața în doi, trebuie să împărtășești totul, să spui totul, să nu existe secrete între cei doi*. E o viziune terorizantă a cuplului, care decurge în mare parte din credința într-o Mare Dragoste. Un cuplu este construcția unei entități distincte și fiecare pune cărămizi la această construcție. Dar fiecare nu trebuie să-și investească în cuplu totalitatea ființei sale. El păstrează activități proprii, gânduri pe care nu le împărtășește, o intimitate. Această capacitate de-a păstra secrete, chiar de-a le apăra prin minciuni cu omisiune, e necesară prezervării propriei tale persoane, *persona*, cum i s-a spus. Anumite secrete vor rămâne deci cu folos ascunse, ca și anumite dorințe, anumite fantasme, anumite idei pe care nu le împărtășim, pe care le păstrăm în grădina noastră secretă.

Asta nu înseamnă, bineînțeles, că ne putem întemeia cuplul pe minciuni. Ceea ce împărtășim trebuie să fie autentic, dar nu împărtășim chiar totul.

A cincea credință irațională decurge în mare parte din precedenta: *de îndată ce suntem în cuplu, nu mai contează decât cuplul*. În această accepțiune a cuplului, nu numai că trebuie să ne spunem totul, dar mai trebuie și să privilegiem activitățile comune, ba chiar să le suprimăm pe cele ce nu pot fi realizate în comun. Un bărbat are oare cu adevărat dreptul de-a sustrage un timp pe care l-ar putea petrece în cuplu navigând pe Internet sau ieșind cu niște prieteni? O femeie chiar trebuie să-și petreacă atâta timp făcând cumpărături sau vizitându-și mama, sora sau prietenele? Ceea ce e pus în discuție nu e atât timpul furat cuplului, cât faptul că celălalt ar putea avea plăceri și satisfacții care nu ar fi împărtășite. O asemenea viziune a cuplului face aerul irespirabil. Să o mai spunem o dată: un cuplu se întemeiază pe niște istorii care se spun despre cuplu, ca și pe niște ritualuri practicate împreună. Ceea ce ar trebui să lase timp unor plăceri de natură diferită.

În sfârșit, a șasea credință irațională constă în a proclama că *singura viață care merită trăită este în cuplu heterosexual, cu doi sau trei copii.* S-a văzut în ce măsură este vorba aici de o viziune istoric și geografic determinată. Familia conjugală nu are decât ceva mai mult de un secol de existență. Se cunosc familii patriarhale, sisteme sociale bazate pe matriarhat și se știe că felul în care se definesc legăturile de rudenie este extrem de variabil în funcție de culturi. Astăzi, cuplurile homosexuale se oficializează, familiile în rețea se experimentează deja de ceva vreme, fără să se poată spune ce rezultate vor apă-

rea. Familia conjugală rămâne modelul clasic, dar dacă ea nu își asigură fericirea, nimic nu ne mai împiedică de-acum să explorăm alte căi.

Câteva idei greșite despre cuplurile durabile

1) *Pentru un cuplu solid e nevoie ca sufletul pereche să fi fost întâlnit și ca Marea Dragoste să fi fost trăită.*

2) *A trăi în cuplu duce la o pierdere a independenței.*

3) *Un cuplu trebuie să funcționeze pe baze egalitare și rolurile trebuie să fie interșanjabile.*

4) *În viața în doi, trebuie să împărtășești totul, să spui totul, să nu existe secrete între cei doi.*

5) *De îndată ce suntem în cuplu, nu mai contează decât cuplul.*

6) *Singura viață care merită trăită este în cuplu heterosexual, cu copii.*

Concluzie

„La naiba cu barzii behăitori care tachinează muza erotică
Cu poeții galanți care ling fundul Afroditei
Cu autorii curtenitori ce merg lovindu-se pe inimă
Vorbiți-mi de dragoste și vă dau una peste gură
Cu tot respectul pe care vi-l datorez."

George Brassens
Cu tot respectul pe care vi-l datorez, 1972

Bizară mai e și lumea noastră! Să dăm, să facem servicii, să ne arătăm prevenitori, generoși îi obligă pe ceilalți să facă la fel față de noi. Dar, în numele unei independențe fără limite, care necesită să nu datorăm nimic nimănui și care vrea să refuzăm să constrângem pe cineva să ne datoreze ceva, ajungem la o însumare de singurătăți.

Ce păcat! Să fii îndatorat e o plăcere dacă te știi capabil să-ți plătești datoria. Cu atât mai mult cu cât plătirea acestei datorii va fi prilejul de a-l îndatora pe celălalt, care ne va datora la rândul lui ceva, ceea ce îl va pune în obligația de-a continua relația cu noi. Această lume de îndatorați nu e o lume venală: darurile, cadourile, serviciile și alte amabilități sunt gratuite și date cu dragă

inimă. Pe moment, nu aşteptăm nimic şi am fi chiar jigniţi dacă celălalt şi-ar plăti datoria prea repede. Acest lucru ar putea fi înţeles ca un refuz de-a rămâne în relaţie cu noi. Îţi plătesc ce îţi datorez şi gata! Atunci nu ar fi vorba decât de troc, ceea ce nu ar putea fi suficient pentru instaurarea unor relaţii durabile.

Ce păcat şi că suntem prizonierii unei lumi sentimentaliste, adică a unei lumi în care sentimentele sunt suficiente pentru a ne justifica actele. Această exacerbare a celui mai mic sentiment duce paradoxal la o lume egoistă şi veleitară. Tot exaltându-ne sentimentele, ajungem să nu mai luăm în considerare decât propriul nostru punct de vedere fără a mai ţine seama de al celuilalt. Tot sentimentalizând, ne credem scutiţi de datoriile noastre. Există totuşi unele de neocolit. De exemplu, le datorăm viaţa părinţilor noştri. Acest dar al vieţii se plăteşte în primul rând dăruind-o la rândul nostru. Apoi, în societatea noastră, ca şi în multe altele, ne onorăm părinţii fiind alături de ei, susţinându-i când vine vremea sau când se face simţită nevoia. Le datorăm efectiv acest lucru, dar nu mai mult. Fiindcă se poate întâmpla ca aceşti părinţi să nu fie amabili. Sau sunt în anumite privinţe, dar nu şi în altele. Faţă de aceşti părinţi nu prea amabili, avem obligaţii filiale, dar nu şi obligaţia de a-i iubi. Nu avem alte datorii de onorat decât faţă de nişte părinţi care au făcut mai mult decât să-ţi dea pur şi simplu viaţă. Din fericire, acesta e cazul cel mai frecvent...

Să ştii să dai şi să primeşti caracterizează relaţiile civilizate. În acest caz însă, mai suntem civilizaţi? Nu am ajuns în barbarie? O barbarie a cărei principală caracteristică ar fi afirmarea de sine cu orice preţ, nu în cadrul unei relaţii, ci ca expresie a individului faţă de toţi şi de

toate. Nici măcar nu se pune problema să îl subjugăm pe celălalt: puțin ne pasă cum va interpreta actul nostru de afirmare. Important e să spunem ce avem de spus, să facem ce avem de făcut, să obținem ce avem de obținut. Ne afirmăm în fața celuilalt pentru a ne consolida stima de sine, pentru plăcerea de-a exprima ceea ce simțim, ce gândim. Celălalt nu are decât să se descurce cu asta!

Și se descurcă prost, săracul, fiindcă și el e ocupat să se afirme. Și de altfel, care îi sunt opțiunile în fața acestei afirmații de sine nenegociabilă? Ele sunt trei la număr: fuga, paralizia sau agresiunea ca ripostă.

Când o persoană se simte agresată de altele, ea poate încerca să fugă de situație, să evite să intre din nou în contact cu persoanele care o agresează. E o soluție excelentă: să îi lăsăm pe cei care vor să-și afirme eul singuri în deșert, să se afirme în fața cactușilor și a șerpilor cu clopoței! Să fugim ca de ciumă de cei care nu vor să dea dovadă de civilitate, să stabilească cu sine niște relații la un mod civilizat.

E mai bine să fugim decât să rămânem paralizați în fața acestor barbari agresivi, fiindcă această pasivitate induce o stare de stres. Vânzătorii obligați de meseria lor să suporte clienți irascibili sau care au alunecat chiar în isterie revendicativă, șoferii de autobuz, funcționarii de la ghișee, controlorii, chelnerii, învățătorii, medicii, polițiștii, cărora li se recomandă să nu răspundă insultelor și batjocurilor sau chiar scuipăturilor și loviturilor, să rămână stoici în fața a ceea ce se cheamă astăzi „incivilități", dar care sunt în realitate niște violențe recunoscute, sfârșesc prin a manifesta patologii de stres. Sistemul lor imunitar e agresat și ei devin mai sensibili la boli. Angoasele lor se manifestă prin palpitații, atacuri de panică,

ticuri și alte tulburări de comportament[1], agorafobie sau depresie.

Sau, la fel de bine, fac ca toți ceilalți și răspund agresiunii prin agresiune: se pare că în ultima vreme aceasta e tendința. Ceea ce frapează în aceste fapte diverse care proliferează e puținătatea motivelor. Unii agresează pentru a-și ușura tensiunea, în ultimă instanță pentru a se simți mai bine. Alții, cuprinși de frică, au sentimentul că nu fac decât să se apere. 74% din salariații francezi consideră că au fost expuși unor riscuri fizice la locul de muncă[2] și 20% declară că au fost victimele hărțuirii sexuale. Toți cei care sunt prada șefuleților sadici, a colegilor răuvoitori, a subordonaților rău-intenționați sunt și ei incluși.

Exemplul vine de sus: sindicatele dau zi de zi dovada că prin violență se apără cel mai bine interesele categoriale, națiunile utilizează violența militară, șantajul celui mai puternic față de cel mai slab, pentru a câștiga teritorii, accesul la materii prime sau războaie economice. De ce nu ar face și cetățenii la fel?

Ce neocortex frumos avem! Păcat că îl ignorăm! Căci, din nefericire, asta facem când răspundem agresiunii prin agresiune. Aceasta este logica părților celor mai arhaice ale creierului, bazate pe mimetismul emoțional: dacă celălalt a fost violent față de tine, îl imiți ripostându-i la fel.

E o problemă veche de când lumea: tocmai fiindcă nu e atât de ușor să faci astfel încât rațiunea să prevaleze asupra emoțiilor imediate societățile au instaurat parapeți. Ritualurile de politețe, amabilitățile convenite sunt făcute pentru a te obliga să ți-i reprezinți pe ceilalți. Să faci să funcționeze aceste ritualuri arată că nu ești nici

agresor, nici măcar agresiv, că ai comportamente politicoase, dar și că nu ești inert, pasiv, ci dimpotrivă, te afirmi în relație. Aceste mici ofrande îl obligă pe interlocutor și îl pun în situația de-a se arăta politicos.

În clipa când spui: „ce plăcere să vă văd", sau „după dumneavoastră, vă rog", nu crezi o iotă din ce-ai zis, și nici celălalt. Dar rezultatul se vede: celălalt, devenit obligatul tău, îți mulțumește zâmbind. Ceea ce nu era decât pură convenienţă devine atunci veridic: îți place acest celălalt care acceptă să simuleze că ne crede amabilitățile.

Dar politețea nu e decât o intrare în materie. Violența survine atunci când nu ești auzit, când cuvântul suferă o devalorizare. Un mijloc de-a pune capăt acestei violențe constă în restabilirea comunicării nevorbind doar ca să nu spui nimic. Nu e inutil, din acest punct de vedere, să îi arăți celuilalt că îi înțelegi emoțiile și punctele de vedere, fără totuși să le împărtășești sau să le admiți. Apoi, trebuie să îl faci să înțeleagă că ești gata să negociezi, că vrei să ajungi la un aranjament care să fie fructuos pentru ambele părți. Și de asemenea, la oamenii civilizați o negociere convenabilă începe printr-un cadou, real sau simbolic, o promisiune, o asigurare, pe care i le faci celuilalt în chip de intrare în materie, obligându-l astfel.

Când ritualurile de politețe nu sunt suficiente pentru a împiedica violența, când negocierea a eșuat, nu mai rămâne decât să intervină legea, care definește limitele pe care fiecare e silit să nu le depășească.

Într-o societate civilizată, rolul poliției și al justiției e de-a face să se respecte legile prealabil definite, care nu sunt de circumstanță, care au o concluzie previzibilă.

Rolul acestor instituții nu e de a-i înțelege pe contravenienți, fiindcă acesta este rolul familiilor, al prietenilor, al preoților, al imamilor și al psihiatrilor. Când se produce un amestec de genuri, când legile nu mai fac oficiul de limite, atunci cetățenilor li se face frică, devin violenți, ajung barbari și încearcă să-și facă dreptate singuri.

Eradicând convenințele, politețea în numele autenticității sentimentelor, neaplicând legile în numele înțelegerii și al empatiei, vrei să faci pe îngerul și devii fiară. Iat-o, barbaria! Și chiar spunând asta îi insulți pe barbari.[3]

Uneori, cel mai bine e fără îndoială să consideri persoanele în afara legii ca pe niște alienați, cu o logică imposibil de cunoscut, față de care e recomandată o mare prudență, din moment ce sunt imprevizibile din fire. Cea mai bună strategie este atunci cea a îmblânzitorului. Acesta nu este obligat să se facă iubit de leii săi și nici măcar să fie capabil să se pună în locul lor. Îi este de ajuns să nu-și arate frica, să aibă grijă să fie respectat și să nu se întoarcă niciodată cu spatele la animal.

Yaelle e în conflict cu șeful departamentului unde lucrează care îi face tot felul de mizerii. Nu sunt decât vexațiuni și meschinării. „Dar de ce e atât de rău, și cum să fac astfel încât să mă placă?“ mă întreabă ea. A epuizat toate strategiile: înțelegerea, negocierea, micile cadouri, serviciile gratuite, nimic nu a permis stabilirea unui contact empatic cu acest șef imperturbabil. Ajungem așadar la concluzia următoare: din motive care îi sunt proprii, care țin fără îndoială de istoria lui personală, acest șefuleț nu se va schimba. Atunci Yaelle schimbă strategia: ideea e să limiteze contactele la maximum, să aibă grijă să se facă respectată impunându-i celuilalt relații

echitabile, să înceteze să se implice afectiv în această relație care nu e o relație. Acum, Yaelle nu mai caută să se facă iubită. Ea nu mai vrea decât relații echitabile, funcționale, bazate pe regulament. Spre marea ei surpriză, șeful preferă și el asemenea relații. Fiarele sau „extraterestrii", la urma urmei, nu sunt chiar atât de periculoși dacă știi să îi ții la respect!

Copiii sunt și ei niște mici fiare? Nu ar trebui să fie, dar unii sunt pe cale de-a deveni. Există multe motive pentru aceasta, dar poate că psihiatrii poartă o parte din răspundere: sunt deja două generații de când se preconizează să se dea frâu liber copiilor să se exprime; aceștia sunt natural bine intenționați, curioși și doritori să învețe, dacă societatea nu le-ar înăbuși creativitatea spontană. Să îi împiedici să-și dea curs liber exprimării emoțiilor, dorințelor, pulsiunilor lor ar însemna să faci din ei niște nevrozați după modelul părinților.

O asemenea politică duce la o deficiență de socializare, la carențe afective, la violență. „Afirmă-ți egoul, micuțule, exprimă-te, și tot ce vei face va fi bine", spun părinții terorizați la ideea de a-și nevroza copiii, învățătorii terorizați la gândul de-a se vedea acuzați de mustrări excesive și autoritarism.

Dar un copil căruia nu i se enunță nici o lege, nici o interdicție, vede acest fapt ca pe o lipsă de interes din partea părinților sau educatorilor: „Pot să fac orice, dar cum pot face orice și sunt aprobat orice aș face, asta înseamnă că nimic din ce fac nu are valoare în ochii părinților sau profesorilor mei".

Când copilul are sentimentul că lumea își bate joc de el, de ceea ce face, nu îi mai rămâne decât violența ca să provoace o reacție, să iasă din inexistență. Această vio-

lență se poate exercita împotriva celorlalți copii, a părinților sau a lui însuși. Și efectiv aici ajungem uneori: la o violență generalizată.

Ce e interesant cu toată această violență provocată de abandonarea ritualurilor sociale, de neglijarea echității în relații, de lipsa de generozitate în ceea ce se dă gratuit altuia, de uitarea legilor presupuse a pune limite respectivelor violențe, e că se refuză în mod ciudat să fie luată în considerare acolo unde ar putea fi utilă și profitabilă: în relațiile de seducție.

Relația de seducție se bazează pe o violență care, se speră, este blândă. Seducătorul, amăgindu-l pe sedus, îl captivează. Când totul merge bine, sedusul, devenit seducător ca urmare a stării sale de sedus, nu prea mai are dificultăți să își seducă seducătorul. Doar dacă jocul nu se desfășoară cu mai mulți: sedusul îl seduce nu pe seducătorul său, ci pe un al treilea care, la rândul lui...

Relațiile de seducție sunt niște jocuri, deopotrivă foarte amuzante și surse de plăcere și, în același timp, grave, chiar funeste. Realmente, nu văd cum ne-am putea lipsi de ele. Și asta cu atât mai mult cu cât seducția duce la dorință, care duce la raporturi sexuale.

Ce e bine în privința seducției e că nu e făcută să dureze, că nu există decât în clipa prezentă. Această captare, această posesiune nu angajează la nimic, nu creează nici o obligație. Seduci sau ești sedus, dar mâine trebuie să o iei de la capăt.

Finalmente, lucrul pe care îl criticam cu câteva rânduri mai sus când era vorba de relații durabile, care pentru a funcționa trebuie neapărat să apeleze la empatie, îl laud când e vorba de seducție: violența constitutivă a ac-

tului de amăgire, latura efemeră, faptul că aceasta nu implică vreo obligație devin niște avantaje.

Asta fiindcă nu mai este același joc. La un moment dat, e ori unul, ori altul, și e foarte greu să le joci pe amândouă. În majoritatea relațiilor umane se alternează așadar unul cu celălalt: în anumite momente, seduc, farmec, îmi asigur dominația asupra celuilalt, ceea ce nu mă obligă cu nimic, nici pe mine, nici pe celălalt, în timp ce în alte momente discut serios și ceea ce schimb cu celălalt mă angajează, și reciproc.

Bizară mai e și lumea noastră! Ai sentimentul că lucrurile se desfășoară în contratimp: acolo unde așteptam un schimb echitabil, mi se oferă violență care, uneori, mă subjugă, dar mai ales îmi lasă sentimentul că punctul meu de vedere nu e luat în considerare. Iată-l pe celălalt în poziție de dușman și chiar în poziție de *alien*! Dacă îmi dau drumul, răspund acestei violențe printr-o altă violență care îmi apare ca perfect legitimă: „Dom'le, nu e vina mea, el a început!".

În ce privește violențele, totuși nu văd vreun inconvenient în a le fi victimă sau în a le fi eu autorul, dar mi-ar plăcea ca lucrurile să se petreacă altfel. Sunt de acord să devin călău, dar unul al inimilor. Sunt de acord să cad pradă, dar farmecului celuilalt.

Iată însă că se pare că e rău să-ți dai osteneala să îl captivezi pe celălalt, să îl capturezi împotriva voinței sale. Această violență, tocmai fiindcă este o violență, nu mai este permisă. Ar trebui ca el să se intereseze de mine printr-un demers voluntar, rațional, spontan, natural, fără ca eu să fac ceva în acest scop. Dacă uzez de farmecul meu, atunci relația nu mai este autentică. Problema cu această viziune a lucrurilor e că pot să aștept la nesfârșit...

Dar bineînțeles că relația de seducție nu este „autentică"! Nu asta i se cere. Dimpotrivă, doresc să fiu amăgit, doresc ca părțile cele mai arhaice ale creierului meu să preia comanda și să facă din mine o ființă a dorinței. Dar în același timp sau aproape, alte zone ale creierului meu nu se lasă păcălite: mă amăgesc, știu, și asta mă încântă. Ce minune e să ai două etaje și chiar mai multe în creier!

Bizară mai e și lumea noastră! Fiindcă, totuși, seducția e hărăzită disprețului public în timp ce, în societățile noastre occidentale, ea e pretutindeni. Lumea industrială nu știe ce să mai inventeze ca să-i seducă pe consumatorii care suntem. Amăgelile se perindă, strălucesc, clipesc, cântă, urlă, emit mirosuri, ne asaltează de pretutindeni. Actorii excelează, cântăreții și grupurile muzicale produc pe bandă rulantă sunete care vrăjesc. Bărbații și femeile politice, sindicaliștii ne vrăjesc spunând povești frumoase. Întreprinderile își laudă meritele față de salariați și salariații își laudă meritele față de întreprinderi. Și chiar oameni ca dumneavoastră și ca mine își fac autopromovarea oriunde pot, de parcă ar fi detergenți, pentru a seduce pe cine va binevoi să se lase sedus.

Recunosc: e multă vreme, în ce mă privește, de când seducția produsă la un mod industrial nu mă mai prea seduce. Neocortexul meu nu mă autorizează prea des să mă las înșelat în acest fel. Ce rău îmi pare! Fiindcă în adâncul meu, nu cer decât asta: să înșel și să fiu înșelat.

Ceea ce vreau, de fapt, e să seduc și să fiu sedus în cadrul unei relații interpersonale: ador să-mi vrăjesc soția și ca soția mea să mă vrăjească, dar ador totodată ca prietenii mei să discute cu mine, să mă uimească, să mă subjuge cu basme pentru copii, să-mi povestească minciuni

sfruntate, ca să mă epateze, în timp ce eu încerc de bine de rău să fac la fel cu ei. Îmi place de asemenea ca măcelarul meu să-și dea osteneala să mă ducă cu prețul, ca vânzătorul meu de vinuri să-mi povestească lucruri de necrezut despre sticlele pe care mi le vinde prea scump. Mulțumesc tuturor că vă dați osteneala asta pentru mine, și nu vă îngrijorați, am tot atât de multe la rândul meu pentru voi!

Toate acestea sunt destul de departe de lumea sentimentalistă în care ne scăldăm. Să veghezi să pregătești schimburi echitabile, să dai dovadă de politețe, să respecți legile sociale, la ce bun, dacă îl iubești pe celălalt cu o dragoste sinceră — ni se predică întruna. Iată-ne obligați să ne iubim aproapele! Zău așa, cred că ni se cere prea mult.

Cum să-ți iubești toți semenii? E prea multă lume de iubit! Unii, de altfel, nici nu sunt amabili. Și apoi, sentimentele nu se comandă. Pe cât e posibil, în majoritatea timpului, să-ți comanzi acțiunile, pe atât de imposibil e să te forțezi să simți ceea ce nu simți, ba chiar să resimți contrarul a ce simți. Pot să mă arăt politicos, respectuos cu celălalt, să stabilesc cu el schimburi echitabile, pot să îl fascinez și să mă las fascinat de el, dar, vă rog, lăsați-mă să-mi descopăr singur sentimentele față de el fără să mă forțez să simt altceva decât ce simt!

Fiindcă ceea ce simt pentru celălalt este o descoperire pentru mine. Nu știu ce simt decât dacă fac un efort de introspecție sau, dacă sunt impulsiv, descoperind cum mă comport cu el.

Mi se întâmplă uneori să-mi dau seama că detest anumite persoane și chiar că le urăsc. Unoeri am motive întemeiate, iar alteori motive mai greu de recunoscut. Sunt

gelos, invidios sau pur și simplu de o răutate nejustificată. Nimic din toate acestea nu mă împiedică să întreţin cu aceste persoane relaţii echitabile, fiindcă sentimentele mele nu mă privesc decât pe mine. Și chiar mi se întâmplă să fiu sedus de dușmanii mei sau să încerc să îi influenţez seducându-i. Dar nu pentru asta îi iubesc mai mult.

Problemele, cu sentimentele, apar atunci când încerci să le controlezi. Sau, problemele, cu sentimentele, apar atunci când vrei neapărat ca de ele să depindă comportările tale.

Apropo de sentimente, ce idee proastă să vrei ca relaţiile de cuplu să depindă de prezenţa sau absenţa unei Mari Dragoste! Această Mare Dragoste este o construcţie culturală și această construcţie culturală e cea de care ne îndrăgostim cu pasiune: suntem înainte de toate îndrăgostiţi de ideea de dragoste, pe care o proiectăm asupra unei persoane alese în fugă.

Să o spunem deschis și răspicat: dragostea romantică și cortegiul ei de scenarii forţate sunt năpasta cuplurilor. Flacăra pasională este o bază foarte fragilă și asta cu atât mai mult cu cât credem că e de natură spontană și involuntară. De îndată ce pâlpâie un pic, nu ne mai rămâne decât să ne despărţim. Salutări acasă și să împărţim copiii în lipsă de altceva.

Obligaţia Marii Dragoste îi devastează pe celibatarii care nu îndrăznesc să întemeieze un cuplu fără acest paşaport, ea face ravagii în rândul cuplurilor și în rândul copiilor acestor cupluri. Să vrei Marea Dragoste înseamnă să riști să aștepţi zadarnic sau, mai rău, să riști să o găsești și să descoperi că nu e chiar atât de veșnică cum se spune. Nu-ţi mai rămâne atunci decât să iei de la ca-

păt aceeași greșeală. Sfârșești uneori prin a te consola, dar cu ce preț?

Mai e ceva de făcut: sarea și piperul sentimentului amoros trebuie folosite fără a aștepta vreo rețetă miraculoasă. Este ca un amestec instabil de seducție și de relație empatică. Prietenii sunt amanți și amanții, prieteni. Pentru ca aceasta să dureze, trebuie desigur să avem ceva noroc, dar și resurse, să ne folosim inteligența și spiritul de finețe.

În ce mă privește, văd acest sentiment amoros ca pe o grădină în stil englezesc, cu arborii ei risipiți cu artă, cu peluzele ei vălurite și aparent neglijate, cu masivele florale explozive, cu frumoșii ei arbuști de trandafiri plini de spini, cu ruinele gotice, adevărate sau false amintiri ale unor aventuri trecute, care se învecinează cu pagode chinezești, evocând alte zări. Libertatea aparentă camuflează o atenție față de fiecare clipă. Nimic nu e fix, totul e mișcător. Din anotimp în anotimp, din an în an, grădina se reînnoiește. Ce fericire!

Mulțumiri

Sunt deosebit de îndatorat persoanelor care și-au dat osteneala să-mi citească manuscrisele succesive pe când nu erau încă foarte prezentabile, care m-au făcut să beneficiez de sprijinul lor amical și de criticile lor constructive.

În ordinea apariției: Colette Apfeldorfer, Coralie Apfeldorfer, Marie-Noëlle Tardy, Jean-Philippe Zermati, Pascale Loisel, Michel Guy, Séverine Branecki și cititoarele site-ului psychologies.com care s-au oferit voluntar: Stéphanie Vandenelsken, Rachel Osowiecki, Elisabeth Gassama, Christelle Roman, Laurence Monnet, Marie Daries, Céline Flament, Carmelina Cantore, Isabelle Alcalde, Marie-Pierre Martinet, Christine Laborie.

Îi mulțumesc în mod cu totul deosebit editoarei mele, Catherine Meyer, care m-a încurajat foarte timpuriu să scot această carte din limburi, apoi m-a sfătuit și susținut în timpul redactării.

Mulțumesc totodată de-a mă fi îndatorat astfel.

Note

Introducere

1. Cu excepția cazurilor când o spun în mod special, mă refer în această carte la persoanele care nu suferă de tulburări psihice grave și care se adresează unor persoane aflate în aceeași situație.

Capitolul I
A da și a primi: bazele legăturii sociale

1. Cervantes, *Don Quijotte*, Paris, Gallimard, coll. „La Pléiade", 1949.

2. Claude Lévy-Strauss, *Les Structures élémentaires de la parenté*, Paris, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, 1967, 2002.

3. Medicii, avocații, experții iau încă onorarii foarte arhaice. Această referire la un „dar onorabil" poate fi înțeleasă ca însemnând că serviciile făcute nu constituie obiectul unei

tranzacții mercantile. În această accepțiune, onorariile nu sunt o retribuție asimilabilă unui salariu, ci un dar dezinteresat destinat să îi onoreze pe oamenii de artă, care la rândul lor au dat îngrijiri sau sfaturi. Dar nu mai este vorba de-acum decât de o reminiscență de limbaj: aplicarea tarifelor în funcție de act sau de timpul trecut duce la includerea acestor profesiuni în rândul celor obișnuite, asimilându-le cu niște prestări de servicii.

4. Jacques Godbout și Alain Caillé, *L'Esprit du don*, Montréal, Editions du Boréal, 1992, și Paris, La Découverte, 2000, p. 194. În această lucrare se pot găsi excelente analize ale mecanismelor darului și compararea lor cu cele ale economiei de piață.

5. *Persona*, în latină, vine de la un cuvânt etrusc care înseamnă „mască de teatru". Pentru Carl Jung, *persona* corespunde unei posturi pe care un individ o adoptă în viața sa în societate și care nu este oglindirea exactă a eului său. Cele două definiții se potrivesc cu afirmațiile mele, dacă acceptăm să considerăm că această postură este o necesitate a vieții sociale, nu o impostură.

6. Alan Smart, „Expressions of interest: friendship and guanxi in Chinese Societes", în *The Anthropology of friendship*, Sandra Bell and Simon Coleman Eds., Oxford, UK, NY, Berg, 1999.

7. Thomas W. Dunfee, Danielle E. Warren, *Journal of Business Ethics*, vol. 32, nr. 3, august 2001.

8. Marcel Mauss, „Essai sur le don. Forme et raison de l'echange dans les societes archaiques", în *Sociologie et Anthropologie*, Paris, PUF, 1950.

9. William Shakespeare, *Negustătorul din Veneția*, în *Opere* (vol. 2), București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955.

10. Gabrielle Rubin, *Le sadomasochisme ordinaire*, Paris, L'Harmattan, 1999.

11. J.-C. Goddard, *Hegel et l'Hegelianisme*, Paris, Armand Colin, 1998.

12. Yann Moulier Boutang, „Le combat du maitre et de l'esclave revisité", revue *Multitudes*, 6, septembrie 2001.

13. Marcel Mauss, *op. cit*.

14. Beaujean Julie, 1854–1928, inițiatoarea unor opere de binefacere, membră a Societății regale de Horticultură din Liege, văduvă a lui F. Despa, cimitirul Robermont, Belgia.

15. Putem face deopotrivă o lectură politică a oprobriului asupra inițiatoarelor unor opere de binefacere, ca și asupra altor organizații caritabile ale vremii: cele care le-au combătut cel mai mult au fost partidele comuniste și mediile de stânga deoarece riscau să demobilizeze clasa muncitoare.

16. Acestea sunt cele „șapte lucrări de mizericordie corporală" și „cele șapte lucrări de mizericordie spirituală" preconizate de Biserică.

17. Jacques Brel, *La Dame patronnesse*, Editions musicales Tutti, 1959.

18. Jacques B. Gélinas, *La Globalisation du monde. Laisser faire ou faire?*, cap. 6: „L'ONU, la dame patronnesse du tiers-monde", Editions Ecosociété, 2001.

19. În această ipostază, nu poate fi vorba decât de troc, și nu de dar.

20. Toate autoturismele se aseamănă, dacă stăm să ne gândim: au patru roți, cu un motor cu explozie utilizând produse petroliere drept carburant, au între patru și șapte locuri, și viteza lor maximă e cea stabilită de legislație. Cum se face atunci, în aceste condiții, că suntem cu toții intim convinși că există între diferitele modele de mașini diferențe fundamentale care justifică o largă gamă de prețuri? Pentru aceasta e nevoie fără îndoială de un mare efort de marketing în scopul de a diferenția produsele și a le face dorite,

adică, în termeni economici, pentru a le spori utilitatea marginală.

21. Poate că ar fi mai puțin dacă țările Lumii a Treia ar respecta jocul pieței dezvoltând un marketing demn de acest nume, care le-ar putea prezenta mai bine producțiile. Cafeaua, boabele de cacao sau produsele petroliere ar fi atunci diferențiate și valorizate datorită acestei părți de vis care face prețul lucrurilor.

22. Jacques Godbout, *op. cit*., pp. 95 și urm.

23. E lesne de bănuit că această relație personalizată între donatori și primitori necesită, pentru a fi posibilă, un mare efort de organizare. Caritatea s-a profesionalizat deci, și dă atunci prilejul apariției unui business. Dar faptul că, în *charity business*, logica darului este astfel instrumentalizată de sistemul negustoresc nu poate să nu creeze un sentiment neplăcut.

24. Jacques Godbout, *op. cit*., p. 66.

25. Gouldner, A.W., „La classe moyenne et l'esprit utilitaire", *Revue du MAUSS*, nr. 5, 1989, pp. 14–39.

26. Practica ecografiilor din ce în ce mai realiste, în curând în trei dimensiuni, în care se văd uneori mimicile fetusului, schimbă imaginarul mamelor... și al taților.

27. Boris Cyrulnik, *Les Nourritures affectives*, Paris, Odile Jacob, 1998.

28. Donald W. Winnicott, „Le père", în *L'Enfant et sa famille*, Paris, Payot, 1989.

29. Instanța paternă este tradițional întruchipată de genitor. Dar totul depinde de cultură și, de asemenea, de circumstanțe. Tatăl poate deopotrivă să nu fie prezent decât în spiritul mamei.

30. A se vedea, pentru mai multe explicații despre noțiunea de datorie în gândirea dramatică: 1) Mircea Eliade, *Histoi-*

re des croyances et des idées religieuses, 2, Paris, Payot, 1981; 2) *The Sacrificial Ritual in the Satapatha Brahmana*, de Naama Drury, Hardcover Edition, Motilal Banarsidas Publishers Pvt. Ltd., 1981; 3) *Encyclopaedia of Vedic Philosophy: The Age, Religion, Literature, Pantheon, Philosophy, Traditions, and Teachers of the Vedas*, (ed.) Subodh Kapoor, New Delhi, Cosmo Pub., 2002; 4) *Satapatha-Brahmana* I, VII, 2, 1–6, trad. de S. Lévi, Doctrine, p. 131.

31. Începând în special din secolul XIX, copilul a început să fie considerat centrul familiei și s-a împământenit credința că el vine pe lume pentru a fi iubit și educat. A se vedea despre acest subiect: Jean-Louis Flandrin, *Le Sexe et l'Occident, évolution des attitudes et des comportements*, Paris, Seuil, 1981.

32. Gisele George, *Ces enfants malades du stress*, Paris, Anne Carriere, 2002.

33. Marcel Mauss, *op. cit*.

34. Axel Cleeremans, „Ces zombies qui nous gouvernent", *La Recherche*, 366, iul.-aug. 2003, pp. 35–40.

35. Daniel C. Denett, *La Conscience expliquée*, Paris, Odile Jacob, 1993.

36. Hubert J.M. Hermans, Els Hermans-Jansen, *Self-Narratives, the construction of meaning in psychotherapy*, New York, Guilford Press, 1995.

37. Marie de Solemne, *La Sincérité du mensonge*, dialog cu B. Cyrulnik, Éditions Dervy, 1999.

Capitolul II
Seducție și empatie

1. Boris Cyrulnik, *L'Ensorcellement du monde*, Paris, Odile jacob, 1997.

2. Boris Cyrulnik, *op. cit*.

3. Această incapacitate de-a determina ce gândim și ce simțim a fost botezată alexitimie de către americanii Nemiah și Sifneos în anii '70. Acest concept este învecinat cu cel de „gândire operatorie" descris de francezii Marty, M'Uzan și David în 1963. Pentru acești autori, alexitimia sau gândirea operatorie predispun la boli psihosomatice sau la comportamente adictive precum toxicomaniile sau anumite tulburări ale comportamentului alimentar. Să notăm însă că în timp ce alexitimia este văzută mai curând ca fiind ceva structural, hiperempatia nu decurge dintr-o incapacitate, ci este o poziție adoptată de persoană. Putem spera că este reversibilă. Aceasta este punctul de vedere pe care îl susțin în *Je mange, donc je suis. Surpoids et troubles du comportement alimentaire*, Paris, Payot, 1991.

4. *Zelig*, autor și regizor Woody Allen, cu Woody Allen și Mia Farrow, MGM, 1983.

5. Unele tipuri de ură sunt întemeiate pe baze inconștiente, astfel încât nu știm întotdeauna de ce suntem dușmani. Și cum ura se întreține de la sine, avem tendința de-a rămâne dușmani atâta vreme cât nu facem nimic concret ca să ieșim din situația aceasta.

6. Nu eu o susțin, ci Aristotel. Citat de René Girard, *Shakespeare, les feux de l'envie*, Paris, Grasset, 1990, p. 28.

7. Homosexualitate latentă, masochism primar, vor spune psihanaliștii. Dar eu prefer teza lui René Girard, care explică invidia și gelozia prin mimetism: fiecare vrea ceea ce vrea celălalt. Logic, vrem deci ceea ce vor cei care ne seamănă cel mai mult. Și, de îndată ce aceste dorințe se dovedesc incompatibile, apropiații noștri constituie cei mai buni dușmani. A se vedea despre acest subiect René Girard, *Shakespeare, les feux de l'envie*, Paris, Grasset, 1990.

8. Crocq, L., „Pour une nouvelle définition du syndrome de Stockholm", *Etudes épidémiologiques*, 1989, 1, 165–179.

9. Skurnik N., „Le syndrome de Stockholm, essai et étude de ses criteres. Societé médico-psychologique", *Ann. Méd. Psy.*, octombrie 1987, vol. 146, nr. 1 și 2, pp. 174–181.

10. Titus-Livius, *Ab urbe Condita* (*De la întemeierea Romei*), cartea I, cap IX, „Răpirea sabinelor", trad. Paul Popescu Galeșanu, București, ed. Minerva, 1976.

11. William Shakespeare, „Îmblânzirea scorpiei", în *Opere complete*, vol. 2, București, ed. Univers, 1983.

12. *Attache-moi*, film realizat de Pedro Almovodar, cu Victoria Abril, Antonio Banderas, Francisco Rabal, 2002.

13. Uy J. A. C., Patricelli G. L., Borgia G., „Complex Mate Searching in the Satin Bowerbird, Ptilonorhynchus violaceus", *American Naturalist*, nov. 2001, 158, 5.

14. André Conte-Sponville, cronică, *Psychologies Magazine*, sept. 2001.

15. Paul MacLean, *Emotions, their parameters and measurement*, Raven Press, 1975; Caine, Renate Nummela and Geoffrey Caine, *Making Connections*: *Teaching and the Human Brain. Nashville*, Incendiative Publications, 1990.

16. Jean-Didier Vincent, *Biologie des passions*, Paris, Odile Jacob, 1986.

17. Jean-Claude Hagege, *Le Pouvoir de séduire*, Paris, Odile Jacob, 2003.

18. Jean-Didier Vincent, *op. cit*.

19. Boris Cyrulnik, *L'Ensorcellement du monde*, Paris, Odile Jacob, 1997.

20. Albert Demaret, „De l'hypnose animale a l'hypnose humaine", în *Resurgence de l'hypnose, une bataille de deux cent ans*, Léon Chertok, Paris, Desclée de Brouwer, 1984, p. 39.

21. *Bimboland*, regizor Ariel Zeitoun, cu Judith Godrèche, Aure Atika, Gérard Depardieu, Danyboon, 1998.

22. Alain Rey, *Le Robert dictionnaire historique de la langue française*, 1998. A se vedea și Félix Gaffiot, *Dictionnaire latin-français*, Paris, Hachette, 1937.

23. Antoine Vergote, „Charmes divins et déguisements diaboliques", în *La Séduction*, Maurice Olender, Jacques Sojcher, Aubier, Collocques de Bruxelles, 1980, pp. 77–84.

24. Nu toată lumea este de acord în privința modului de-a aduna diversele porunci biblice astfel încât să fie zece. Se întâmplă chiar ca a doua să fie escamotată, deoarece pare destul de stânjenitoare pentru unii: „Să nu-ți faci chip cioplit și nici un fel de asemănare a nici unui lucru din câte sunt în ceruri, sus, și din câte sunt pe pământ, jos, și din câte sunt în apele de sub pământ" (*Ieșirea*, 20, 4.).

25. Termenii de nevroză și de perversiune se pretează multor accepțiuni. Să îl definim pe nevrozat ca o persoană care este pradă unor conflicte intrapsihice ce pun în opoziție dorințe și interdicții interiorizate. Se crede că, deoarece tot mai puține lucruri sunt interzise, nevroza pierde teren.

Patologiile narcisismului, în care intră de exemplu anumite forme de depresie, de toxicomanie, de psihopatie, tulburările de comportament alimentar sunt, invers, în progresie. Se poate considera că acestea corespund unui sentiment de incapacitate de-a realiza pe deplin dorințe întru câtva prea mari pentru sine. Individul nu este la înălțimea aspirațiilor, care devin tiranice, și se consolează cum poate.

Cât despre perverși, voi defini problematica lor în felul următor: ceilalți sunt pentru perverși niște obiecte de care au nevoie pentru a obține plăcerea. Dar acest fapt îi face dependenți de prezența imperativă, vitală pentru ei, a obiectelor plăcerii lor, pe care trebuie atunci să le dobândească și să le păstreze cu orice preț.

26. Aceasta este în orice caz povestea spusă de inventatorul mitului, Tirso de Molina, în 1630. *Don Juan* al lui Molière face mult mai mult pe grozavul, în orice caz în fața valetului său Sganarelle. Pe deasupra, el este în conflict cu frumoasa Elvira, pe care a răpit-o din mănăstire ca să se căsătorească cu ea pentru a o părăsi de îndată și care încearcă pe toate căile să-și salveze soțul ateu de focul Infernului, să permită mântuirea lui prin autenticitatea dragostei sale. Molière pune întru câtva în scenă lupta romantismului cu libertinajul pervers, a dragostei adevărate opunându-se jocurilor seducției. Dar piesa lui, considerată imorală, provoacă scandal, și cea care va fi jucată vreme de două secole este *Ospățul de piatră*, piesa în versuri a lui Corneille, scrisă în 1673, foarte edulcorată. Cât despre *Don Giovanni* a lui Mozart, bazată pe libretul lui Lorenzo da Ponte, este fără îndoială o operă mai puțin direct perversă decât cea a lui Molière.

27. Wolfram von Eschenbach, *Parzival*, Paris, 10/18, „Bibliotheque médievale", 1989.

28. Chrétien de Troyes, *Les Romans de la Table Ronde*, Paris, Hatier, 2002.

29. Lamentația funebră a lui Arthur pentru Gawain este renumită ca una dintre culmile poeziei medievale engleze.

30. *9 săptămâni și jumătate*, regizor Adrian Lyne, cu Kim Bassinger și Mickey Rourcke, 1986.

31. Alphonse Allais, *La logique mène à tout*, Horay, 1992.

32. Termenul de isterie vine din grecescul *hustera*, uter, pentru a arăta că era vorba de un comportament specific feminin.

33. André Compte-Sponville, citat de Yolaine de la Bigne, *L'Homme désir*, anchetă în ținutul seducătorilor, Paris, Anne Carrière, 2002, p. 14.

34. Jean Baudrillard, *De la séduction*, Paris, Galilée, 1980.

35. Eugénie Peyrat, *À travers le Moyen Âge*, Num. BNF al ediției de la Paris: Grassart, 1865.

36. *Femme fatale*, scris și regizat de Brian de Palma, cu Antonio Banderas și Rebecca Romjin-Stamos, 2002.

37. Bruchon-Schweitzer M., „Ce qui est beau est bon: l'efficacité d'un stéréotype social", *Ethnologie française*, XIX, 2, 1989, 111–117.

38. Frații Grimm, *Cele mai frumoase povești*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 2004.

39. Frații Grimm, *op. cit*.

40. *La Belle et la bête* (*Frumoasa și Bestia*), basm de Jeanne-Marie Leprince de Beaumont și film de Jean Cocteau, cu Jean Marais și Josette Day, 1945.

41. Jean-Francois Amadieu, *Le Poids des apparences, beauté, amour et gloire*, Paris, Odile Jacob, 2002.

42. Hans-Christian Andersen, „Puiul de rață cel urât" în *Degețica și alte povești*, București, ed. Corint, 2002.

43. Boris Cyrulnik, *Les Vilains Petit Canards*, Paris, Odile Jacob, 2001.

44. Gérard Apfeldorfer, *Maigrir, c'est dans la tête*, Paris, Odile Jacob, 1997.

45. Sobal J., Stunkard A.J., „Socioeconomic Status and Obsiety: A Review of the Literature", *Psychol. Bulletin*, 1989, 105, 2, 260–275.

46. Botoxul este compus din toxina unei bacterii, *Clostridium botulinum*, care provoacă botulismul, o intoxicație alimentară deseori mortală, devenită rară în țările noastre o dată cu dispariția conservelor făcute în familie. Această toxină provoacă o paralizie a mușchilor. Injectată la nivelul labelor-de-gâscă și a ridurilor de pe frunte, ea le face să dispară și dă o aparență de seninătate. Un efect jenant e acela că pari senin chiar și când nu vrei. Dar cine nu o vrea? Efec-

tul se estompează în câteva luni și deci trebuie reîncepute injecțiile.

47. Acestea sunt cel puțin prejudecățile: se știe că, în realitate, legumele crude nu provoacă slăbirea durabilă. Chirurgia slăbitului, rezervată superobezilor, se dovedește periculoasă și mai puțin eficace pe termen lung decât se spune. Cât despre efortul fizic, el ajută la stabilizarea greutății, dar nu permite cu adevărat pierderea în greutate. Se poate imagina așadar disperarea care îi cuprinde pe membrii claselor înstărite când își dau seama că, atunci când încearcă să cumpere zvelțețea, se păcălesc. Am expus aceste idei în lucrările precedente, îndeosebi în *Maigrir, c'est fou*, Paris, Odile Jacob, 2000.

48. Michel Houellebecq, *Extension du domaine de la lutte*, Paris, Nadeau, 1994.

49. Gérard Apfeldorfer, „Je suis ce dont j'ai l'air", *Revue des deux Mondes*, 7 iulie 2001, 88–95.

50. După Pitagora și Platon, există o armonie ascunsă în tot ce există, care poate fi tratată matematic. Putem deci defini canoanele frumuseții, care respectă Numărul de aur:

$$\acute{a} = \frac{1}{2}\left(\sqrt{5-1}\right)$$

Galien relatează de exemplu opiniile lui Chryssipus pentru care „frumusețea constă [...] în armonioasa proporție a părților, cea a unui deget cu altul, a tuturor degetelor față de restul mâinii, a acesteia cu încheietura, a acesteia cu antebrațul, a acestui antebraț cu tot brațul, în sfârșit a tuturor părților cu altele, așa cum scrie în canonul lui Policlet". Arta Antichității, dar și arta medievală și a Renașterii, încearcă să reproducă aceste frumuseți ideale, perfect proporționate.

51. Bernstein, N.R., „Objective Bodily Damage: Disfigurement and Dignity“, în *Body Images, Development, Deviance and Change*, Cash T.F. & Pruzinsky T. editors, New York, Guilford Press, 1990.

52. Jean-Francois Amadieu, *op. cit*.

53. Sander L. Gilman, *Making the Body Beautiful, A Cultural History of Aesthetic Surgery*, Princeton University Press, 2001.

54. Jean-Francois Amadieu, *op. cit*.

55. Jean-Francois Amadieu, *op. cit*.

56. Denis de Rougemont, *L'Amour et l'Occident*, Paris, Plon, 1972.

57. *Harcelement*, titlu original *Disclosure*, 1994, de Barry Levinson, cu Michel Douglas și Demi Moore.

58. A se vedea: Allegro Fortissimo (www.allegrofortissimo.com); Pulpe Club (www.pulpeclub.com); Ronde et Jolie (www.rondeetjolie.com); Vive les rondes (www.vivelesrondes.com).

59. Claude Aron, *La Sexualité, Phéromones et désir*, Odile Jacob, 2000.

60. Kirk-Smith M.D., Van Toller C., Dodd G.H., „Unconscious odour conditioning in human subjects“, *Biol. Psychol.*, 1983, sept.-nov. 17:221–31; Kirk-Smith M.D., Booth D.A., „Effects of androstenone on choice of location in other's presence“, în H. Van der Strarre, *Olfaction and taste*, 7, 397–400, 1980, Londra, IRL Press.

61. Mardrus Joseph Charles, *Les Milles et une Nuits*, Robert Laffont, collection „Bouquins“, 1990.

62. Naim Kattan, „Un récit du désir dans les Mille et une Nuits“, în *La Séduction*, Maurice Olender, Jacques Sojcher, Paris, Aubier, „Colloques de Bruxelles“, p. 173–179, 1980.

Capitolul 3
Ca să terminăm cu marea Dragoste

1. Platon, *Banchetul*, 189d-193d.

2. „C'est une poupée qui dit non, non, non", text și muzică de Michel Polnareff, SEMI, 1966.

3. Eugénie Peyrat, *A travers le Moyen Âge*, nr. BNF din ediția de la Paris: Grassart, 1865.

4. Căsătoria devine una dintre cele șapte taine la al doilea conciliu de la Lyon.

5. Aceste opțiuni nu sunt de altfel întru totul dezinteresate: ele permit Bisericii să controleze și să administreze căsătoriile princiare, care sunt ocazia unor alianțe ce îi pot pune în pericol influența.

6. Edward Shorter, *Naissance de la famille moderne*, Paris, Seuil, 1981.

7. Denis de Rougemont, *op. cit*.

8. *Tristan en vers, Tristan de Béroul, Tristan de Thomas*, Paris, Classiques Garnier, 1999.

9. Jean-Jacques Rousseau, *La Nouvelle Héloïse*, Garnier-Flammarion, Paris, 2002.

10. *Simone*, film de Andrew Niccol, cu Al Pacino, august 2002.

11. *Tout ça... pour ça!* regizor Claude Lelouch, cu Fabrice Luchini, Marie-Sophie L., Francis Huster, Alessandra Martines, Vincent Lindon, 1993.

12. René Girard, *Mensonge romantique et vérité romantique*, Paris, Grasset, 1961.

13. René Girard, *op. cit*.

14. Ne amintim textul lui Poe *La Lettre volée* (Edgar Allan Poe, *Misterul lui Marie Roget și alte povestiri*, București, Ed. Polirom, 2005): o scrisoare compromițătoare scapă tuturor per-

cheziților fiindcă, în loc să fie ascunsă, e pusă la vedere, puțin șifonată.

Capitolul 4
Cupluri și familii durabile

1. Citat de *Paris-Match*, 2830, 14–20 august 2003, pp. 50–51.

2. Elisabeth Roudinesco, *La famille en désordre*, Paris, Fayard, 2002 (*Familia în dezordine*, Editura Trei, 2006).

3. S-a crezut multă vreme, împreună cu Aristotel, că masculul e cel ce zămislește, copilul e după înfățișarea lui, în timp ce femela nu e decât un receptacul în care se dezvoltă fătul.

4. Cai Hua, *Une société sans père ni mari: les Na de Chine*, Paris, PUF „ethnologies", 1997.

5. Evident, nu se știe cum se petreceau cu adevărat lucrurile în urmă cu mai bine de trei mii de ani. Schimbarea în favoarea patriarhatului și renunțarea la matriarhat e situată îndeobște în jurul anilor 900–1000 î.e.n., cel puțin în anumite regiuni din zona mediteraneană. Ne putem face fără îndoială o idee despre ce puteau fi societățile matriarhale observând populațiile de tipul Na din China, care au rămas matrilineare, poligame și poliandrice, Cai Hua, *op. cit*.

6. Bronislaw Malinowski, *Les Argonautes du Pacifique occidental*, Paris, Gallimard, 1989.

7. Cai Hua, *op. cit*.

8. Elisabeth Roudinesco, *op. cit*.

9. Edward Shorter, *Naissance de la famille moderne*, Paris, Seuil, 1981.

10. Elisabeth Roudinesco, *op. cit*.

11. Émile Durkheim e cel care inventează în 1892 această denumire a familiei conjugale pentru a descrie familiile alcă-

tuite din cuplu și din copiii minori sau celibatari ai acestuia. Surorile și frații celibatari pot fi incluși și ei.

12. Să nu credeți însă că mă cunoașteți: aparțin și acelei categorii de persoane cărora le place la nebunie să spună minciuni. Dovada este că, de exemplu, nu colecționez timbre.

13. Boris Cyrulnik, *Les Nourritures affectives*, Paris, Odile Jacob, 1993.

14. Beadworth A., *Comunicare la zilele OCHA*, 25 septembrie 2002, Paris.

15. Francis Fukuyama, *La Fin de l'histoire et le dernier homme*, Paris, Flammarion, 1993.

16. Jean-Francois Amadieu, *op. cit*.

17. Boris Cyrulnik, *op. cit*.

18. Robert Neuburger, *Nouveaux Couples*, Paris, Odile Jacob, 1997.

19. Robert Neuburger, *op. cit*.

20. Robert Neuburger, *op. cit*.

21. Urolagnicii erotizează urina și coprofilii, fecalele.

22. *Le Point*, nr. 1614, 22 august 2003, p. 12.

23. După datele stării civile, în Franța au avut loc în 1990 105 500 de divorțuri față de 269 419 căsătorii, iar în 1998, 116 408 divorțuri față de 280 100 de căsătorii.

24. J. Corraze, *L'Homosexualité*, Paris, PUF, „Que sais-je?", 1996.

25. S. LeVay, E. Nonas, *City of friends: A Portrait of the gay and Lesbian Community in America*, Cambridge, The MIT Press, p. 102.

26. Kaye Wellings, Field J., Johnson A.M., Wadsworth J., *Sexual Behaviour in Britain*, Londra, Penguin, 1994 și, de asemenea: Wellings K., Nanchahal K., MacDowall W., McManus S., Erens B., Mercer C.H., Johnson A.M., Copas A.J., Korovessis C., Fenton K.A., Field J., „Sexual Behaviour in

Britain: early heterosexual experience", *Lancet*, 2001, 358 (9296), 1843–1850.

27. INED, *Population et Sociétés*, nr. 355, martie 2000.

28. În SUA, după datele recensământului din 2000 și după statisticile Biroului de recensământ american, 34,3% din cuplurile de femei și 22,3% din cuplurile de bărbați cresc copii.

29. Cupluri gay și lesbiene se asociază de exemplu pentru a face copii în patru.

30. În prezent este vorba de inseminările cu donator sau sistemul mamelor purtătoare care supleează parțial imposibilitățile naturale.

31. O rezoluție din 8 februarie 1994 a Parlamentului European face propuneri referitoare la egalitatea drepturilor homosexualilor și lesbienelor, îndeosebi ridicarea restricției legate de dreptul de-a fi părinți, de-a adopta sau crește copii. În Marea Britanie, cuplurile de homosexuali pot adopta legal copii din noiembrie 2002. Acesta este cazul și în diverse țări europene. În Franța, problema de-a autoriza cuplurile constituite pe baza unui PACS* să adopte copii e în dezbatere în parlament.

32. American Psychiatric Association a hotărât în 1974 să retragă homosexualitatea de pe lista bolilor mintale din viitorul DSM-III, manualul diagnostic și statistic al tulburărilor mintale, publicat în 1980, care constituie o nosografie mondial recunoscută.

33. Pierre Legendre, „L'inestimable objet de la transmission", *Leçons IV, Étude sur les principes généalogiques en Occident*, Paris, Fayard, 1985, 1996.

---

* PACS — Pact civil de solidaritate, contract încheiat între două persoane majore, de sex diferit sau de același sex, în vederea organizării unei vieți comune. (*N. t.*)

34. Studiu al INSEE*, realizat pornind de la datele recensământului din 1999, www.ifrance.com/afmr06/Etude.html.

35. Michel Baron, „Si ce n'est toi c'est donc ton frère ou l'alchimie de la famille recomposée", *Avenir-Médiation*, nr. 4, iulie-august-septembrie 2000.

36. Alain Ehrenberg, *L'Individu incertain*, Paris, Calman-Lévy, 1995.

37. Charles Melman, *L'homme sans gravité, jouir à tout prix*, Paris, Denoel, 2002.

Concluzie

1. Ticurile sunt mișcări anormale, deseori agravate de starea de stres. Există și tulburări obsesiv-compulsive, tulburări anxioase caracterizate prin idei obsedante, comportamente repetitive precum spălatul pe mâini, verificări, aranjări, numărători.

2. Florentin Collomp, Pacale-Marie Deschamps, *La violence au travail*, dosar realizat în *L'Expansion*, 27 mai–9 iunie 1999, statistici ale Ministerului Muncii.

3. Termenul de barbar vine din latinul *barbarus* și din grecescul *barbaros*, care înseamnă „străin". În Renaștere, barbarii sunt „necreștinii", necioplți și nu prea civilizați, *Dictionnaire historique de la langue francaise*, Paris, Le Robert, 1998.

---

* INSEE — Institutul Național pentru Statistici și Studii Economice din Franța. (*N. t.*)

Psihologie practică

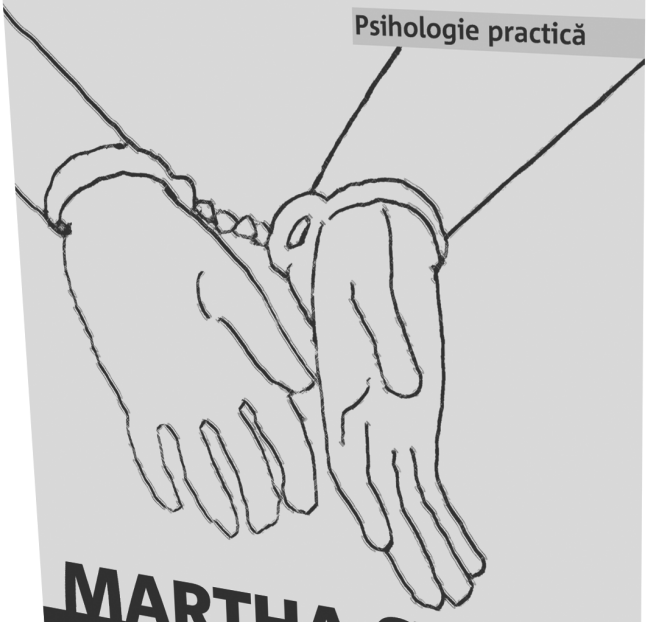

MARTHA STOUT

Psihopatul de alături

Cum să-l recunoşti şi să te aperi de el

3
TREI

Psihopatul de alături.
Cum să-l recunoști și să te aperi de el

Autor: Marta Stout
Titlul original: The Sociopath Next Door
Traducere de: Ioana Maria Novac

În această carte, Martha Stout ne dezvăluie faptul că o proporţie deloc neglijabilă dintre oamenii obişnuiţi nu au conştiinţă morală. Cu alte cuvinte, nu se simt vinovaţi sau ruşinaţi, indiferent ce ar face şi sunt nemiloşi. Adică merită să fie numiți psihopați. Autoarea ne ajută să-i identificăm şi să ne ferim de ei, atrăgându-ne atenția asupra faptului că mulți dintre ei sunt carismatici, fermecători, mai spontani şi mai seducători decât ceilalți, dar, fundamental, ei nu pot iubi şi nu sunt mişcați emoțional de suferința celuilalt.

Din punctul de vedere al autoarei, fiecare dintre noi a întâlnit un psihopat – în relațiile profesionale sau personale – şef, prieten, coleg, iubit sau vecin. După ce ne oferă informațiile necesare pentru a-i identifica, Martha Stout ne propune treisprezece reguli de relaționare pentru a face față psihopaților din viața cotidiană. Cartea oferă un ghid pentru orientarea într-o lume foarte diferită, lumea lipsită de scrupule a psihopatului, pentru a ieşi cu bine din ea.

Martha Stout este psiholog clinician şi a predat la Harvard Medical School timp de peste douăzeci şi cinci de ani. A scris numeroase articole şi cărți, printre care *The Myth of Sanity* şi *The Paranoia Switch*.

Psihologie practică

ALBERT ELLIS

Cum să trăim alături de un «nevrotic» acasă și la locul de muncă

3
TREI

Cum să trăim alături de un «nevrotic» acasă și la locul de muncă

Autor: Albert Ellis
Titlul original: *How To Live With A Neurotic At Home And At Work*
Traducere de: Ilinca Halichias

Într-o lume ideală, oamenii alături de care trăim şi muncim – iubiţii şi soţii, părinţii şi fraţii şi surorile şi copiii noştri, prietenii şi colegii şi şefii – ar fi fiinţe umane atente, grijulii, stabile, de încredere, raționale, a căror companie este întotdeauna o plăcere. Dar, adevărul este că, în lumea reală, mulți dintre noi suntem nevoiți să ne confruntăm cu oameni dificili, care ne pun răbdarea la încercare.

Deseori, partenerii sau şefii noştri au un comportament nevrotic, caracterizat de emoţii exagerate cum ar fi depresia, anxietatea, disperarea, ruşinea sau ostilitatea. În cartea de faţă, celebrul psihoterapeut Albert Ellis, ne oferă un ghid pentru a reuşi să trăim cu un nevrotic, dacă nu ne putem despărţi de el sau nu-l convingem să facă o psihoterapie, evitând să fim aduşi la limita disperării. Citind, puteţi afla cum să-i ajutaţi pe oamenii cu tulburări emoţionale să descopere de ce se comportă într-un anumit fel, care este cea mai bună cale de a da un sfat, de a susţine şi de a încuraja, cum să faceţi faţă furiei, frustrării şi resentimentului, cum să vă păstraţi calmul şi să vă controlaţi emoţiile.

Albert Ellis este considerat unul dintre psihologii cu cea mai mare influenţă din lume. Este un eminent profesor de psihoterapie, fondatorul terapiei comportamentale raţional emotive, iniţiatorul terapiei cognitiv comportamentale moderne şi autorul a numeroase cărţi, printre care *A Guide to Rational Living*.